

VIGILIA

2003 / 2

*A világiak szerepe az egyház lelkipásztori
tevékenységében*

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG: A laikusok szerepe
a középkori egyházban

VÁRNAI JAKAB: Laikusi szolgálatok az egyházban.
Egyháztani szempontok

OROSZ LÓRÁNT: Kánonjogi szempontok

TOMKA FERENC: A laikusok szerepe az egyházban
– a lelkipásztor szemével

BOSÁK NÁNDOR: A laikusok tevékenysége
– a főpásztor szemével

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Szolgáltatás vagy szolgálat?	81
FEJTŐ FERENC:	Magyarország és az európai értékek <i>(esszé)</i>	82
HORVÁTH PÁL:	Művelődési jogok. Adalékok a tudományszabadság ügyéhez <i>(tanulmány)</i>	85

A VILÁGIAK SZEREPE AZ EGYHÁZ LELKIPÁSZTORI TEVÉKENYSÉGÉBEN

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG:	A laikusok szerepe a középkori egyházban	92
VÁRNAI JAKAB:	Laikusi szolgálatok az egyházban. Egyháztani szempontok	102
OROSZ LÓRÁNT:	Kánonjogi szempontok	106
TOMKA FERENC:	A laikusok szerepe az egyházban — a lelkipásztor szemével	112
BOSÁK NÁNDOR:	A laikusok tevékenysége — a főpásztor szemével	117

SZÉPÍRÁS

BÁTHORI CSABA:	Két láthatatlan; Vulkánsír; Este <i>(versek)</i>	122
WIRTH IMRE:	Remake <i>(novella)</i>	124
OLÁH ANDRÁS:	hiány; törvénytelenül <i>(versek)</i>	126
TANDORI DEZSŐ:	Saját emlékeimből <i>(I. rész) (esszé)</i>	127
KOVALOVSKY MÁRTA:	Kondor Béla <i>(esszé)</i>	130
SULYOK BERNADETT:	Világképek és motívumok Kodolányi János tatárjárás kori trilógiájában <i>(tanulmány)</i>	134

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

JUHOS-KISS JÁNOS:	Pataki Lászlóval	145
-------------------	------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

VASADI PÉTER:	Monstrancia verbalis	150
---------------	----------------------	-----

KRITIKA

BUDA ATTILA:	Pilinszky János bibliográfia	154
--------------	------------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	157
---	-----

A 91., 101., 105. és 144. oldalon Kondor Béla festményei

Szolgáltatás vagy szolgálat?

LUKÁCS LÁSZLÓ

Néha apró nyelvi fordulatok változása is jelzi magatartásunk, gondolkodásunk átalakulását. A szolgáltatóipar térhódításával kiveszöben van a szolgálat fogalma, de szelleme is. A szolgáltatók szaporodnak, a szolgák eltűnnek világunkban. A szolgáltatás a szabadpiac terméke. Szerződés rögzíti, mit ad a szolgáltató, mit kap és fizet az ügyfél.

A szolgálat összetettebb. Jóval tágabb határok között mozog, milyen indítékkal és céllal vállalják. Rabszolga? Robotos? Inas? Vagy pedig olyan, szeretetből, hivatástudatból vállalt munka, amilyen az édesanya gondoskodása családjáról, a lelkipásztor, a pedagógus vagy az orvos tevékenysége embertársai javára. Ez utóbbi esetekben a szolgálat motívuma nem a kényszer, hanem az elhivatottság, a másik javát előmozdító gondoskodás, a szeretet. Ez a szolgálat személyes kapcsolatot létesít a „szolgáló” és a „kiszolgált” között; ellenértéke elsősorban nem a pénz, hanem a hála, sőt, legalábbis a személyes kapcsolatokban, a viszonzszeretet.

Jézus maga is gyakran beszélt szolgákról, szolgálatról. Saját példájával is előírta övéinek: úgy legyenek ők is egymás között, „mint aki szolgál”. Az általa megélt és elvárt szolgálat kiindulópontja Isten szeretete: ez a személyes és ellenszolgáltatást nem váró szolgálat elsődleges indítéka, nem pedig valami emberi érzelem.

Főleg két (három?) pályán van a szolgálat átalakulóban szolgáltatással, a társadalmi köztudatban, de néha az e hivatásra vállalkozók gondolkodásában is: az egészségügyben, az oktatásban (és a lelkipásztori munkában?). Manapság a hivatalos szóhasználat is szolgáltatásnak tekinti az egészségügyet: a beteg beadja beteg testét az orvoslásba, és elvárja, hogy egészségesen kapja vissza. A „hálapénzzel” nem köszönetét fejezi ki, hanem a köteles sápot rója le. Hasonló a helyzet az iskolában is. A tanár töltse bele a szükséges ismereteket a tanulók fejébe, de ne merészelje megsérteni személyiségi jogaikat nevelés címén. A hívó befizeti a plébániahivatalban az előírt összeget, hogy azért elvégezzék számára a kívánt szolgáltatást (temetést, esketést), anélkül, hogy élő kapcsolatban állna az egyházközösséggel.

A magatartás mindkét oldalon elsilányult: a szolgálók szolgáltatókká, a gondoskodásban részesülők ügyfelekké degradálódtak. Ahogy Weöres Sándor mondja: „Valaha én is úr akartam lenni; / ó bár jó szolga lehetnék! / De jaj, szolga csak egy van: az Isten, / s uraktól nyüzsög a végtelenség.”

Magyarország és az európai értékek

FEJTŐ FERENC

1909-ben született Nagykanizsán. Nemzetközi híri történész, újságíró. A harmincas évek végétől Franciaországban él. A szerzővel készült életrajzi interjút lásd 2001. 10. számunkban.

Európai öntudat

Amikor „európai értékekről” beszélünk, általában más földrészek értékeivel hasonlítjuk azokat össze, például az ázsiai vagy az Egyesült Államok értékeivel. Tehát akarva-akaratlanul a művelődési relativizmus álláspontjára helyezkedünk, vagyis arra az álláspontra, hogy az értékeket földrészenként, geopolitikai, etnikai vagy faji különbségek szerint lehet felosztani. Ez pedig valószínűleg tévedés, hiszen az európai értékrendszert alighanem egy kalap alá lehet venni a jelenleg egész Nyugaton elfogadott értékekkel, amelyekre talán a legjellemzőbb az egyetemesség igénye. Így nem lehet elképzelni, hogy egy művelt amerikainak vagy ausztráliainak a lényeges kérdésekben más legyen az értékvilága, mint nekünk, európaiaknak, hiszen még a mi civilizációnkat gyűlölő népek is többnyire a mi értékeinket — mint például a nemzeti szuverenitás vagy az emberi egyenjogúság értékét — használják fegyverül ellenünk. Így az Egyesült Államok működését is olyan elvek szabályozzák, amelyeket először a mi földrészünkön fogalmaztak meg. Annyiban azonban tényleg lehet európai értékekről beszélni, amennyiben a mi értékeink, minden ellentmondásukkal együtt, mondhatni a saját termésünk, szervesen fejlődtek ki, bár fő forrásuk a Földközi-tenger másik partján található. Mindenesetre az európai értékeket általában a görög-zsidó-római-keresztény és humanista művelődésből származtatjuk.

Melyek az Európa jövője szempontjából kiemelkedő fontosságú európai értékek? Talán az első helyen említhetném az európai öntudatot, az európai egység célkitűzését, amely ugyan nem öröktől fogva határozta meg az európai emberek értékvilágát, de amelynek igénye természetesen Európában jutott kifejezésre. Példának idézem Montesquieu-t, aki a *Törvények szelleme* című művének jegyzeteiben, a 18. század első felében megállapította: „A dolgok olyatén állnak Európában, hogy minden állam a másiknak függvénye, így Franciaországnak éppúgy szüksége van Lengyelországra és Oroszországra jólétére, mint ahogyan Guyenne tartománynak szüksége van Bretagne jólétére, és Bretagne-nak az Anjou tartományára. Európa egyetlen állam, amely több provinciából van össze téve.” Amiből arra következtetett, hogy nagyon téved az a fejedelem, aki egy szomszéd állam kárára akarja birtokát megnövelni.

Az európaiság, az európai államok érdekazonosságának a tudata a felvilágosodás korában fejlődött ki, amikor az európai közéletben még a dinasztikus államok egyensúlyára való törekvés volt a szabályozó erő; a francia forradalommal pedig a nemzeti szuveren-

Európai patriotizmus

nitás és az egyéni szabadság értékei nyomultak az előtérbe. A közérdek szó alatt manapság is még mindig a nemzeti érdek előbbre valóságát értik, és Európa egységesítésétől az egyoldalú nemzet érdekek háttérbe szorulását, ha ugyan nem elhalását féltik. Pedig a nemzeti értékeknek a nemzetközi egyesüléssel való összeférhetlensége mondvacsínált. A 20. század viharos történetéből azt a következtetést lehetne vagy kellene levonni, hogy aki a „Deutschland über alles”-hez hasonló gondolatokat táplál, nem tekinthető igazi hazafinak sem. Európáról is el lehet mondani azt, amit Széchenyi Magyarországról mondott: nem *volt*, nincs is még, hanem *lesz*. De az európai egységet nemzetekből kell összeforrasztani. És minél izmosabbak, életképesebbek, erősebbek lesznek Európa nemzetei minél termékenyebbek, műveltebbek, versenyképesebbek és minél szolidárisabbak, egymást ismerők, tisztelők, támogatók — annál erősebb lesz Európa. Tehát azt az értéket, amelyet Európa szempontjából fontosnak tartok, európai patriotizmusnak lehetne nevezni, nem elfeledve, hogy az Amerikába kivándorolt európaiak Európával szemben önállósulva adtak az integrációra példát, és jelenleg az egész világ gazdaságának és politikájának harmonizációjára törekszenek.

A tolerancia értéke

A másik európai értékre épp Európa sokszínűsége, nemzeti és egyéni személyiségekben való gazdagsága ad történelmi lehetőséget. Az európai ember — persze nem minden európai ember — szereti ezt a sokszínűséget, kíváncsi, nyitott, érdeklődő. Tudja, hogy mint egy francia közmondás tartja: „il faut de tout faire pour un monde” — tudja, hogy a világnak sokféleségre van szüksége. Ebből következik a türelem értékének tulajdonított jelentőség. A vallási, a politikai, világnézeti türelem tipikusan olyan érték, amelynek kibontakozását elsősorban Európában találjuk. Magában foglalja a „másság” tiszteletét, a mást megismerni és megérteni akarását. A dialógus Platón óta tipikus európai műfaj. Az udvariasságot, mint értéket, Európában, a versailles-i udvarban találták fel, és onnét terjedt el a civilizált világban (francia barátaimat azzal a mondásommal szoktam csipkedni, hogy eredetileg Versailles-ban találták fel, és onnét exportálták, úgyhogy az országban magában már kevésbé található). A civilizált társas viselkedést, a gombozás és durvaság elmentétét Európában fogadták el értéknek. Az európai ember tud „viselkedni”, s ez magában foglalja a honfitárs, embertárs tiszteletét.

Tekintélytisztelet és kritikai készség

Napóleon mondotta, hogy a francia népnek két egymásnak ellentmondó fő szenvedélye van: az egyenlőség és a kitüntetés. Ez a két érték jellemző Európára is, nem csak a francia társadalomra. Forradalmak és restaurációk, a tekintélytisztelet és a kritikai készség váltakoztak Európa történelmében. Az európaisághoz tartozik az önbírálat és a mások által való megbíráltatás elviselése, és ugyanakkor az érdemlegesség tisztelete.

Ugyanez jellemző az európai vallásosságra is. Érdekes tanulságokkal jár erre vonatkozólag az európai alkotmány ügyében jelenleg Genfben folytatott nemzetközi vita. Vannak, akik a „ke-

**Az európai öntudat
Magyarországon**

resztény Európa” értékeit a készülő európai alkotmányba is bele akarják írni. Vannak azonban kormányok, mint a francia, amelyek vonakodnak a keresztény jelzõt bevenni, nem mintha a keresztény erkölcsi értékeket nem helyeselnék, hanem az egyházi kizárólagossági igénynek nem hajlandók egyetemes jelleget adni. Az állam és egyház elválasztása a vallásszabadsággal, a tudomány, a kétely, a kritika szabadságával *együtt* európai érték.

Ezek az értékek mennyiben tekintetnek valóban értékeknek a mai Magyarországon? Mit jelent ma nekünk az európaiság gondolata, van-e bennünk európai öntudat? Ezekre a kérdésre valószínűleg majd az Európához való tartozásról rendezett népszavazás után lehet érdemben válaszolni. Addig is, azt hiszem, kérdéses marad, hogy a magyar nép többsége meg tud-e szabadulni a provincializmustól, a kultúrfölénynek nem is a gondolatától, hanem a keleti szomszédokkal szembeni kihangsúlyozásától. Magyarországon az európai öntudat mindeddig inkább a balkániság lenézésében és elvetésében nyilvánul meg, mintsem az igazán európainak tekinthető érényekben. A büszkeséget igen gyakran összetévesztik az alaptalan önteltséggel, amely többnyire az önbizalom hiányát kompenzálja. A rasszizmus például megtalálható Európa egyéb vidékein is, de nem mint a többség által elfogadott érték, hanem mint az éretlenség és a tudatlanság jelképe.

„Fehérek közt egy európai” — írta József Attila Thomas Mann-ról. Persze magyar fehérek közt is voltak és vannak igazi európaiak, s ma alighanem többen vannak, mint az én ifjúkoromban. De a hangot nem ők adják. Ők csendesek, visszahúzódnak. Az igazi európai nem hangos, és pláne nem goromba.

**A haladó
középosztály hiánya**

Az európaiság hiánya főleg a politikai és gazdasági életben, és különösképp a tollforgatók között feltűnő. Ami persze azzal is magyarázható és menthető, ami a magyar társadalomnak rákfenéje: egy igazi patinás, színvonalas, erkölcsileg konzervatív és szellemileg haladó középosztálynak még nem volt alkalma kifejlődni Magyarországon. Vannak pártok, amelyek polgárinak nevezik magukat, vannak polgári körök, de polgárok, a szó nemes értelmében, még nincsenek nagy számban. A hatalomért versengők a hatalomban még nem a közérdek képviselőit látják, hanem, igen sokszor, a harácsolás, a könnyű meggazdagodás egyik feltételét. Épp ezzel magyarázható a hatalomért való küzdelem szinte polgárháborús, kiélezett jellege, amely az utóbbi időkben megfigyelhető volt. Európainak lenni ma elválaszthatatlan a demokráciától, a szabadelvűségtől.

A polgári Európa klubjába való belépés remélhetőleg az európaisághoz való asszimilálódást segíti majd elő, és ezt annak tudatában írom, hogy távolról sem tartom tökéletesnek a klub tizenöt tagja viselkedésének európaiságát, és nem becsülöm alá a fejlődést, amely az 1989 utáni Magyarországot máris méltóvá teszi az európai tagságra.

Párizs, 2002. szeptember

Művelődési jogok

Adalékok a tudomány szabadság ügyéhez

A szerző jogász, a tudományok doktora. A PPKE JÁK Jogtörténeti Tanszék tanára.

Szerves fejlődésünk útjait keresve általánosan elfogadott vélemény ma is, hogy a tudomány szabadsága záloga lehet az előrehaladásnak, a történelmi lemaradások leküzdésének. Nem vitás tehát, hogy a szabadságjogok triáza (a politikai, a gazdasági, illetve tudomány szabadsága) csak együtt és elszakíthatatlanul szolgálhat eszközül a modern társadalom megteremtésének. Ennek az egységnek a kialakulásához vezető utak és módok összetettsége nyilvánvaló, a különböző kényszerpályákat, terelőutakat megjáró modern társadalmak mégis érthető módon éppen a kitörési pontokat keresve vonzódnak a felidézett hármas egységben impliciten benne rejlő lehetőségekhez. Érthető, hisz nemzedékek mentek el anélkül, hogy a modern társadalom szerves fejlődésének a gyümölcsseit elvárható eredményességgel felhasználhatták volna. Innen fakad ma a kulturális jogok, illetve a tudomány szabadságának a helyreállításához tapadó felfokozott várakozás és az a lázas igyekezet, hogy a történelmi előképek, a létező társadalmi tapasztalatok számbavétele nyomán jussunk közelebb az oly sokszor elszalasztott lehetőségekhez.

Ilyen értelemben a tudományos élet levegőjét szaturálja nálunk is az ismert porosz-német eredetű *Lehrfreiheit-System* (a tanszabadság) helyreállításában benne rejlő lehetőség, a tudomány szabadság valóban maradéktalan megvalósulása (legalább az *universitas* falain belül).

**Az 1848-as
keretjogszabály**

Ismert ma már, hogy nálunk a polgárság politikai, illetve gazdasági felszabadítása is megkésett történelmi folyamatként jelentkezett. Nem véletlen tehát, hogy a mi késleltetett polgári átalakulásunk után még nem kis időnek kellett eltelnie, hogy a kulturális jogok intézményesüljenek. Pedig hazánkban már az 1848/49-es átalakulás meghozta e téren az áttörést, amidőn az utolsó rendi országgyűlés legiszlálta azt a porosz-német, osztrák mintákból átplántált eszmerendszert, amely most már modellt képezhetett szélesebb értelemben is a kulturális jogok, illetve a tudomány felszabadításának legalizálására. Eleink a *libertas Magna Chartájaként* (Vécsey Tamás) tekintettek ilyen értelemben az 1848. évi 19. tc.-ben foglalt tanszabadságra, amely — lakonikus keretnormatívákkal bár — megadta az indítást a kulturális jogok kiépítésére. Sőt, e téren talán azt is joggal mondhatnánk, hogy a hazai reformjogalkotás már ekkor a társadalmi haladás élvonalába került a kulturális jogok alapozásában. Csak a külső tényezők, illetve a nemzeti függetlenségi harc elbukása tette átme-

netileg lehetetlenné a szerves jogfejlődést e téren. Valójában azonban a győztes ellenforradalom szellemi irányítói sem térhettek ki most már a tudomány szabadságának az intézményesítése elől.

Az úgynevezett osztrák-magyar *Lehrfreiheit-System* történelmi vizsgálata tette érthetővé számunkra, hogy az Eötvös József nevével fémjelzett 1848. évi 19. tc. valóban nem múlt el nyomtalanul. A Leo Thun-Hohenstein báró, birodalmi vallás- és közoktatásügyi miniszter által behozott (oktrojált) tanügyi reformok is jellegükben azonos töről fakadtak, Eötvös második minisztersége, illetve Trefort egész életműve pedig elszakíthatatlanul visszanyúlt a 48-as keretjogszabály adta lehetőségekhez. A bonyolult történelmi helyzetben persze egyfajta sajátos, Janusz-arcú magyar tanszabadság kiépítésére kerülhetett csak sor, és ez egyben a kulturális jogok kiterjedésének a lehetőségeit is behatárolta. Találó tehát a gondolat, hogy megannyi súlyos megpróbáltatás ellenére valóban azon népek körébe soroltunk be, amelyek a modern állam és jogrendszerek alapozásával egyidejűleg megismerkedhettek a kulturális jogokkal, illetve — bár gyötrelmes útkeresések árán — közel másfél évszázada részesei lehettek az idevágó reformtörekvéseknek.

A megkésett polgári átalakulásunk korától datáljuk ugyanis azokat a reális történelmi lehetőségeket, amelyek a kulturális jogok megalapozásának cselekvő részeseivé tehetek volna bennünket. Tehát valóban azok közé a nemzetek közé soroltunk be, amelyek már vagy két évszázada a „jövő zenéjének a partitúrájába is betekinthettek”, illetve nagy ritkán bár, de a „*droits de l’homme*” alapintézményeinek a gazdagításában is részt vehettek. A „*Déclaration des droits de l’homme et du citoyen*” születésének a 200 éves évfordulóját megidézve joggal mondtuk tehát, hogy már a késleltetett polgári átalakulás szélesebb kontinentális régiójával (tehát a szomszédnépekkel) egyetemben részesei voltunk és vagyunk a kulturális jogok kiépítését célzó progresszív törekvéseknek.

A kulturális jogok, illetve a tudomány szabadságának az intézményesítéséről van itt szó, amely mint ismeretes, csak a polgári átalakulások harmadik (megkésett) történelmi szakaszában válhatott valósággá. Ráadásul az aposztrofált történelmi helyzetből természetszerűen folyt (és folyik), hogy az idevágó legiszláció szinte kivétel nélkül a fokozatosság, illetve a megtorpanásokkal tarkított reformjogalkotás útján realizáltatott. Nincs tehát semmi különös abban, hogy az Ember és Polgár Jogainak Deklarációját követő évszázadban bontogatja csak a szárnyait az a porosz-német, osztrák-magyar mintákba burkolt eszmerendszer, amely valóban egyfajta modellt képezett a kulturális jogok, illetve a tudomány szabadságának meghonosításához. Íme, innen fakad, hogy a térségben zajló kései forradalmak sem tagadták meg a kulturális jogok történelemformáló szerepét. Sőt a nevelésügy

**A politikai, gazdasági
és kulturális jogok
egysége**

egyfajta sajátos missziós szerepéhez is minálunk közel két évszázados várakozások tapadnak.

Távolról sem vált teljessé ezáltal persze az emberi jogok katalógusa, és még kevésbé e jogok megvalósulása, az előrelépés azonban elvitathatatlan maradt. Az emberi jogok triászja ezzel vált teljessé a modern társadalmakban. Nem véletlen tehát, hogy az idevágó természetes emberi elvárások az állampolgári (politikai), a gazdasági-szociális, illetve a kulturális jogok szerves egységeként tekintenek ma már az emberi jogok ügyére. Sőt, a hármas egység kialakulása előfeltétele volt az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényének. Témánkat tekintve pedig ez utóbbi hat ma igencsak kreatív módon a nevelésügy, illetve a kulturális jogok kiteljesedésére. Fel kell idéznünk tehát az Egyesült Nemzetek ismert 213. számú határozatában foglalt ajánlásokat (az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát), illetve az ennek nyomán megszülető egyezségokmányok rendelkező szakaszait, amelyek ma már kogens jogtételeivé lettek a felgyorsult reformjogalkotásnak.

Kötelveink az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye alapján

A világszervezet (az ENSZ) alapozását képező kútfőkhöz tapad az a törekvés, amely végül is az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényének az elfogadásához (1966) vezetett. Az is nyilvánvaló, hogy ez a törekvés már a magyar államiság és jogrend újjászületése idején (az első koalíciós korban) közvetlen hatást gyakorolt a hazai közállapotok miként történő alakítására. Még inkább így van ez természetesen az egyezségokmányok becikkelyezése után, amely — mint ismeretes — számunkra teljessé lett azáltal, hogy immár az úgynevezett Fakultatív Jegyzőkönyv rendelkezéseit is elfogadtuk (1988). Nyilvánvaló tehát, hogy a kulturális jogok kiteljesedését célzó mindenfajta törekvés ma már szervesen összefonódik az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényében megfogalmazott elvárásokkal.

**A törvény elfogadása
utáni kötelezettségek**

Elvitathatatlan, hogy az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye a nevelésügy, illetve a kulturális jogok vonatkozásában is a megvalósulás feltételeire helyezte át a hangsúlyokat. Az egyezségokmányokat becikkelyező államoknak tehát nem pusztán morális kötelezettsége, hogy a különböző szabadságjogok az adott államhatalom keretei között jogilag is garantáltassanak. Ebből fakad nyilván az a felgyorsult legiszlációs munka, amely hazánkban is követi az egyezségokmányok elfogadását, mert a Nemzetközi Törvényt elfogadó államok ily módon vállalták magukra az úgynevezett „állampolgári (politikai), a gazdasági-szociális, illetve az úgynevezett kulturális jogok” törvényes szabályozását. Nemcsak az adott jogok meghonosítását szolgáló legiszlációt jelenti ez, hanem azt a kötelezettséget, hogy minden idevágó „emberi megaláztatást, önkényt és jogfosztást” a törvény erejével kell elhárítani. A felgyorsult társadalmi-gazdasági átalakulások

jogilag rendezett feltételeinek megteremtésével egyidejűleg tehát le nem becülhető erőfeszítésekre köteleztük el magunkat a kulturális jogok, illetve a tudomány szabadságának a legiszlálásában. Egyáltalán, a kulturális jogok alapját képező modern alsó-, közép- és felsőfokú nevelési rendszer megteremtését feltételezik az egyezségokmányok, hogy az állampolgár tudatában legyen elidegeníthetetlen jogainak és szabadságának. Erről szolt már az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), mondván, a cél „e jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása...” hazai és nemzetközi jogi normatívák útján. Az Egyetemes Nyilatkozat 26. cikkelye pedig a nevelés ügyét eleve összekapcsolta a kulturális jogok megvalósulásával, amely nem öncél, hisz a „nevelésnek elő kell segítenie a nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést”.

Új szemléletmód követelménye

¹Lásd a *Polgári és
Politikai Jogok
Egyezségokmánya*,
18. c.

Új szemléletet követelnek az egyezségokmányok a kultúra és a tudomány szabadságát csorbító akadályok elhárításában. Miként már az Egyetemes Nyilatkozat is mondja, a hatályos jognak garantálni kell, hogy „senki ne szenvedjen zaklatást” véleménye (meggyőződése) kifejezésre juttatásáért, illetve vallási hovatartozandósága miatt. Ezt a komplex szabadságigényt pedig csak a törvényben megállapított korlátozásoknak (közbiztonság, közegészség, közerkölcs), illetve „mások alapvető jogai és szabadságai védelmének” lehet alárendelni.¹ Igencsak munkaigényes legiszlációs munkát követel nyilván a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya akkor is, amidőn az ettől való eltérés rendezettségére utal. Csak a „nemzet létét” fenyegető veszedelem és a „hivatalosan kihirdetett szükségállapot” idején lehet jogalapja ugyanis a vállalt kötelezettségektől történő eltérésnek.

A kulturális jogok kiterjesztése

Nemzeti nevelésügyünk permanens vajúdásában is iránymutató lehet tehát, hogy olyan feltételek létrehozására köteleztük el magunkat, amelyek révén mindenki élvezheti a gazdasági-szociális jogokkal mindenben egyenlő értékű kulturális jogokat. Ezért kell minden személyt képessé tenni a kultúra és a tudomány megőrzését, fejlesztését és terjesztését biztosító intézkedésekre is. Nem pusztá óhaj tehát a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság legiszlálása, illetve a tudomány és a kultúra területén történő nemzetközi együttműködés feltételeinek a biztosítása. Végezetül az úgynevezett Fakultatív Jegyzőkönyv rendelkezéseinek az elfogadása (becikkelyezése) által sajátos kötelmeket vállaltunk olyan törvényhozási, illetve törvénykezési gyakorlat irányában, amelyek az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényében rögzítettek megvalósítását garantálják. A végrehajtás felügyeletének a garantálását hordozzák ezek a kötelmek, mondván, hogy a csatlakozó államoknak az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, illetve az egyezségokmányok rendelkezéseivel összhangban alkotmányos és más törvényhozási garanciákat kell kiépíteniük az emberi jogok védelme érdekében.

Összegezve azt látjuk tehát, hogy az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye ma egyfajta sajátos ősforrása a kulturális jogok kiépítését célzó reformjogalkotásnak. Az emberi jogok kiteljesedésének a reményét ébreszti ez a törekvés, és ez is fokozza felelőségünket a jogalkotási garanciák hézagmentes feltérképezésében. A megélt társadalmi tapasztalatok felidézésével ezt a célt kívánjuk szolgálni. Vagyis egyfajta sajátos ösztönzés mindez számunkra, hogy valóban a kultúrhistoria révén jövőt formáló konzekvenciákhoz jussunk el. Mert jogos várakozással tekintenek ránk például az új oktatási reformok, az egyetemi törvény, az intézményi autonómia és sok más kérdés kapcsán. Megcsalatott és ismét várakozásokkal telt nemzedékek kérdezik, hogy lesz-e végre modern értelemben vett tudomány- illetve tanszabadság, lehet-e egyáltalán a modern világ feltételei közt egyetemi autonómia, valóban jövőt formáló habitáció. Még a tárgyi feltételek irdatlanul nehéz problémáit viselőik is kérdően tekintenek ma a kultúrhistoria által feltárható társadalmi tapasztalatokra. Van-e visszatérés ilyen értelemben az autonóm egyetemi szabadsághoz, az alapítványi javakra épülő önállósághoz, egészen az egyetemi tulajdonlás által megteremthető autonóm szabadsághoz? Nem sorolom tovább a *venia legendi*hez, a tanár, illetve a tan szabad választásához, a diploma ekvivalenciájának biztosításához, a nézetek és a tudományos eredmények szabad áramlásához, az állami felügyelet racionális keretekbe szorításához stb. fűződő mai várakozásokat. Mindaddig tartani fog a zavar és a bizonytalanság, amíg üres szlogenekké degradáljuk a kultúrhistoria legalapvetőbb eredményeit. Nekem persze az a szerény meggyőződése, hogy nem felülről és nem elsősorban megint a legiszlációtól (például az új egyetemi törvénytől) kellene várni a tudomány szabadságát. Sokkal inkább arra lenne szükség, hogy a valóban alulról, intézményi szinteken és csak a hallgatóval együtt végzett kreatív munka kapjon végre erkölcsi és anyagi elismerést, hogy a tudományos eredmények szabad áramlását, egyáltalán a megújulás igényét a meghaladott idő téveszméi ne akadályozzák. Mindezt a gondolkodók új nemzedékének meggyőződésévé kell formálnunk, hogy a szukreszcencia természetes útjait járva graduáljuk, hogy az universitas tagjainak, illetve testületeinek a jogait, a vezetők rotálását, sőt magát az egyetem alapításához fűződő jogokat is korszerű értelemben akceptáljuk.

II. János Pál *Ex corde Ecclesiae* című apostoli rendelkezései nyomában

A „katolikus egyetem kiváltsága és felelőssége, hogy fenntartások nélkül az igazság ügyének szentelje magát”, mert csak így válhatott az universitas különböző tudományágakat reprezentáló tudósok és az igazságot szomjazók élő szövetségévé. Következésképp az egyetem mint tudományos közösség „rendelkezik azzal

²Cit 15. *Gravissimum Educationis*, n. 10; AAS 58 (1966) 737.

az intézményi autonómiával, amely a hatékony működéshez szükséges”, és ez „garantálja tagjainak az egyetemi szabadságot”.² Az intézményi autonómia azt jelenti, hogy az egyetem irányítása megmarad az intézményen belül. Az „egyetemi szabadság” pedig garancia azok számára, akik oktatással és kutatással foglalkoznak, hogy saját speciális tudományágukon belül a megfelelő módszerekkel kutathatják az igazságot, bárhová is vezesse el őket az elemzés és a tények; kiadhatják, taníthatják kutatásuk eredményét.

³II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes*, n. 59; AAS 58 (1966) 1080.

Az egyház tehát elfogadva „a kultúra és a tudomány autonómiáját”, elismeri a tudósok egyetemi szabadságát minden tudományágban, az illető tudomány alapelveivel és módszereivel összhangban,³ valamint az igazság és a közjó határain belül. A mai modern egyetem küldetése tehát megmásíthatatlanul az igazság keresése, amely nem l’art pour l’art a felfedezés öröme, hanem a tudás megőrzése és eredményessé tétele, illetve a „társadalom javára való közvetítése”.⁴ Idézhetnénk eredetiben is, nevezetesen, hogy a „kutatási tevékenység közé tartozik pedig a súlyos kortárs problémák tanulmányozása olyan területeken, mint az emberi élet méltósága, a mindenki iránti igazságosság előmozdítása, az egyén és családi élet minősége, a világbéke és a politikai stabilitás keresése, a világ erőforrásainak igazságosabb elosztása és egy új gazdasági-politikai rend, amely jobban szolgálja majd az emberi közösséget nemzeti és nemzetközi szinten” egyaránt.

⁴Lásd *Az Egyház és a társadalom szolgálata*, I. 30.

A tudomány szabadság megszentelt öröksége tehát, hogy az a kortárs társadalom súlyos problémáitól nem tarthatja távol magát, sőt az egyházi alapítású (katolikus) egyetemnek is expressis verbis „rendelkeznie kell azzal a bátorsággal, hogy kimondja (akár) a közgondolkodásnak kellemetlen igazságokat” is (mert a társadalmi igazságosság elősegítésének keresztény szellemű szolgálata különösen fontos minden katolikus egyetem számára⁵). A Szentészék tehát egyértelműen elkötelezte magát a társadalmi szolidaritás és a közjó szolgálata iránt,⁶ és a modern tudomány képviselőit is arra ösztönzi, hogy kreatív módon járuljanak hozzá „annak a társadalomnak a fejlődéséhez, amelyben dolgoznak”.

⁵Uo., I. 32.

⁶Lásd *Sollicitudo Rei socialis*, 1988. ih. 33.

A katolikus egyetemek — más magán és nyilvános intézményekkel együtt — a felsőoktatás, illetve a tudomány eszközeivel szolgálják a közérdeket. „Azon igyekezzenek, hogy a szolidaritás érzését előmozdítsák a társadalomban és a világban.” Ez az a megszentelt eltökéltség, amiért is el kell várniuk a polgári társadalomtól (illetve az állami szervektől) intézményi autonómiájuk, szabadságuk védelmét.

Morális felelősség

Az ember ügyeit persze csak akkor szolgálhatjuk, ha a tudás a lelkiismerethez kapcsolódik, azaz morális (etikai) tartalommal is rendelkezik. Mert miközben „minden tudományág megtartja integritását, de az adott módszeres kutatás (igazságkeresés) csak akkor igazán tudományos, ha az összhangban van az erkölcsi normákkal. Csak így lehet a modern universitas is a magukat az

igazság keresésének elkötelezettek megszentelt, élő szövetsége, amely képes lehet a mai világunk jobb megértésére vezérelni újabb és újabb nemzedékeket. A tudományos igazságok keresése iránti odaadásból morális tartása fejlődhet ki a kisebb és nagyobb közösségeknek, és ez biztos elősegíti az adott közösség minden tagjának emberi kiteljesedését⁷. A tudománynak szakadatlanul bátorítani kell tehát a fiatal nemzedékek tagjait a társadalmi haladás és a béke ügye melletti kiállásra, a közérdek szolgálatára, illetve a társadalmi szolidaritás ébrentartására. A tudományok egyetemei keltsék fel a megértő figyelmet a mai világunk létező kultúrái iránt, hogy nyitott legyen végre egy új nemzedék a gyümölcsöző párbeszédre és az együttélésre. Nem takarva el a modern kultúra ellentmondásait — figyelmeztet bennünket az apostoli rendelkezés —, hogy a hagyományos kultúránk támasza és fellegvára legyen továbbra is az universitas, hogy a „modern értékek befogadásával ne áldozzuk fel saját örökségünket”.⁸

⁷Lásd i. m. l. 21.

⁸Lásd 3., 45. ih. 28–29.

A modern világ problémáinak feltérképezése

⁹Lásd ih. 37., vö. Az Egyházzól a modern világban, cit. 47.

Végül az *Ex corde Ecclesiae* a kodifikált kánonjogi törvénykönyv (a CIC), illetve az azt kiegészítő egyházzjogi törvényhozáson alapuló általános normaként rögzíti, hogy a tudomány (a kutatás) és az oktatás szabadságát minden tudományágzatban el kell ismerni és tiszteletben kell tartani (az egyén és a közösség jogainak megőrzésével, az igazság és a közjó követelményei szerint⁹). Ilyen alapokon állva a modern világ összetett problémáinak a jobb megközelítése érhető el, melynek eszközeként regionális, nemzeti és nemzetközi együttműködést kell szorgalmazni a tudományban, az oktatásban és sok más egyetemi tevékenységünkben az igazságosság, a fejlődés, illetve a társadalmi haladás érdekében. A Szentatya bátorítása és bizalma kísér mindenkit ennek a felettebb nehéz és felelősségteljes küldetésnek a teljesítésében.

Kondor Béla:
Katalin-oltár (1961)

A laikusok szerepe a középkori egyházban

DEÁK VIKTÓRIA
HEDVIG

Historiográfiai bevezető¹

1972-ben született Budapesten. Domonkos szerzetesnő. Tanulmányait az ELTE BTK történelem-latin szakán, valamint a PPKE HTK-n, az Angelicumon és a Pápai Gerely Egyetemen végezte, ahol szaklicenciátust szerzett dogmatikából. Jelenleg a Sapientia Főiskola egyháztörténelem tanára.

Az összeállításunkban olvasható tanulmányok előadásként elhangzottak a Sapientia Szerzetesi Hit tudományi Főiskola épületavató ünnepsége alkalmából rendezett tudományos ülésen, 2002. november 16-án. A konferencia anyaga a közeljövőben önálló kiadványként is megjelenik a Sapientia-füzetek sorozatban.

¹Lásd erről A. Vauchez: *The Laity in the Middle Ages*. (Transl. Margery J. Schneider.) University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1993, xv–xx.

²Idezi A. Vauchez: i. m. xv.

A történésznek mindenképpen feladata, hogy megadja az őket megillető helyet azoknak a csoportoknak, akik fontos szerepet játszottak ugyan a történelemben, de leértékelte vagy elfelejtette őket az utókor. Ilyen újraértékelés történt meg a laikusokkal is. Egészen a közelmúltig a középkori egyház kutatása gyakorta a hierarchia és a klérus történetének, illetve az intézmények történetének kutatására korlátozódott, homályban hagyva a keresztény tömegeket.

Ennek a szemléletnek a gyökerei a középkorba vezetnek vissza. 1296-ban VIII. Bonifác pápa *Clericis laicos* kezdetű híres bullájában ezt állítja: „Tudjuk, hogy a világiak régtől fogva ellenségesek voltak a klérussal, és ezt a mai idők tapasztalatai is bizonyítják.”² Azaz a klérus ellenfelének, riválisának gondolta a laikusokat. Sőt a klérus kulturális felsőbbrendűsége, és az a tény, hogy az eseményekről csak az ő interpretációjukban értesülünk, azt eredményezi, hogy könnyen úgy láthatjuk az egyház történetét, mint szörnyű harcot Isten harcosai — a püspökök vagy a szerzetesek — és a gonosz erők között, akik a laikusok. Ez az enyhén manicheus beállítást jócskán befolyásolta a katolikus egyháztörténet-írást is. Például a híres francia egyháztörténeti kézikönyvsorozat, a Fliche-Martin vonatkozó kötetének címe így szól: „Az egyház a laikusok hatalmában 888–1057”,³ amit a szerzők azonosítanak a teljes dekadencia korával.

Ma a kép sokkal árnyaltabb: a fejlődést például a gregoriánus reform esetében nem érthetjük meg, ha azt csak úgy értjük, mint felülről jövő reform-ösztönzéseket, melyek sorozatosan a laikusok ellenállásával találkoznak, akik tudatlanságukban megakadályozzák az igazság győzelmét. Erre a történelemfelfogásra persze nem lehet helyénvaló válasz az egyszerű fordítottja sem, amely csak korrupt, a hívők vallásos igényei iránt érzéketlen hierarchiáról beszél. A megoldás inkább az, ha a laikusok régóta elhanyagolt történetét integráljuk az egyház történetébe. Ezt már több katolikus egyháztörténész elkezdte, elég legyen itt Meersmann OP, Manselli, Delaruelle műveire utalni, akik a középkori megélt vallásosság megjelenési formáival foglalkoztak.⁴

³Emile Amann –
Auguste Dumas: *L'Eglise
au pouvoir des laïcs.*
Paris, 1943.

⁴Etienne Delaruelle: *La
piété populaire au
moyen âge.* Bottega di
Erasmus, Torino, 1980.;

Raoul Manselli: *La
religion populaire au
moyen âge. Problèmes
de méthode et d'histoire.*
Vrin, Paris, 1975.; Gilles
Gérard Meerssemann:
Ordo Fratemitatis.
*Confraternite e pietà dei
laici nel medioevo I–III,*
Herder, Roma, 1977.

E történészek törekvései egységben voltak a II. Vatikáni zsinat ekkleziológiájában végbement kopernikuszi fordulattal: tudniillik annak felfedezésével, hogy az egyház elsősorban Isten népe, amelyben minden megkeresztelt arra kapott hivatást, hogy aktív szerepet játsszon. A teológiában ez Yves Congar és más zsinati teológusok műve.⁵

Ebből a teológiai perspektívából aztán más megvilágításban láthatjuk a laikusok vallási mozgalmait a középkorban, mint például a kereszties hadjáratokat, a konfraternitásokat, a 12–13. századi evangéliumi megújulást, a beginák mozgalmát. Azaz fény derül így a tényre, hogy a laikusok nemcsak a klérus pasztorációs tevékenységének tárgyai voltak, hanem tevőlegesen és kreatívan is részt vettek az egyház életének, történetének alakításában.

Az alábbiakban ezt a nézőpontot szeretném érvényesíteni, felvetve azt a kérdést is, hogy milyen értelemben beszélhetünk — egyáltalán beszélhetünk-e — a laikusok pasztorációs tevékenységéről a középkori egyházon belül; természetesen itt csak egy rövid áttekintésre nyílik lehetőség.

Hogyan alakult ki a klérus és a laikusok közti különbség?

⁵Congar nagy érdemeket szerzett a laikusság teológiájának kidolgozásában, főleg *Jalons pour une théologie du laïc* (Unam sanctam, Paris, 1953) című művével.

Nem beszélhetünk a középkori laikusokról úgy, hogy gyors pillantást ne vetnénk az ókori egyházra. Már a kereszténység első századaiban kiformalódott a klérus és a laikusok csoportja az egyházban, de a hangsúly azon volt, hogy a kettő egy Krisztusban a keresztiség által. Ezért nem is volt értelme például külön laikus spiritualitásról beszélni, hiszen minden keresztény meg volt hívva arra, hogy aktívan részt vegyen az egyház életében. Amikor azonban a konstantini fordulat után a klérus egyre több privilégiumot kapott, és amikor már az egész társadalom keresztény lett, akkor a világ és az egyház közötti különbségtétel, szembenállás lassan az egyházon belülre tevődött át, amelyet így foglaltak össze: *spirituales contra carnales*, lelkiek a testiekkel szemben. A szerzetesség elterjedése is elősegítette ezt a folyamatot, amelynek eredménye a laikusok és a laikus életállapot leértékelése lett, a monasztikus életeszményhez viszonyítva.

A lelkiek azonosítása a szerzetesekkel és a laikusok azonosítása a testiekkel persze nem csak a tiszta evangéliumi ideál befolyására történt. Belejátszott jócskán egy dualisztikus metafizika is, amely a kereszténység sikeres ókori inkulturációja nyomán egyre inkább teret nyert.

Laicus – illitteratus

Kezdetben a szerzetesek mind a klérust, mind a laikusokat világinak tekintették, később a klerikusi és a szerzetesi állapot közeledett, hasonult egymáshoz, mert mind a kettő a szent letéteményese lesz (ezt a közeledési folyamatot jelzi, amikor egyrészt a monachusok között egyre több pap lesz, másrészt pedig amikor a gregoriánus reform a papság megújítását a monasztikus

minta alapján képzelettel). A klerikusok és a szerzetesek pedig azon vitatkoztak, melyiküké az elsőbbség a tökéletesség tekintetében. Azokat a karizmákat és szolgálatokat, melyeket az ókori egyházban laikusok testesítettek meg, most a szerzetesség színpontja magába és intézményesíti. A laikusok leértékelését a klérus és a szerzetesek részéről elősegítette az is, hogy a latin nyelv, és ezáltal a kultúra, a liturgia is a klérus monopóliuma lett. A *laicus* és az *illitteratus* (műveletlen, olvasni nem tudó) szavak szinonimák lettek. Így a laikusok feladata elsősorban az lett, hogy engedelmesen kövessék a klérust. Ahogy Humbertus de Romanis domonkos generális a 13. század második felében megfogalmazta: a laikusok nem emelkedhetnek fel a hit misztériumainak szemlélésére, amelyeket a klerikusok őriznek, hanem csak ragaszkodniuk kell a hithez; egyébiránt pedig meg kell elégedniük a klerikusok tanításával.

A keresztény életállapotok

Amikor a középkorban kialakult a keresztény társadalom, a *societas christiana*, vagy egyszerűen *christianitas*, több klerikus törekedett megfogalmazni különböző metaforák segítségével, mi a különbség azok között, akik a Krisztusra való vonatkozást, az ő követését közvetlenül, szó szerint élik, és akik — a laikusok — engedményként használhatják evilág dolgait (házasság, munka, tulajdon, hatalom).

⁶*De statu Ecclesiae*
(1110–1139 között),
PL 159, 997a.

Jellemző, amit Limerick-i Gilbert ír a 12. század elején: „Az egyház képe piramis formájú, mert alul, ahol a testieket és házasokat befogadja, ott széles; felül pedig, ahol a szerzeteseknek és a felszentelteknek a szűk utat nyújtja, keskeny.”⁶ Mások az emberi test metaforáját használják, amelyben a klérus képviseli a fejet vagy a szemet, a tagokkal szemben, akik a laikusok. De természetesen azt mindig mindenki elismerte, hogy egy jó laikus sokkal többet ér, mint egy rossz szerzetes.

**Az imádkozók,
a harcolók és a
dolgozók rendje**

⁷*Carmen ad
Rotbertum regem*
(1027–1031 között).

Adalberon laoni püspök fogalmazza meg elsőként Európában nem sokkal az ezredik év után a keresztény társadalom egy másféle, funkcionális felosztását, amely nagy jövő elé tekintett: „Az Isten háza, amelyről azt hittük, hogy egy, tehát három részre oszlik: vannak, akik imádkoznak, vannak, akik harcolnak, és vannak, akik dolgoznak. Ez a három rész, mely együtt létezik, nem szenvedheti a szétválasztást: az egyik által végzett szolgálatok a másik kettő szolgálatának feltételét jelentik; mindenki a maga részéről köteles az együttest segíteni. Így ez a hármast nem kevésbé egységes, és a törvény így tudott győzedelmeskedni, s a világ így élvezheti a békét.”⁷

Azaz a három *ordo*, vagyis rend az *oratores*, *bellatores*, *laboratores*, az imádkozók, harcolók, dolgozók rendje. Ez a szöveg elsősorban nem leíró, hanem normatív, szerzője szeretné ilyennek

látni a keresztény társadalmat. Absztrakció, amely csak általánosságban felelt meg a valóságnak. Már megfogalmazásakor sem tükrözte a valós viszonyokat, és ahogy a társadalom mozgásba lendült, egyre kevésbé. Hiszen a falusi papnak is kellett földet művelnie, a parasztnak is kellett fegyvert fognia földesura parancsára, sőt a főpapok is részt vettek harcban, és valójában mindhárom rend imádkozott. A király feladata a három rend harmonikus együttműködésének koordinálása volt.

Jellemző az is a laikusoknak az ókori és a középkori egyházban elfoglalt szerepe közötti különbségre, ahogyan a középkori szerzők magyarázzák a Mt 13,8–23 példabeszédet a jó földbe hullt magról. Míg az ókori szerzők a százszoros, hatvanszoros és harmincszoros termést a vértanúkra, szüzekre és házásokra vonatkoztatták, azaz a legnagyobb értéke a vértanúságnak volt, addig a 4. század után már a sorrend a következő lesz: szüzek, özvegyek, házások: „Tudjuk, hogy a szent és egyetemes egyházban a hívek mindkét nemében három rend, azaz fokozat van. Ezek közül egyik sem büntelen, mégis az első jó, a második jobb, a harmadik a legjobb. Az első rend mindkét nem esetében a házásoké, a második az önmegtartóztatóké, vagy özvegyké; a harmadik a szüzeké vagy apácáké. A férfiak esetében is hasonlóképpen három fokozat vagy rend van, amelyik közül az első a laikusoké, a második a klerikusoké, a harmadik a szerzeteseké (monachusoké). (...) A házasság egyedüli oka az engedékenység, hogy a könnyelműsége hajlamos életkor még lejjebb süllyedjen” — írja Felury-i Abbo apát az ezredforduló környékén.⁸

⁸*Liber Apologeticus*,
PL 139, 465.

Ebben a perspektívában a házasság csupán engedmény az emberi gyengeség számára. És bár egyesek képezhettek kivételt, az általános meggyőződés szerint az üdvösség szempontjából a szerzetesi állapot sokkal előbbre valóbb, mint a laikusi, és pedig a cölebsz állapot miatt.

Azaz a monasztikus kritériumokat alkalmazták a laikusokra. „Így a szentegyházban minél szigorúbb egy életállapot, annál magasabbrendű” — állapítja meg Rupertus de Deutz, az egyébként sok mindenben újító bencés apát a 12. század első harmadában.⁹

⁹*Ad Lizelinum*,
PL 170, 665c.

Történeti áttekintés

1. A *christianitas* a császár vezetése alatt

A Karoling-korban a *sacerdotium* és *imperium*, a lelki és a világi hatalom egysége a meghatározó. Ebben a teokratikus rendszerben, amely igen hasonlított a bizánci szisztémára, a császár legfőképpen, de a királyok is, felkent mivoltuk révén Krisztus földi képviselői lesznek, és kvázi papi karakterrel rendelkeznek. Egészen a gregoriánus reformig, nem számítanak tehát egyszerű laikusnak, hiszen a király egyszerre *praesul et princeps* (főpap és fejedelem), ahogy az egyik királykoronázási szertartásrend, az Egbert-ordo

nevezi őt. Egyházon belüli tevékenységük is, mint például az investitúra, inkább az egyházkormányzathoz, mint a pasztorációhoz tartozik. A császár az új Izrael vezetője, közvetítő a klérus és a nép között, *mediator cleri et plebis*, a klérus feladata pedig, hogy az ő sikereiért imádkozzon. A karoling birodalom felbomlása után azonban a lelki és evilági egysége megbomlik: az egyházat már-már kezdi teljesen beszippantani az ekkor kialakuló feudális rendszer, amely szeretné a társadalom egyik megnyilvánulásának tekinteni az egyházat. De elindul Clunyból a reform, amely a spirituális dimenzió felsőbbségére helyezi a hangsúlyt. Cluny sikerei révén alakul ki a kereszténység monasztikus modellje a 10–11. században.

A monasztikus szerzetesi eszmény mint abszolút ideál

A vallásos élet ekkor az *oratores* privilégiuma, akiknek a feladata a kultusz és az imádság. Ez utóbbinak komoly társadalmi funkciója van, ahogy az az ordo-modellből is kitűnik. A vallásosság főként külső jelekben, gesztusokban nyilvánul meg, nem interiorizálódik még. A laikus vallásosság a szerzetesit követi, nincs különbség, külön laikus vallásosság vagy spiritualitás. Ebben a monasztikus modellben a monasztikus szerzetesi eszmény az abszolút ideál. Az üdvösség útja egyedül a világ megvetésében és az attól való menekülésben áll (*contemptus mundi* és a *fuga mundi*). A szerzetesség az angyali életforma, amely elővételezi a mennyei Jeruzsálemet. Minden laikus szilárdan meg volt arról győződve, hogy a világban élve sokkal kevesebb az esélye az üdvözülésre, és arról is, hogy életmódjuk eredendően bűnös, hiszen egy romlott világban élnek. A laikusok számára a megmenekülés egyetlen útja ezért a monostorokhoz való valamiféle kapcsolódás volt, akár *conversio ad succurrendum* formájában is (azaz olyan formában, hogy halálos ágyukon szerzetesi ruhát öltöttek). A laikusok úgy tudtak hozzájárulni Isten tiszteletéhez (ami az egyház pasztorációs tevékenységének célja volt ekkor), hogy adományokat adtak a kolostoroknak (például szent tárgyakat a liturgiához) és alapítványokat kezdeményeztek. Ez volt tehát a megszentelődés helyettesítő koncepciója, amelyben a szerzetesek szerepe annál fontosabb, hiszen ők lemondtak a világról, ezért imájuk hatékonyabbnak számított. A szerzetesség nem vesz részt a lelkipásztorkodásban; tevékenysége az arisztokrata életstílus és a lovagi intézmény kereszténnyé tételére irányul ekkor.

Treuga Dei, keresztes hadjáratok

A laikus tömegek először a *treuga Dei*, Isten békéje mozgalomban tűnnek fel a 11. század elején. Ennek célja — központi királyi hatalom hiányában — a béke helyreállítása és a háborúzó földesurak megfékezése volt, a nép bevonásával, a püspökök vezetése alatt.

A következő fázis a laikusok aktív szerephez jutásában a keresztes hadjáratok lesznek, amikor a keresztény társadalom minden rétege válaszol II. Orbán pápa felhívására. A keresztes hadjárat mintegy fegyveres zarándoklat, ahol az aktív részvételért teljes búcsú járt.

2. A gregoriánus reform és a laikusok

A laikusok tehát ekkor, a 11. században emelkednek ki a passzív szerepből. Részt vesznek a klerikusokkal együtt a klérus megreformálását célzó mozgalmakban (mint például a milánói pataria-mozgalom, amelyben a pápaság a laikusokkal együtt küzd az erkölcsstelen papok eltávolításáért), hogy a klérus visszanyerje azt a tisztaságot, amely szükséges feltétele annak, hogy az eucharisztikus áldozat az üdvösség forrása lehessen.

A pataria és a többi 11. századi reform-mozgalom hangsúlyozta a szentségek érvénytelenségét, ha erkölcsstelen életű pap szolgáltatja ki. Egy ideig a pápaság is vallotta ezt a nézetet, aztán (érthető okokból) gyorsan elhagyta. Sok laikus viszont ragaszkodott hozzá, és annyiban engedelmeskedtek a papoknak, amennyiben hitelesen tanúskodtak az Evangéliumról. Később ezek a csoportok kívül kerültek az egyházon.

Az 1070-es években a pápaság (VII. Gergely pápa) átveszi a reform-mozgalom vezetését, és elkezdni támadni a birodalmi egyház szisztémáját, amely a két hatalom, a lelki és evilági komplementaritását és egységét hirdette. Bár a gregoriánus reform kezdetben nagyon is támaszkodott a laikusokra, nemsokára mégis azt eredményezte, hogy a távolság nőtt a papi elit és laikus tömeg között. Hiszen, amint Etienne Delaruelle írja, „a gregoriánus reform elsősorban a klérus reformja volt, és a papság rehabilitációja, amely erősebben hangsúlyozta, mint a múltban, a pap szerepét az üdvözülésben, és az egyházból sajátosan »klerikális« társaságot hozott létre, amely néha odáig jut, hogy a klérus által definiálja önmagát, kizárva többi tagjait. A gregoriánus reform a tekintély reformja is volt, amely megerősítette a központi hatalom tevékenységét és jogait egy olyan egyházban, amely egyre inkább »római egyháznak« tűnt”.¹⁰

A papság reformja a monasztikus eszmény jegyében folyt (papok közös élete és cölibátus, monasztikus mintára), ezért aztán a klérus még jobban eltávolodik a laikusoktól. Mivel a reform célja az egyház függetlensége volt, a spirituális szféra felsőbbrendűségének állítása, ezért az eredmény az lett, hogy a klérus azonosult az egyházzal és néha kizárólagosan magáénak tekintette. A gregoriánus reform még jobban kihangsúlyozta a megkülönböztetést a laikusok és a klérus között. Ezen egyházmodell szerint a szerzetesek és a klérus — a *spirituales* — foglalkozik a lelkiekkel, a *carnales* — a testiek — pedig az evilág dolgaival.

Programadó idézet a gregoriánus reform egyik főszereplőjétől, Humbertus de Silva Candida bíborostól: „A laikusok csak saját dolgaikról gondoskodjanak és azokat rendezzék, tudniillik a világi dolgokat, a klerikusok is saját dolgaikat, azaz az egyháziakat.”¹¹

Ennek a folyamatnak a végeredményét fejezi ki Gratianus *Decretumának* híres *Duo sunt genera christianorum* kezdetű részlete is 1140 körül: „Két fajta keresztény létezik. Az egyik fajta —

A papi elit és a laikus tömeg közti távolság növekedése

¹⁰E. Delaruelle: *Dévotion populaire et hérésie au Moyen Age*. In: *Hérésie et sociétés dans l'Europe pré-industrielle 11e-18e siècles*, Paris-la Haye, Mouton, 1968, 148.

Spirituales – carnales

¹¹*Libellus de lite*, MGH 1, 208.

¹²c.12.q.1, c.7. (ed. Ae. Friedberg, I, 678.) Idézi Marie-Dominique Chenu: *La teologia del XII secolo*. (Trad. Paolo Vian.) Jaca Book, Milano, 1983, 272.

minthogy ők a klerikusok, akik Istennek szentelődtek, azaz megérték — az istenszolgálatra van szentelve, a szemlélődésnek és az imádságnak él, ezért szakítania kell a világi élet minden zajával. A másik fajta a laikusoké. A *laos* szó ugyanis népet jelent. Nekik szabad evilági javakat birtokolni, de csak használatra. Megengedetten házasodnak, művelik a földet, ítélkeznek, ügyeket intéznek.”¹²

A spirituális és evilági szféra élesebb szétválasztásának azonban van pozitív eredménye: bár egyrészt mindenképpen az történik, hogy a laikusok így még jobban kiszorulnak minden aktív szerepből az egyházban, és passzív szemlélők lesznek, másrészt paradox módon ugyan, de a civil társadalom mégis egyre jobban ráébred autonómiájára. Lehetővé válik az evilági dolgok autonómiájáról beszélni. Egy másik érdekes fejlemény, hogy az antigregoriánus polémikusok azt is felvetik, hogy klerikusok és laikusok egyformán az egyház részei és papok, és a *laicus* kifejezést a *christianus*-szal kellene helyettesíteni.

3. A „*pasztorális fordulat*” és a laikusok felértékelése

A megújulóban lévő klérus ebben a helyzetben majd arra törekszik, hogy vallásos jelentést adjon a laikusok tevékenységének. Így vált lehetővé a laikusok „felemelkedése”, amely az egyház közepkori történetében a nagy újdonságok egyike volt.

Ez elsősorban az aktív élet rehabilitációját jelentette a keresztény lelkiségben, a kontemplációval szemben. Az egyházi hierarchia célja az volt, hogy az evilági cselekvés minden formáját, legyen az szent háború, karitatív tevékenység vagy bármi egyéb, összhangba hozza a 12–13. században egyre fontosabbá váló evangéliumi ideállal. Mindennek a kontextusa egy olyan lelkiség volt, amelynek középpontjában Isten embersége áll. Ugyanakkor szélesebb társadalmi rétegek kezdtek részt venni a vallásos életben. A 12. század végére kézművesek és kereskedők is beletartoztak ebbe a csoportba, akik például Észak-Itáliában meg akarták védeni a katolikus hitet az eretnekekkel szemben. Ennek a korszaknak a másik fontos sajátossága, hogy a nők — akiknek a megítélése javulni kezd az egyre mélyülő Mária-tisztelettel párhuzamosan — szintén részt vesznek a 12. századtól kezdve az új vallási mozgalmakban (beginák) és a misztikában.

Így végbemegy a laikus státus bizonyos rehabilitációja. Azaz a 12–13. században fokozatosan eltűnnek az akadályok, melyek a laikusokat addig távol tartották a hiteles vallásos élettől. Az első volt ezek közül a háború: az egyház ezt először ellenőrzés alá vette, azután megszentelte a keresztes hadjáratokban és a lovagi eszményben. A második a kézi munka volt, amelynek aszketikus és társadalmi értékét a klérus egyre jobban felfedezte. Végül minden foglalkozás elfogadható lett, az is, amire a klérus korábban gyanakvással tekintett (például a kereskedés). Legutol-

Az aktív élet felértékelése

A laikus státus rehabilitációja

sósorban pedig a szexualitás problémája tűnt el, amikor a 13. században a pápaság megalkotja a házassági tisztaság fogalmát (azaz a házasság, melynek keretein belül a házasfelek kizárólag a gyermeknemzés céljából élnek házasesetlet, a megszentelődés eszköze lesz, ellentétben a korábbi időkkel, amikor a hangadó klerikusok negatívan, vagy legfeljebb közömbösen tekintettek a házasságra). Ezzel lehetővé vált, hogy házas laikusok is a szentek sorába léphessenek. A 14–15. században történik egyébként a legtöbb laikus (és nő) szentté avatása. A laikusok kedvelt vallási ideáljai a karitatív tevékenység és a bűnbánó életforma lesznek. Itt találhatóak tehát a laikus spiritualitás kezdetei a középkori egyházban, amely kezdetben persze nem autonóm jelenség.

1160 és 1180 között válik elfogadottá az, hogy egyszerű hívők élhetnek buzgó vallásos életet a világban (kolostorhoz való kapcsolódás nélkül). Ez abszolút újdonság volt. Ekkor jelennek meg az első beginák Németalföldön, olyan nők, akik vallásos életet akarnak élni, de nem szerzetesi keretek között. Jelzi a laikusok helyzetének változását, hogy — az új idők jeleként — 1199-ben III. Ince szentté avatja Homobonust, a cremonai kereskedőt, aki házasesember volt. Ő az első ilyen.

Pasztorációs „reform”

A pasztoráció is átalakul a 13. században, az evangéliumi újjászületés hatására. A *zelus animarum*, a lelkekkel való törődés, azaz a klérus és a szerzetesek (leginkább a koldulók) aktív világ felé fordulása ekkor kezd majd érénynek számítani. A pápaság ekkor már nem monasztikus szerzeteseket avat szentté, hanem olyan laikusokat és klerikusokat (főleg püspököket), akik vágytak a lelkek megmentésére. Létrejönnek olyan szerzetesrendek, akiknek fő feladatuk a lelkipásztorkodás, a *cura animarum*.

A pasztorációs „reformmal” együtt járt a katekézis radikális átfurmálódása is, amelynek középpontjába az Ige hirdetése kerül. Ebben a koldulórendeknek volt nagy szerepük. Az igehirdetés reformja csak részben sikerült egyébként, mert a világi klérus továbbra sem volt képes az igehirdetésre. Ide illeszkedik a IV. Lateráni zsinat programja is, amely a szentségi gyakorlatot, azaz az évi egy áldozást és gyónást kötelezővé teszi.

Ad status prédikáció

A klérus arra is rájött, hogy a társadalom hármas felosztása, az ordo-szisztéma már nem felel meg a valóságnak, ezért elkezd az *ad status* prédikációt (különböző társadalmi rétegekhez, foglalkozási ágakhoz szóló beszédek), és ezen keresztül egy hivatás-erkölcs kiépítését is. Nehéz megítélnünk e pasztorációs erőfeszítés reális eredményeit. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a középkor utolsó századaira a klerikus prédikáció hatására kifurmálódott egy laikus elit réteg, amely nem csak az arisztokrácia tagjaiból állt.

A laikus állapot rehabilitációjával párhuzamos jelenség, hogy a 12–13. századi evangéliumi megújulási mozgalmak,¹³ melyek az apostolok életformáját kívánták utánózni, elsősorban a laiku-

¹³A 12–13. századi vallási mozgalmakról alapvető munka még mindig: Herbert Grundmann:

Religiöse Bewegungen im Mittelalter.

Darmstadt, 1961².

¹⁴Erről lásd Marie-Dominique Chenu: *Monaci, chierici, laici. Al crocevia della vita evangelica; Il risveglio evangelico.* In: M.-D. Chenu: i. m. 253–309.

¹⁵M.-D. Chenu: i. m. 266–267.

Laikus tudat és szellem kialakulása

¹⁶*Liber de aedificio Dei,* c.43. PL 195, 1302cd

¹⁷*Historia Occidentalis,* c.34. Ed. J.F. Hinnebusch, Fribourg, 1972.

Konfraternitások

¹⁸A középkori konfraternitások kutatásában úttörő jellegű volt G. G. Meerssemann fentebb idézett műve.

Bűnbánattartás

sokat mozgatták meg, hiszen ezek nem intézményes szerveződések voltak (bár a megújulás az egyház minden rétegét bizonyos fokig érintette¹⁴). Ezekben a mozgalmakban merül fel a kérdés, hogy kinek a feladata az igehirdetés. Egyes laikusok azt állították, hogy azoknak a keresztényeknek, akik evangéliumi életet élnek, jogukban áll az Isten szavát hirdetni. Ezt látjuk majd Valdes Péternél és követőinél, akik evangéliumi szegénységükre hivatkozva maguknak követelték a prédikálás jogát. Úgy tűnt tehát egy ideig, hogy az *officium praedicationis*, a prédikálás hivatala elszakad a klerikusoktól, és egyedül az apostolok életformájának utánzásától fog függeni. III. Ince tisztázza majd a helyzetet, amikor szétválasztja a tanítás feladatát (ami minden megkereszteltnek kijár) és az *officium praedicationis*-t, amely azoknak a feladata, akik a *cura animarum*-mal vannak megbízva.¹⁵

Az evangéliumi mozgalmak és a laikusok részvétele bennük azt eredményezi, hogy kezd kialakulni egy laikus tudat és szellem. Ebben persze nagy része van a társadalmi változásoknak, egy új réteg, a polgárság megszületésének, és annak, hogy egyre több laikus jut hozzá a műveltséghez.

Ezt az új helyzetet jelzi az is, hogy egyes klerikusok viszont arról kezdenek beszélni, hogy nemcsak a szerzetesek, hanem minden megkeresztelt az evangéliumi regulát követi. Laikusok is lehetnek tehát hitelesen vallásosak, *religiosi*. Reichersbergi Gerhoch például azt állítja, hogy a kereszttség már lemondás a világról, ezért mindenki saját hivatásában az apostoli regulát követi, azaz *regularis*.¹⁶ Ugyanilyen véleményen van Jacques de Vitry is, aki kíváncsian és szimpátiával figyelte az új vallási kezdeményezéseket a 13. században: „minden krisztushívőt, aki az evangélium regulája alatt az Úrnak szolgál, reguláris-nak mondhatunk”.¹⁷

Fontos végül megemlékeznünk legalább röviden a konfraternitásokról, a vallásosságban való aktív laikus részvétel talán legeredetibb középkori formájáról, amelyek története részben még ma is felderítetlen.¹⁸ Ezek a társaságok laikusok — bizonyos fokig autonóm — jámborsági formái voltak. Olyan laikusok vallási társulásai, akik a bűnbánattartást mint életformát vállalták. A középkor spiritualitását egyébként is nagyon meghatározta Jézusnak a megtérésre szóló felhívása (Mt 4,17), melyet a Vulgata így fordított le: *penitentiam agite*, azaz tartsatok (szó szerint: *végezzetek*) bűnbánatot.

A bűnbánattartás életformává válása egyrészt valószínűleg a monasztikus szerzetesség presztízsének köszönhető. A monostorok voltak a bűnbánó lelkiség központjai, és először imaközösségek alakultak ki a kolostorok körül. Később a laikusok konverzusként vagy oblátusként társulnak a kolostorhoz (világiak maradtak, de személyüket vagy munkaerejüket felajánlották egy kolostornak). Ehhez járult a 12. századtól az apostolok életformájának (*vita apostolica*) vonzása, amely a 12. századi vallási mozgal-

mak fő mozgatórugója volt, amint láttuk. A konfraternitások lelkeségének főbb elemeit a szegénység, aszkézis (főként böjtölés), időszakos megtartóztatás, karitatív tevékenység, gyakoribb szentségekhez járulás alkotta (évi háromszor áldoztak, zsolozsmáztak). Tehát általában a monasztikus spiritualitás és a *vita apostolica* forrásaiból merítenek, amelyek mindenki számára elérhetőek voltak, de bizonyos fokig szerettek volna autonómok is maradni, legalább szervezetileg. Nemcsak a bűnbánók konfraternitásai léteztek, hanem olyan testvérületek is, melyek célja például a zárándokok ellátása, betegek ápolása vagy más karitatív tevékenység volt.

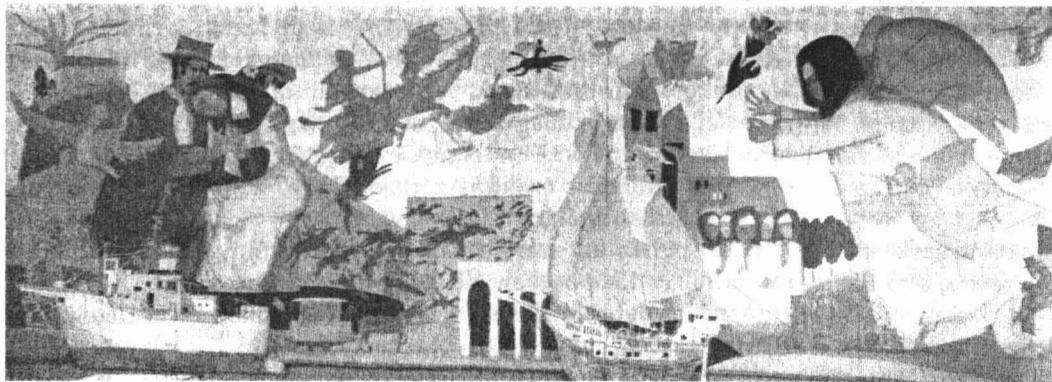
4. Későközépkor

A klérus és a laikusok közötti viszonyt a középkor utolsó századaiban még egy nagyjelentőségű változás módosítja: jámbor laikusok hiteles vallásos kultúrához jutnak. Sokan lefordították a maguk számára vallási szövegeket anyanyelvükre, vagy részt vettek az egyház liturgikus imájában. Létrejönnek továbbá köztes állapotok is a klerikusi és a laikusi között, amelyek a szerzetesi kategóriába sem fértek bele. Az ő köreikben jelenik meg az anyanyelvű lelki irodalom, és egyes misztikus irányzatok a 14. században.

Ugyanekkor azonban bizonyos visszalépés is tapasztalható volt: a pápaság például megkérdőjelezte az abszolút szegénység eszményét, amely a 13. században még vitathatlan érték volt (lásd XXII. János pápa vitáját a spirituális ferencesekkel a 14. század harmincas éveiben, akiknek a túlzó szegénységesezményét a pápa végül elítélte). A hierarchia is részben a vallásos laikusok ellen fordult (több elítélés is születik például a beginák ellen).

A késő középkori egyház képtelennek bizonyult végül arra, hogy megmutassa a világ keresztény használatának módját azok számára, akik benne élnek. Bár utakat kínált, de ezek legtöbbször a klérus életformájának utánzását jelentették. A mai értelemben vett önálló laikus spiritualitás kialakulásához várnunk kell ezért, legalábbis Szalézi Szent Ferencig.

A témához kapcsolódóan lásd André Vauchez tanulmányait a következő kötetben: *The Laity in the Middle Ages*. (Transl. Margery J. Schneider.) University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1993. Rövid összefoglalás ugyancsak tőle: *Laici*. In: *Dizionario Enciclopedico del Medioevo II*, Città Nuova – J. Clarke – Cerf, 1998, 1002–1004.; A laikus spiritualitásról: Yves Congar: *Laïc et laïcat*. In: *Dictionary de Spiritualité*, vol. 9., Beauchesne, Paris, 1976, 79–93.

Kondor Béla: *Szent Margit legendája* (1968)

Laikusi szolgálatok az egyházban

VÁRNAI JAKAB

Egyháztani szempontok

A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány provinciálisja. 1958-ban született, a Külkereskedelmi Főiskolán tanult, majd 1982-ben belépett a ferences rendbe. Az ELTÉ-n angol szakos diplomát szerzett, 1989–90-ben Münsterben J. B. Metz munkásságát tanulmányozta. 1991-ben teológiai doktor lett, 1991 óta a Szegedi Hittudományi Főiskola, majd a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola fundamentális teológia tanára.

¹Úton vagyunk afelé, hogy könyvritkasággá válják a zsinati dokumentumok „ablakos” kiadása. Amikor 1975-ben a Szent István Társulat publikálta, a végére odakerült ez az enciklika is. Azóta nincs ok arra, hogy helyszüke miatt így tegyünk, ezért külön kell majd megjelentetni az enciklikát — jelenleg sehol nem kapható, és még interneten sem érhető el magyar szövege.

²Vö. *Dei verbum*, 4.

Egyetlen mondatot szeretnék kifejtetni, és ez talán nem is annyira egy új tudományos felfedezés lesz, hanem inkább amolyan programnak szánom a Sapientia Főiskolán. A laikusi szolgálatok egyháztani szempontjait elsősorban a lelkipásztori munkatársi képzés miatt szeretnénk tisztázni. Az általam kifejtendő tétel pedig így hangzik: *Idézzük fel magunkban és tartsuk mindig elevenen az Evangélium nuntiandi egységes látásmódját!*

A püspöki szinódus munkája nyomán VI. Pál pápa 1975-ben teszi közzé az *Evangélium nuntiandi* kezdetű körlevelét.¹ Amikor ezt az enciklikát felidézzük, azzal a szándékkal tesszük, hogy „A világi hívőknek a lelkipásztori szolgálatban való együttműködéséről” 1997-ben kiadott, nyolc vatikáni kongregáció által aláírt rendelkezést megfelelő egyháztani szemléletbe helyezzük.

Az enciklika 2. fejezetének végén olvassuk: „ilyen összefoglaló látásmóddal (*global vision*) akarjuk megvizsgálni mindazt, ami az evangelizációval összefügg” (24). Mire vonatkozik az egységes látásmód? Három vonatkozását szeretném részletezni.

1. Mondjunk „evangelizációt” — és ne azonnal az egyház küldetésének „világi és lelki” területéről beszéljünk.

Maradjunk meg az egyház küldetésének egységénél, és ne szakítsuk azt szét azonnal két részre. Ezt az egységet megalapozza a *krisztológia* részéről az a felismerés, hogy Jézus nem „egyebek mellett” hirdeti Isten Országát is, hanem Jézus bármit tesz, az Isten Országát hirdeti.² Szavaival — és hallgatásával. Tetteivel — és amikor nem cselekszik. Az evangéliumi Jézusnál minden — akár lelki, akár „világi” dolgokról beszél — az Isten Országának hirdetését szolgálja. Mindennek ez az üzenete. Az egyház ezt az egységes küldetést örökli. Azért jött létre, hogy Krisztusnak ezt az egységes szolgálatát vigye tovább.

Ezért nehéz az evangelizációnál alapvetőbb egyházi funkciót megadni. A 15. pontban VI. Pál pápa mintha szinte „végigzongorázná” a lehetőségeket, ahogyan az egyház és evangelizáció átjárja egymást:

- az egyház evangelizációból születik;
- az egyház evangelizációra kap küldetést;

³Ezt fejezi ki a mai német egyháztani nyelvvezet „Grundvollzug der Kirche” kifejezése.

⁴Lásd ehhez különösen Fiorenza, Francis Schüssler: *Foundational Theology: Jesus and the Church*. New York, 1985.

⁵Vö. ezzel szemben az 1997-es Instrukciónak mindjárt a 8. oldalán: „az egyház küldetésének mindkét területén: lelki (...) valamint világi küldetésében”.

- az egyház az Evangélium befogadásából él („evangelizálja magát”);
- az egyház az Evangélium őrzője;
- az egyház evangelizációs küldetést ad.

Nyugodtan nevezhetjük tehát az evangelizációt az egyház alapvető életmegnyilvánulásának.³ Amint az egyház kegyelmi, láthatatlan valósága a világban megjelenik, ott már evangelizáció történik. Akkor, abban az eseményben jön létre az egyház, hogy evangelizáció történik.

Az enciklika 19. pontja kifejezetten megfogalmazza, hogy „az emberi élet minden területére” kiterjed az evangelizáció.⁴ Tehát egyházunk 1975-ben egyszer már ráállt arra az útra, hogy egységes szempontból tekintse az egyház küldetését, és beleérti az evangelizációba például az úgynevezett szociális haladást, a béke és igazságosság ügyéért való kiállást, vagy akár a kultúra evangelizációját. A Sapientia Főiskolának az a vállalkozása, hogy pedagógusok számára (etika szak, pedagógiai intézet) képzést nyújt, így tartozik bele az egyház evangelizációjába. Ezek nem sokadrendű funkciói az egyháznak.⁵

2. Az egyház evangelizációs küldetését ne bontsuk szét azonnal „szent szolgálatra” és „másra”.

A szóhasználat nehézségét VI. Pál pápa is érzi, amikor a 17. pontban megjegyzi: „néha egy-egy elemével azonosítják az evangelizációt”. Így fejt ki ezt: „Az egyház evangelizáló munkájában kétségkívül vannak alapvető elemek és szempontok, amelyek nélkülözhetetlenek. Némelyek közülük oly fontosak, hogy szinte egyenlőségjelet lehet tenni közéjük és az evangelizálás közé. Evangelizálásnak szokták nevezni Krisztus hirdetését azok előtt, akik őt még nem ismerik. Ebbe a hirdetésbe tartozik a prédikáció, a katekézis, a keresztség és a többi szentségek kiszolgáltatása. Bármily módon akarnók is meghatározni az evangelizálás fogalmát, minden meghatározás csupán részleges, töredékes, lesz; azzal a veszéllyel jár, hogy elszegényíti, sőt megcsonkítja ennek a fogalomnak igazi gazdagságát, sokrétűségét, dinamizmusát.”

**Evangelizáció —
szent szolgálat**

Ebből kiérezhető: nagyon tudatos törekvés VI. Pál pápa részéről, hogy az evangelizáció alatt ne csupán a szent szolgálatot, igehirdetést, liturgiát értse az egyház. Felmerül a kérdés, nem csúszunk-e néha abba a hibába, hogy a kultusznak, a liturgiának nem találjuk a helyét az evangelizációban. A problémát talán az okozza, hogy a liturgia jelentőségét nehéz túlbecsülni. Hiszen nem ez a legszentebb, amit az egyház nyújthat? Mi is áll a II. Vatikáni zsinat *Sacrosanctum concilium* kezdetű liturgikus konstitúciójának 7. pontja végén: „minden liturgikus ünneplés (...) kiemagaslóan szent cselekmény, melynek hatékonyságát az egyház semmi más cselekedete nem éri el sem jogcím, sem fokozat tekintetében”.

Ha a liturgia a legfontosabb, a leghatékonyabb, akkor nem elég csak azzal foglalkozni? Elismeri azonban a *Sacrosanctum concilium* konstitúció, hogy „az egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában” (9). Aki — még világiként is — arra koncentrál, hogy a liturgikus szolgálatban hogyan segídezhet, vigyázzon, ne tévessze szem elől soha az egyház életének ezt a teljességét. A megoldást a 10. pont kínálja két metaforával: „a liturgia az a csúcspont, mely felé az egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje. (...) Tehát a liturgiából, elsősorban az Eucharisziából, mint forrásból fakad számunkra a kegyelem, s általa valósul meg Krisztusban a leghatásosabb módon az emberek megszentelése és Isten dicsőítése, melyre mint célra az egyház minden más tevékenysége irányul” (*Kiemelések tőlem*).

Most képzeljünk el egy hegycsúcsot úgy, hogy nincs alatta hegy. Képzeljünk el egy forrást, amelyből nem lesz folyó. Ez lenne az egyház élete, hogy ha csupán a liturgiára koncentrálna, és elfelejtené, hogy abban nem merül ki teljesen az egyház tevékenysége. Akkor van értelme a hegycsúcsnak, ha van mit *összefoglaljon, kicsúcsosítson*. Az egyház élje a maga életét, amit mint csúcspontban, a liturgiában foglaljon össze. Ugy végezze liturgiáját, hogy az az életét foglalja össze. A másik kép: a forrás, amelyből folyó fakad. Liturgia, amelyből *következik* valami. A templom ajtajánál meg-nem-szűnő vallásosság. Egyszerű és szemléletes képek, amelyek tökéletesen ábrázolják a liturgia és az egyház egész élete közötti szerves egység követelményét.

3. *Mindenkinek küldetése van az evangelizációra, ezért gondolkodjunk úgy egymásról, hogy ennek küldöttei vagyunk — és nem azonnal a „klerikus” és „laikus” kategóriája szerint.*

A mai egyháztan, amikor az egyházi rend tartalmát kutatja, akkor azt látja, hogy többé nem a „világiak” sajátossága szorul megfogalmazásra. A keresztség és az eucharisztia tökéletesen megadja elégséges jellemzőjüket, életállapotuk szentségi megalapozását. A teológiának és az egyházi tanításnak ma inkább ott van az adóssága, hogy állítjuk és tartjuk ugyan, hogy a felszentelt papság és az általános papság „a lényegben különbözik egymástól, nemcsak fokozatokban” (*Lumen gentium*, 10), de ezt a különbséget nehezen tudjuk kifejteni. Az eddigi vállalkozások megannyiszor *funkcionális* útra tévedtek. Márpedig az egyház mindezekig szilárdan ragaszkodik ahhoz, hogy a szolgálati papság valamilyen *ontológiai* változást hoz létre felvevőjében.

Az 1997-es rendelkezés ezt a különbséget csupán a szolgálatban jelöli meg. Hogyan részesednek „máshogy” (11. o.) Krisztus papságából a felszentelt szolgák? „A szolgálati papság az általános papság szolgálatára van” (uo.). Ez a szemlélet már a papképzésről szóló enciklikában is megjelenik: „A papoknak — mi-

⁶Lásd ehhez Osborne, Kenan B.: *Ministry. Lay Ministry in the Roman Catholic Church: Its History and Theology.* (New York – Mahwah, N. J., 1993) szemléletét.

Osborne felhívja a figyelmet arra, hogy az újszövetségi iratok mindegyike Krisztus tanítványainak íródott. Egyházi vezetőknek csak egy-egy utalást találunk. Az Újszövetség arra tanít, hogy mit jelent a keresztség alapján, az eucharisztikus közösségben követni az Urat. Nincs két-fajta tanítványság: vezetőké és vezetetteké, sőt: a vezetőkre még inkább vonatkoznak a tanítványi követelmények. Krisztus egyházát a tanítványok alkotják, a tanítványság maradandó kritériuma az egyház életének.

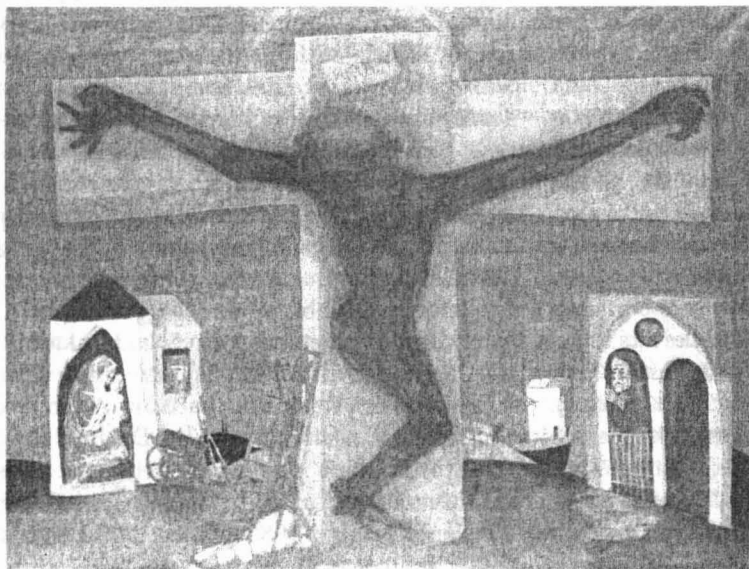
vel jelenlétük és sajátos feladatuk Isten egész népe keresztségi papságát nem oltja ki, hanem teljességre segíti — a krisztushívő laikusok támaszaivá kell lenniük, hiszen az ő hitük, reményük és szeretetük szolgálatára állították őket. Mint a krisztushívő laikusok testvérei és barátai, ismerjék el és becsüeljék Isten fiainak méltóságát, és segítsék őket, hogy teljesíteni tudják a feladatot, ami az egyház küldetéséből rájuk tartozik. (...) a szolgálati papságban a papok Krisztustól a Szentlélek által különleges ajándékot kapnak arra, hogy Isten népét segíteni tudják az általános papság hűséges és teljes gyakorlásában” (*Pastores dabo vobis*, 17).

Ha tehát elfogadjuk ezt az útmutatást, akkor vegyük is komolyan a „szolgálat” emlegetését. Nagy kára származna az egyháznak abból, ha a szolgálatot túl könnyedén emlegetné. Ha azt mondanánk, hogy mi vagyunk azok, akik szolgálják a világiakat, és közben minden az ellenkezőjét sugallná. Ez nagyon rossz útra vinné egyházunkat. Ki van mondva, hogy a szolgálat jelenti az igazi méltóságot, most rajtunk a sor, hogy egyházi közösségeinket ezek szerint szervezzük meg és váltsuk valóra.

Ezt a harmadik tételünket úgy is össze lehetne foglalni, hogy az egyházban először is mindannyian Krisztus tanítványai vagyunk,⁶ és azután — nem mellékesen, de mégsem legelőször — papok vagy nem papok.

Az 1997-es rendelkezés egyik mondatával szeretném zárni szavaimat: „Egész különös hála és bátorítás illeti azokat, akik feladataikat üldözött keresztény közösségekben, földrajzi vagy kulturális értelemben missziós területen végzik, ahol az egyház még nem gyökerezet meg eléggé, vagy ahol paphiány van” (9. o.).

Kondor Béla:
Pléh Krisztus (1964)

Kánonjogi szempontok

OROSZ LÓRÁNT

1961-ben született Szentesen. Felsőfokú tanulmányait Miskolcon, illetve Budapesten a PPKE-n és az ELTE-n végezte. 1987 óta ferences szerzetes, 2001-ben kánonjogból doktorált az Antonianumon, a rend római egyetemén. Jelenleg a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola oktatója.

¹Rik Torfs: *La position délicate des animateurs pastoraux dans le cadre du canon 517 § 2. In: Des laïcs en responsabilité pastorale? Accueillir de nouveaux ministères* (dir. Alphonse Borras), Cerf, Paris, 1998, 147.

²A témához lásd pl.: Erdő Péter: *Uffici e funzioni pubbliche nella Chiesa*. In: *Anuario Argentino de Derecho Canónico*, 3 (1996), 47–105.; Jean-Pierre Schoupe: *Animateurs pastoraux et laïcs engagés. Leurs droits et devoirs respectifs*. In: *Des laïcs en responsabilité pastorale?* i. m.

³CIC 515.k.1.§.

⁴Communications, 13 (1981), 147–149.

⁵Secretaria Status: *Annuario Statisticum*

A világiak lelkipásztori szerepe kapcsán vizsgálódásunkat szűkítjük le egy kérdéskörre, ami sokakat foglalkoztat a Sapientia Főiskola által beindított okleveles lelkipásztori munkatárs képzés kapcsán, vagyis egy *plébánia világra való bízására*. Fogjuk látni, hogy ez a kifejezés így kánonjogilag nem egészen pontos, de mégis alkalmasan jelöli a plébánia betöltésének azt a módozatát, amelyet a CIC-1983 517.k.2.§ így ír le: (amikor) „a paphiány miatt a megyéspüspök úgy véli, hogy a plébánia lelkipásztori gondozásában való részvétellel diakónust vagy más pappá nem szentelt személyt, vagy ilyen személyek közösségét kell megbízni, nevezzen ki egy papot, aki a plébános hatalmával és felhatalmazásaival felruházva a lelkipásztori gondozást irányítja”. A Kódexben ennek a kánonnak az alapjául a „Világi krisztushívők kötelességei és jogai” cím alatti 230.k.3.§ szolgál, mely szerint: „ahol az egyház számára szükséges, a szolgálatra rendelt személyek hiányában a világiak is gyakorolhatják ezek bizonyos feladatait”. A kérdés tárgyalása kapcsán tekintetbe kell venni az Egyházi Törvénykönyv hivatalra (*officium*) és szolgálatra (*munus*) vonatkozó törvényi szabályozását, illetve a püspöki kari és egyházmegyei előírásokat is,¹ de most mégis eltekintünk e két jogintézmény igen összetett és bonyolult problémájának vizsgálatától.² Hasonlóképpen csak érintjük az állandó diakónusok lelkipásztori szerepét, hiszen ők nem világiak, hanem az *ordo* szentségében részesült klerikusok. Csupán arra teszünk kísérletet, hogy a *plébánia világra bízásának* jogi kereteit felvázoljuk az egyetemes és a részleges jog rendelkezései alapján, illetve rámutassunk néhány nyitott kérdésre.

Ahogy utaltunk rá, a *plébánia világra bízása* kifejezés nem egészen pontos, hiszen a világra bízott plébániára mindig kineveznek egy (általában máshol plébános) papot is, a *plébános hatalmával*, de mégsem úgy, mint a közösség saját pásztorát.³ A Kódex átdolgozása kapcsán felmerült olyan javaslat, hogy a világi mellett, ez utóbbi módon legyen egy kinevezett pap, de ezt a konzultorok elvetették, mivel nem akarták túlságosan leszűkíteni a világi hatáskörét.⁴ A *világiakra bízott (commissae laicis)* kifejezést használja egyébként a Vatikán Államtitkárságának kiadásában megjelenő *Egyházi Statisztikai Évkönyv* is.⁵

A török alatti magyar licenciátusok és iskolamesterek történelmi hivatkozási alapul szolgálnak nemcsak a Magyar Püspöki Konferencia által 1986-ban és 1995-ben kiadott szabályzatoknak,⁶

Ecclesiae 1999. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2000, 55–63.

⁶Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: *A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata*. Szent István Társulat, Budapest, 1986.; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: *Országos Liturgikus Tanács: A világi lelkipásztori kisegítők kézikönyve*.

Szent István Társulat, Budapest, 1995.

⁷Vö. Georg Köhl: *Entstehung und Entwicklung des Berufes »Pastoralreferent/in«*. In: *Und sie bewegen sie doch: PastoralreferentInnen – unverzichtbar für die Kirche*. Hrsg. Clemens Olbrich – Ralf M. W. Stammberger, Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2000, 56–58.

⁸Vö. Sávai János: *Missziók, mesterek, licenciátusok (Missziós dokumentumok Magyarországról és a Hódolt-ságról II. Tanulmányok I.)* Szeged, 1997, 252.

⁹Conc. Trid., sess. XIV, *De ref.*, c. 9; sess. XXIV, *De ref.*, c. 13.

¹⁰*Gaudium et spes*, 1965, 33; *Apostolicam auctositatem*, 1965, 2, ill. CIC 225.k.1.§.

¹¹*Gaudium et spes*, 1965, 31; ill. CIC 225.k.2.§.

¹²Pontosan ezt a kifejezést használja a

de a német nyelvterület pasztorális asszisztenseivel foglalkozó szakirodalomnak is.⁷ Figyelemreméltó azonban, hogy a licenciátus intézményét a 16–18. században (is) a szükséghelyzet szülte,⁸ az akkor missziós területnek számító Magyarországon.

Az CIC-1917 451.k.1.§ a Tridenti zsinat tanítását⁹ forrásként használva úgy rendelkezik, hogy a plébános pap vagy morális (jogi) személy (rendház, káptalan stb.) lehet, akinek a megyéspüspök irányítása alatt kell végeznie a lelkipásztori munkát, a *cura animarum*ot. Olyan hivatalt azonban, ugyanezen régi Kódex 154. kánonja értelmében, amely akár külső, akár belső fórumon végzett lelkipásztorkodással járt (tehát például plébániát), érvényesen csak felszentelt pap nyerhetett el.

A II. Vatikáni zsinat dokumentumai közül az egyházzól szóló lelkipásztori konstitúció, a *Gaudium et spes*, illetve a világi hívek apostolkodásáról szóló határozat, az *Apostolicam auctositatem*, megállapítják, hogy a világiakat az apostolkodásra maga az Úr rendeli a keresztséggel és a bérmálással.¹⁰ Sajátos hivatásuk az ideigvaló dolgok intézése és Isten szerint való rendezése,¹¹ hogy így jelenvalóvá tegyék az egyházat azokon a helyeken, és olyan körülmények között, ahol az csak általuk lehet a föld sója. Ezenkívül még közvetlenebb együttműködésre a hierarchia apostoli munkájába is bevonhatók, egyes olyan feladatokkal (*munus*) is megbízva, melyek a lelkipásztori hivatal (*officium*) sajátjai a keresztény hit oktatásában, bizonyos liturgikus cselekmények végzésében, illetve a lelkek gondozásában (*cura animarum*).¹²

A CIC-1983 517.k.2.§ anyaga tehát újdonság a régi Kódexhez képest. Közvetlen forrásként a Hitterjesztési Kongregáció 1975. november 19-én kiadott *La fonction évangélistrice* kezdetű instrukcióját jelöli meg a CIC forrásmegjelöléseket is tartalmazó kiadása, annak ellenére, hogy a CIC átdolgozása során az illetékes szakcsoport már 1970. október 10-én megfogalmazta az 517.k.2.§ összes lényeges elemét.¹³ Az említett instrukció a nő szerepéről szól az evangelizációban, és a missziós területekre utalva megállapítja, hogy „már ma is sok plébánián — pap hiányában — szerzetesnő az, aki vállalja a felelősséget, vezeti és szervezi a közösség vasár- és hétköznapi liturgiáit, felvállalja a hívek buzdítását keresztényi kötelezettségeik teljesítésére”.¹⁴ Azt látjuk tehát, hogy a kánon forrásául szolgáló dokumentum a szerzetesnőket tartja szem előtt, amikor a fel nem szentelt személyek plébániai működéséről szól.

A zsinat után jelentős mértékben megnőtt a világiak lelkipásztori jellegű szerepvállalása Európában, főként a német és a francia nyelvterületen, de egyházmegyénként jelentős eltérések mutatva.¹⁵ Ezt a tendenciát elsősorban a paphiány motiválta, de szorosán összefüggött az adott országok állami egyházjoga és munkajoga nyújtotta lehetőségekkel is.¹⁶ Ez utóbbi faktor szerepére még visszatérünk. Meghaladná ennek az írásnak a kereteit

Gaudium et spes,
1965, 33. A CIC
228.k.1.§ általánosság-
ban jelenti ki, hogy a vi-
lágiak felvehetők „azok-
ra az egyházi hivatalok-
ra és feladatokra, me-
lyekben a jog előírásai
szerint működni
képesek”.

¹³Vö. Vincenzo Murgano:
*I laici partecipano
all'esercizio della cura
pastorale di una
parrocchia: can. 517§2.*
In: *I laici nella
ministerialità della
Chiesa: XXVI Incontro di
studio: Centro Dolomiti
»Pio X« – Borca di
Cadore: 28 giugno – 3
luglio 1999, a cura di
Gruppo Italiano Docenti
di Diritto Canonico.*
Glossa, Milano, 2000,
161–190.

¹⁴Sacra Congregatio Pro
Gentium
Evangelizatione:
Istruzione, *La fonction
évangélisatrice*, *Fonction
de la femme dans
l'évangélisation*, 19
novembre 1975. In:
*Enchiridion Vaticanum:
Documenti ufficiali della
Santa Sede*, vol. 5
(1974–1976), testo
ufficiale e versione
italiana. Edizioni
Dehoniane, Bologna,
1978, n.1569–1572
(továbbiakban: *EV*/vol.).

¹⁵Guido Bausenhart:
*Pastoralreferentinnen
und –referenten.*
Theologie der

a hozzánk földrajzilag és kulturálisan is közel eső német nyelvterület igen összetett lelkipásztori munkatársi helyzetének igényes elemzése, de mégis utalunk rá a teljesség igénye nélkül. Egyik jellemzője ennek a fejlődésnek az volt, hogy német nyelvterületen a laikusok tömeges részvétele a pasztorális munkában a II. világháború után az iskolai hitoktatásba való bekapcsolódással kezdődött.¹⁷ Ez mutat bizonyos párhuzamokat a magyar helyzettel, ahol a laikusok részvétele az iskolai, de a plébániai hitoktatásban is általánosan elfogadott, és kialakult a struktúrája is. Németországban a zsinat után a lelkipásztori asszisztensek következetes és egyre bővülő alkalmazása a német püspökök által elhatározott központi politika következménye volt, míg például Hollandiában maguk a laikusok kezdeményezték az ilyen jellegű szerepvállalást, ami mára arányaiban igen jelentőssé vált (1998-ban a pasztorációban dolgozók 20%-a laikus volt).¹⁸ A német lelkipásztori asszisztensek napjainkra egyre erőteljesebben jelentkező problémáival, mint például a pontos szakmai identitás kiforratlanságával, a frusztrációval, a felelősség hiányával (az „örök második” helyzetéből fakadóan) már a hetvenes-nyolcvanas években találkozunk. Az 1980-as németországi pápalátogatáskor, II. János Pál a fuldai dómban a lelkipásztori munkatársakhoz intézett beszédében kiemelten méltatta szerepüket, külön is nagyra értékelve a laikusok erőteljes szerepvállalását az egyház megszentelői tevékenységében.¹⁹

1988. június 2-án jelent meg az Istentiszteleti Kongregáció által kiadott *Christi ecclesia* kezdetű direktórium²⁰ a pap távollétében végzett vasárnapi istentiszteletekről. Ez a dokumentum a *directorium* műfajának megfelelően nem módosít semmilyen törvényt, hanem annak alkalmazási módját határozza meg közelebbről, s azokat kötelezi, akikre az előbb említett törvény vonatkozik.²¹ A 41. pont megadja a lehetőséget arra, hogy a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök, a körülmények figyelembevételével, megfelelő segédanyagokat adjon ki ezeknek az istentiszteleteknek a menetével kapcsolatban, melyet az országos vagy egyházmegyei liturgikus bizottság készít el. Ezzel a lehetőséggel élt a Magyar Püspöki Konferencia Országos Liturgikus Tanácsa, amikor 1995-ben kiadta, a valóban a liturgikus könyvek megszokott formátumában megjelent, de kereskedelmi forgalomban nem került *A világi lelkipásztori kiegészítő kézikönyve* (továbbiakban: *Kézikönyv*) című kiadványt, melyre még utalunk.

Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv megjelenése után II. János Pál pápa 1988. december 30-i *Christifideles laici* kezdetű apostoli buzdítása tekinthető fontos állomásnak a plébániai világiakra bízásával kapcsolatos irányelvek szempontjából. Ebben a dokumentumban a világiakkal foglalkozó Püspöki Szinódus (1987) tapasztalatait összegezve a pápa felhívja a figyelmet bizonyos veszélyekre, mint például arra, hogy a lelkipásztori feladatok gya-

Gegenwart, 45 (2000),
12–60.

¹⁶Rik Torfs: *Les animateurs pastoraux en Europe*. In: *Des laïcs en responsabilité pastorale?* i. m. 160.

¹⁷Leo Karrer: *Laboratorium oder Sackgasse?* i. m. 224–225.

¹⁸Rik Torfs: *Les animateurs pastoraux en Europe*. 160–163.

¹⁹Idézi: Georg Köhl: *Entstehung und Entwicklung des Berufes »Pastoralreferent/in«*, 66.

²⁰EV/11, 442–469.

²¹CIC 31-33. kk.

²²Il. János Pál: *Christifideles laici*, 1988, 23

²³Barbara Ann Cusack – Therese Guerin Sullivan: *Pastoral care in Parishes without Pastor: Applications of Canon 517, §2*. Canon Law Society of America – Catholic University of Washington, Washington DC, 1995, xi.

²⁴EV/16, 549–607).

²⁵CIC 34.k.1.§.

korlása nem teszi a hívőt lelkipásztorrá, mert azt nem a tevékenység eredményezi, hanem az egyházi rend szentségében való részesedés. Megtévesztő zavarnak nevezi azt a szituációt, „ami akkor keletkezik, amikor alkalmanként egyenlőségjelet tesznek a megkeresztelt általános papsága és a szolgálati papság közé”, illetve „az egyházi törvények és előírások be nem tartását, a világi hívek »klerikalizálását«, valamint az egyházi szolgálat olyan struktúrájának kiépülését, ami párhuzamos azzal, ami az egyházi rend szentségére épül”. Ugyanitt hangsúlyozza a pápa a megfelelő terminológia kialakításának szükségességét, amely kifejezi „mind az egyházban meglévő küldetés egységét, mely küldetéshez minden megkeresztelt hozzájut, mind a lelkipásztorok szolgálatának az előzőhöz viszonyított lényegi különbségét”.²²

A terminológiával kapcsolatban úgy tűnik, mintha a már említett 1986-os magyar püspökkari szabályzat által bevezetett és a különböző egyházmegyei zsinati könyvek által átvett szóhasználat, amely *világi lelkipásztori kiegészítő*-ről beszél túl kevésbé venné figyelembe a *Christifideles laici* által említett küldetések egységét. A bizonyos egyházmegyékben használatba került *plébániai igazgató* megnevezés pedig mintha épp az ellenkező végletbe esne, vagyis a lényegi különbségre nem helyezne kellő hangsúlyt. A terminológiai probléma gyökere az 517.k.2.§ alkalmazása kapcsán az, hogy a Kódex nem ad elnevezést sem annak a laikus személynek, akire a plébániát bízák, sem annak a papnak, akire a plébánosi jogokkal együtt a szupervízió kötelezettsége hárul.²³ Úgy tűnik még várat magára a megfelelő magyar szakkifejezés megtalálása.

Az egyetemes törvények sorában a nyolc római dikasztérium által 1997. augusztus 15-én kiadott instrukció *A világi hívőknek a papi szolgálatban való együttműködésének néhány kérdéséről*²⁴ következik. Ez a rendelkezés gyakorlatilag a tíz évvel korábban a *Christifideles laici* által már említett, és aggodalomra okot adó jelenségeket ismétli meg. Az *instructio* műfajának megfelelően ez sem új törvényt ad, hanem a már meglévő törvények előírásait világítja meg és a végrehajtásuk során követendő szempontokat fejt ki és határozza meg, s azok számára adják, akiknek gondoskodniuk kell arról, hogy a törvényeket végrehajtsák.²⁵

A részleges törvények sorát a már idézett, a Magyar Katolikus Püspöki Kar által 1986. március 25-én kiadott *A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata* nyitja meg, amelyben a 3.§.(4) rögzíti az 517.k. adta lehetőséget: „A lelkipásztori kiegészítők vezethetnek önálló lelkipásztor nélküli egyházközséget”. Ezt a szabályzatot újítja meg a már szintén említett *Kézikönyv*, bár sajnos ez nem derül ki egyértelműen belőle, hiszen sem a jóváhagyó szerv, sem a jóváhagyás dátuma nem szerepel benne. A *Kézikönyv* nemcsak az új szabályzatot tartalmazza, illetve a pap távollétében végzett vasárnapi istentisztelet menetét szabályozza, hanem a függelékben két igen fontos dokumentumot hoz. Az

egyik a világi lelkipásztori kisegítők felkészítéséről és megbízásáról szól, a másik pedig *A plébánia vezetésével megbízott világi lelkipásztori kisegítők különféle feladatai a plébánia életében* címet viseli. A világi lelkipásztori kisegítőket a *Kézikönyv* négy kategóriába sorolja: „A”: plébániát (lelkészséget) vezethetnek, „B”: hitoktathatnak, „C”: igeliturgiát végezhetnek, „D”: áldoztathatnak és vezethetik a hívek imáit. A képzéssel kapcsolatban Püspöki Kar hároméves levelező teológiai tanfolyamot ír elő az első három kategória számára, míg a negyedik kategória (az áldoztatók és imavezetők) számára elégséges bizonyos alapvető ismeretek megléte.

A püspökkari rendelkezések mellett a különböző magyarországi egyházmegyék körlevelekben megjelenő részleges törvényei, illetve a *Zsinati Könyvek* szintén tartalmazznak szabályokat a világi lelkipásztori kisegítőkre vonatkozóan. A német és francia példákhoz hasonlóan, egyházmegyénként nálunk is igen eltérő a világiak bekapcsolása a lelkipásztori munkába.

Statisztika

Áttekintettük tehát a *plébánia világira bízásával* kapcsolatban érvényben lévő fontosabb egyetemes és részleges jogszabályokat. Ejtsünk még néhány szót a statisztikáról, illetve utaljunk néhány nyitott kérdésre. Az egyházban az 1999. december 31-i állapot szerint a világ 216614 plébániájából 1602-t bízta világiakra, 967-et szerzetesnőkre és 204-et pedig föl nem szentelt szerzetesekre. Európa után a legtöbb világit és szerzetesnőt ilyen megbízással Észak- és Dél-Amerikában találjuk (340 világit és 692 szerzetesnőt). Ezután Afrika következik 216 világgal és 46 szerzetesnővel, majd Ázsia 143 világgal és 44 szerzetesnővel. Európa 129402 plébániájából 294-et bízta állandó diakónusra, 1073-at pedig föl nem szentelt személyre. Ebből az 1073 plébániából 864-et látnak el világiak, 82-t föl nem szentelt férfi szerzetesek, 127-et pedig szerzetesnők. A legtöbb plébániát Franciaországban bízta világira (607), ezt követi Svájc (147), majd Németország (50), illetve Hollandia (17) és Ausztria (11). Magyarországról ebben az évben (1999-ben) 7 ilyen plébániát jelentettek.²⁶ Ezek az adatok természetesen csak nagy léptékű tájékozódásra alkalmasak, de belőlük is megállapítható az, hogy a világiak ilyen jellegű bevonása a lelkipásztori munkába nagyon szoros korrelációt mutat a paphiánnyal. Ez ma elsősorban a missziós területekre, illetve a vallásszociológus Peter Berger szavaival élve, Európa és Észak-Amerika „vallási szempontból katasztrófa sújtotta területeire” jellemző. Ami figyelemreméltó ezekből az adatokból, az a megyéspüspökök hajlandósága világszerte arra, hogy szerzetesnőkre bízának plébániát. Sajnos azonban közismert, hogy ma Magyarországon a paphiány mellé szerzetesnő-hiány is társul.

Nyitott kérdések

Az első nyitott kérdést úgy fogalmazhatjuk meg Guido Bausenhart német teológus nyomán, hogy létezik egy terminológiai félreértés a lelkipásztori munkatársakkal kapcsolatban, ami a hivatal fogalmának tágabb kánonjogi és szűkebb dogmatikai

²⁶Secretaria Status: *Annuario Statisticum Ecclesiae* 1999, 55–63.

²⁷Guido Bausenhardt: *Pastoralreferentinnen und -referenten*, 55–56.

²⁸Bernard Sesboué: *Les animateurs pastoraux laïcs: une prospective théologique*. Études, septembre 1992 (3773), 253–265.

²⁹Erdő Péter: *Paphiány és lelkipásztori ellátás*. Egyházjog, 3 (2001), 7–16.

³⁰EV/17, n. 357.

³¹<http://www.katolikus.hu/könyvtár/plébánia-intstr.html>, 2002. 10. 27.

Munkajogi szempont

értelme közötti különbségből ered.²⁷ Bár témánk lehatárolásánál kijelentettük, hogy az egyházi hivatal szerteágazó témakörével nem kívánunk foglalkozni, annyit még is jeleznünk kell, hogy míg dogmatikai értelemben egyházi hivatalról csak az *ordo* szentségében részesülteknél lehet szó, addig a jelenlegi kánonjogi szaknyelvben ezt laikusok is betölthetik. Más megfogalmazással ez azt jelenti Bernhard Sesboué szerint, hogy a paphiány miatt az egyház ma nem rendelkezik a saját egyháztanának megfelelő pasztorális eszközökkel. A keresztény közösség definíciója ugyanis a pásztor körül összegyűlt nép, amely részesül az eucharisziában. Mármost ha nincs pásztor, ha nincs az *ordo* kegyelmi ereje, melyet Krisztustól az apostolutódok révén kap a felszentelt szolga, akkor az egyik konstitutív elem hiányzik.²⁸

Ehhez kapcsolódik az a szintén egyháztani, ha úgy tetszik egyházjogi alkotmányos aggályokat felvető praxis, hogy ma sok magyar egyházmegyében elsőbbséget élvez az ellátatlan plébániák világi lelkipásztori kisegítőkkkel való betöltése (illetve annak tervezése) a felszentelt állandó diakónusokkal szemben. Ennek oka az, hogy bár ez utóbbiak csak másodállásban tölthetnek be egyházi funkciót, a klerikusi inkardináció alapján mégis teljes ellátásra tarthatnak igényt.²⁹ A jelenlegi gyakorlat átgondolásának szükségességét vetik fel a Kléruskongregáció közelmúltban napvilágot látott dokumentumai, az 1998-ban megjelent, az *Állandó diakónusok szolgálatáról és életéről* szóló direktórium,³⁰ illetve a 2002. augusztus 4-én kiadott, *A pap mint a plébániai közösség pásztorja és vezetője* című instrukció. Ez utóbbi kijelenti, hogy „ahol a paphiány miatt a plébános nem tudja ellátni közvetlenül a feladatát, az állandó diakónusnak mindig elsőbbsége van a föl nem szentelt hívővel szemben.”³¹

Munkajogi szempontból az egyházhoz (munkaadóhoz) a világi munkaszerződéssel, míg a klerikus az inkardinációval kapcsolódik, a hivatalt pedig mindketten a beiktatással nyerik el. A világgal szemben ennek alapján nem támaszthatóak a teljes rendelkezésre állásnak ugyanazok az igényei, mint a klerikussal szemben. Ráadásul az inkardináció kánonjogi intézménye nem minden nehézség nélkül illeszthető az állami munkajog fogalmi keretei közé. Mivel a munkajogi szabályozás országoként eltérő, ezért például a CIC 232.k.2.§ az adott ország világi jogrendjére utal a témával kapcsolatban, vagyis *kanonizálja* azt. A világiak fokozódó bevonása egyházi munkakörökbe szükségessé teszi a munkajogi keretek pontos kidolgozását. Ennek már a képzésben is megfelelő helyet kell kapnia, hogy esetleges félreértések miatt se az *egyházi közjó (bonum commune)*, se a *lelkek üdve (salus animarum)* ne szenvedjen kárt, mely utóbbinak az Egyházi Törvénykönyv záró kánonja (1752.k.) szerint „az egyházban mindig a legfőbb törvénynek kell lennie”.

A laikusok szerepe az egyházban

TOMKA FERENC

A lekipásztor szemével

1942-ben született Budapestén, 1962-ben szentelték pappá. Teológiai és szociológiai doktorátust szerzett. 1973–89 között az egrí Hittudományi Főiskola tanára, 1989 óta kaposztásmegyeri plébános és az OLI munkatársa. A PPKE és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára.

Mi a küldetése egy világinak — mit tehet az egyház megújuló életéért, az evangelizáció érdekében... A kérdésnek könyvtári irodalma van. Most csak néhány alapvető szempontot kíséreljünk meg összefoglalni.

A kérdés újdonsága

A kor, amelyben a világiak szerepének kérdését felvetjük, történelmileg egyedülálló. Egyrészt a katolikus egyház — a II. Vatikáni zsinat óta — új szemmel néz a világiakra, a megkereszteltre. Másrészt napjainkra az egyház és a világi keresztény lényegileg új körülmények közé került. Mindazok a körülmények, amelyek az elmúlt kor emberét körülvezték, amelyek a hagyományos társadalomnak és közel kétezer év lekipásztorkodásának is kereteit adták — a természetes lakóhelyi közösségek, a homogén társadalom —, szétestek. A közösség védelme nélkül maradt urbanizált embert a magány számos következménye sújtja, s telibe találja a média erkölcsi liberalizmusa, s annak a hagyományos értékeket képviselő emberiséggel és a kereszténységgel gyakran gyökeresen ellentétes felfogása.

Az egyháznak napjainkban, ebben az egészen új helyzetben kell keresnie a lekipásztori utakat: új lekipásztori alapelvekre, új evangelizációra van szüksége. S ennek megfelelően egészen új a laikusok szerepe és feladata is az egyházban s a világban.

a) *Az utóbbi évek lekipásztorkodás-tana* — azzal a kérdéssel kapcsolatban is, hogy mi a világiak helye az egyházban — sok olyan szempontot vetett fel, amelyek a világiak konkrét lekipásztori teendőire, vagy éppen ezek akadályozottságára utaltak. Ilyen címszavak szerepeltek, mint: világiak társ-felelőssége, önállósága, együttműködés, részesedés, kollegiális-társas vezetés stb. E témák nem kevés kérdést, vitát, feszültséget váltottak ki.

A világi lekipásztori munkatársak e témában elhangzott nyilatkozatai nem kis részben bizonytalanságról tanúskodnak. Úgy érzik, hogy maga a papság vagy egyházi vezetőség sem eléggé tudja-akarja végrehajtani mindazt, amit például a zsinat vagy az egyházi előírások a világiak feladatairól, jogairól, egyházban, lekipásztorkodásban elfoglalt helyéről mondanak.

**A világiak
lekipásztori teendői**

b) *A problémák léteznek.* Mégis bizonyára egy alapvető felismerés hiányzik belőlük. Éppen az, amit a zsinat óta az egyház a világiakról mond: Igaz, hogy a világiaknak a lelkipásztori munkában (és általában a keresztény életben) az adott egyházi elöljárókkal szeretetben és egységben kell együttműködniük. De a világiak alapvető keresztény és apostoli küldetése nem egyházi megbízatástól függ. Ez a keressztség és a bérmálás által az ő sajátjuk.

Yves Congar írja: Az egyház történelmének nagy megújulásai jelentős részben nem a hierarchiától, az egyházi vezetés útmutatásaiból fakadtak. Hanem szent emberek által indított szent mozgalmakból. Gondoljunk Ferencre, Domonkosra, Ignácra, majd Avilai Terézre... Korunkra különösen jellemző, hogy ezeket a mozgalmakat nagy arányban világiak indították. Ezek az emberek, csoportok, mozgalmak teljes *egységet* építettek koruk egyházi vezetőivel — a szeretetben. S közben (a kegyelem hívásának megfelelően) *élték* a maguk — bizonyos értelemben forradalmian új és újító — Istennek adott életformáját. S közösségük kisugárzása lassan áthatotta és *megújította a korabeli egyházat*, s annak néha megmerevedett struktúráit is. Legismertebb példa Szent Ferenc mozgalma és korunk világiak által alapított megújulási-lelkeségi mozgalmai.

A legfontosabb válasz

a) Az utóbbi évtizedek lelkipásztorkodás-tana (feladatából következően) nagy arányban a jelen egyházban és társadalomban lehetséges lelkipásztori *teendőket* kereste — a világiakra vonatkozóan is. Útkeresése — miközben sok gyümölcsöt hozott — számos feszültség forrása is lett. Ma a világ és az egyház helyzete arra hív — amire a pápa is —, hogy térjünk vissza minden cselekvés alapjához.

Agere sequitur esse, állítja a közismert skolasztikus tétel: *a cselekvés a létből fakad* (annak következménye). Az egyház minden tevékenységének alapja és gyökere Jézussal, a Szentháromsággal egyesült volta. S amint ez áll az egész egyházra, érvényes minden kis csoportra, sőt minden egyes papi vagy világi lelkipásztorra, minden keresztényre.

Az egyházat a zsinat „szentségnek” nevezte: amely Isten jelenlétét *hordozza* magában, és egyúttal Isten jelenlétének (és az egész emberi nem egységének) *jele* a világban (LG 1). E szemléletből fakadóan beszélünk minden kisebb közösség (család, plébánia, kisebb csoport) szentségi jellegéről: mert mindazok, akik valóban Isten szeretetében jönnek össze, azok között megjelenhet Jézus — a maga végtelen isteni erejével (Mt 18,20), s egyben Isten szeretetének, a Szentháromságnak kegyelmi jeleivé válhatnak... „Legyenek egy, amint Te Atyám bennem, és én Tebenned.... S ebből ismerje meg a világ, hogy Te küldtél engem” (Jn 17,21k).

b) A lelkipásztori teológiának az elmúlt negyven év alatt egyre inkább központi felismerésévé lett, hogy a pasztoráció minden szintjén az élő közösség tudja megoldani a problémákat.

Az egyház a II. Vatikáni zsinat óta tanítja (párhuzamban e kor szociológiájával!), hogy az egyház és a lelkipásztorkodás megújulásának feltétele és távlata a keresztény közösség — krisztusi értelemben való — életre keltése. A zsinaton már a „communio” (közösség) fogalma volt — a számítógépek adatai szerint is — a legtöbbször használt zsinati fogalom. A II. Vatikáni zsinat óta nincs jelentős lelkipásztori dokumentum, amely ezt a kérdést alá ne húzná:

- Az egyház lényege szerint közösség — a Szentháromság képeére teremtve — mondja a zsinat, a *Lumen gentium* és számos dokumentum. Csak akkor tölti be küldetését kisebb egységeiben is, ha élő és Istent jelző-megjelenítő közösség.

- Az élő közösségek képesek elsődlegesen arra, hogy evangelizáljanak, hogy megszólítsák a kívülállókat, s befogadják őket — írja az EN 21, CL 19–23, KÁD 69, OICA stb.

- A plébánia és plébániai közösségek hivatása is ez (s ezért minden világi felelős a maga területén), hogy élő és befogadó, családot alkotó és Isten szeretetét megjelenítő csoportok legyenek (CL 64, 32, 34–36, 61–62).

- A katekézis „hiábavaló”, mondja a CT, ha a hitoktatott gyermekeket nem fogadja be egy közösség — saját korosztályában is, valamint a náluk nagyobbak korosztályában is (CT 24).

- A felnőttek katekézise — amelyet az egyház a katekézis legfontosabb formájának tart — csak akkor gyümölcsöző, ha közösséget hoz létre, s az fogadja be a felnőttet (CT 43, ÁKD 76, KÁD 59,86). Jegyesek, házások hasonlóan csak közösségben találhatnak otthonra (PO 6, FC 24, KÁD 264).

- Hasonlóan hiábavalóak a szentségekre való felkészítések, ha a szentségekre készülőt, a katekumént nem fogadja be egy közösség, egy csoport. (Látjuk, hogy tűnnek el plébániáinkról a szentséget felvevők... A nemzetközi felmérések eredménye hasonlóan egyértelmű: csak ott maradnak meg a szentségekhez járultak vagy katekumenek, ahol egy közösséghez tudnak kapcsolódni.) (OICA, CT 24, 43, KÁD 69).

Az élő közösség tehát az új evangelizáció feltétele. Évek óta világszerte és Magyarországon, konferenciáknak és tanulmányoknak egyre inkább központi kérdésévé válik, *hogyan jön létre ez a sokat emlegetett közösség.*

c) A Szentatyának van egy gyakran idézett levele, a *Novo Millenio Ineunte*, amely a harmadik évezred kereszténységét érő kihívásokról szól, illetve arról: vajon melyek azok az alapelvek, amelyekre a harmadik évezred megváltozott társadalmában a keresztény élet és az új evangelizáció felépülhet. Olyan alapelveket sorol fel, amelyek először tűnhetnek egyszerűnek és csupán

spirituálisnak, de a legszakyszerűbb lelkipásztor-teológiai kutatás is ugyanerre az eredményre jut. S ezek az alapelvek irányt mutatnak Isten egész népének, sajátosan a világiaknak.

Az egyház és a lelkipásztorkodás megújulásának — a harmadik évezred küszöbén — a pápa levele szerint három alapelve van:

1. Tegyük első feladatunkká — a Krisztusnak átadott, vele egyesülő életre — az *életszentségre* való törekvést, s az erre való nevelést. Az életszentség útja az Evangéliumban és a mai egyház szemléletében természetesen felelősséget is jelent: Krisztus szellemében, s vele egyesülve — a felebarátért, az emberiségért, a világért.

2. Az életszentség eszközöként kapjon új és első helyet az egyházban, a plébániákon és minden egyházi közösségben az *elmélyült imára nevelés*. Hiszen az Istennel való egyesülésnek és az embertársi szeretetnek pótolhatatlan forrása: a benső csend és az Isten-kapcsolat.

3. Az egyház és minden egyházi közösség lényegileg a Három-Egy (közösség!) Istennek, a Szentháromságnak titkát tükrözi. S az egyház és az új evangelizáció alapfeltétele, hogy egyházi közösségeink ennek megfelelően újuljanak meg: azaz, hogy ne csak emberi csoportosulások legyenek, hanem olyan közösségek, amelyek a testvéri szeretetben egyek, s így a Szentháromság *szentségei* a világban, azaz Isten *jelei* (arról fognak megismerni titeket...) és Isten *kegyelmi valóságai* (mert megjelenik bennük Jézus).

S a kérdésre tehát, *hogy hogyan jön létre a krisztusi, szentségi közösség* (akár két-három világi által alkotott kiscsoportban), II. János Pál egy egyszerű és mégis új választ ad. Először is aláhúzza az idézett elvet: „*agere sequitur esse*”. Az egyháznak, a világiaknak, a közösségeknek minden cselekvést megelőzően először Jézussá, Szentháromság-képűvé, élő egyházzá kell válniuk (NMI 42–43). Ezért minden új evangelizáció feltétele az életszentségre, a Jézussal egyesülő életre való törekvés (és ennek feltétele a mély imaélet).

Ami a közösség létrejöttét illeti, a pápa itt is valami nagyon egyszerűt és mégis nagyon újat mond. Már az egyházatyák kijelentették: ha néhány keresztény ember összejön valamilyen önmagában szent céllal — egy plébánián, családban, szerzetesrendben, szemináriumban, munkacsoportban, kiscsoportban —, még nem biztos, hogy ez élő és evangelizáló közösség lesz. Aki bármilyen közösségben él, az jól tudja, hogy ez igaz. Már az egyházatyák hangsúlyozták, hogy Jézus akkor lesz jelen egy közösségben (Mt 18,20 szellemében), ha a jelenlevők úgy próbálják szeretni egymást, ahogy Jézus szeretett minket (vö. Jn 15,12).

A pápa ugyanezt mondja: Minden egyéb lelkipásztori tervet, elképzelést megelőzően létre kell hozni, „*elő kell mozdítani a közösség lelkiségét*”, amelynek alapja egy radikálisan új elkötelezett-

ség arra, hogy minden félreértés és emberi ellenérv ellenére Jézus szeretetével próbáljuk szeretni egymást, s egy radikálisan új hit abban, hogy a kölcsönös szeretet által Isten megjelenhet közöttünk (NMI 42–43). „A közösségi lelkiség mindenekelőtt a szívnek a Szentháromság misztériumára irányuló tekintetét jelenti, aki bennünk lakik, s akinek fényét észre kell vennünk a mellettünk álló testvérek arcán...” Azt jelenti, hogy „figyelmesekek vagyunk hittestvérünk iránt..., hogy részt veszünk örömeiben, szenvedéseiben, megsejtjük vágyait, gondoskodunk szükségleteiről..., úgy fogadjuk be őt, úgy értékeljük, mint Isten ajándékát, mint nekem szóló ajándékot...” (NMI 43).

Ez az egyház, a lelkipásztori megújulás központi kérdése, mondja a pápa, mondja ma a lelkipásztori teológia is, és a maga nyelvére lefordítva a szociológia is. „Ne áltassuk magunkat — mondja II János Pál —, *e nélkül a lelki haladás nélkül vajmi keveset érnek a közösség, a lelkipásztorkodás külső eszközei. Lélektelen eszközökké, szerkezetekké válnak*” (NMI 43).

Az egyház megújulásának eszközei minden korban kisebb-nagyobb — radikális evangéliumi életet élő — keresztény közösségek voltak. Ma is. Az amerikai bázisközösségektől kezdve a világ különböző megújulási mozgalmáig vagy egyéb közösségig. E közösségek nem tömegekkel kezdődtek, hanem egy-két-három ember evangéliumi hitéből, szeretetéből születtek. Megragadhat bennünket a katolikus karizmatikus mozgalom indulása — amelyet néhány mélyen hívő és imádkozó egyetemista indított 1967-ben, s így vált világmozgalommá. A Fokoláre világmozgalma hasonlóan egy kis csoport húsz év körüli lánnyal indult az ötvenes években. Megragadhatnak bennünket hazai tapasztalataink is. Hiszen nálunk is működik számos kisebb-nagyobb közösség — világiakkal: mint a Schönstatt, a Házás Hétvége, a karizmatikus mozgalmak, a Regnum, a Bárka vagy Fokoláre stb. Nem feledhetjük el az elkötelezett világiak ima-, karitás-, harmadrendi- vagy egyéb csoportjait, vagy azokat a világi lelkipásztori vagy plébániai munkatársakat, hitoktatókat és mindenféle keresztényeket sem, akik hasonló felelősséggel építik az egyházat, illetve annak egy-egy kisebb közösségét ott, ahol vannak, és Isten jelenlétét élik meg, s ezt sugározzák környezetükre. Nem várnak passzívan felsőbb utasításra. Figyelnek természetesen az egyház útmutatásaira — de épp ezek alapján is elkezdik tenni azt, amit ők tenni tudnak.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az egyház megújulásának útja — a Szentatya levele szerint és a történelem és jelen tapasztalata szerint is — a benső egyéni és közösségi megújulás. Olyan út ez, amelyre minden kereszténynek és *minden világinak* egyedül is rá kell lépnie. Korunk sok laikusa tűzoszlopa már ennek a megújulásnak. Ez biztathat minden keresztényt, minden laikust.

A laikusok tevékenysége

BOSÁK NÁNDOR

A főpásztor szemével

1.

1939-ben született. Teológiai tanulmányait Egerben és Budapesten végezte. 1977-től az Egri Hittudományi Főiskola teológiai tanára, majd rektora volt. 1993-tól debrecen-nyíregyházi megyéspüspök.

A tanulmányi nap gazdag programjának végén, utolsó előadóként szeretnék néhány gondolattal hozzájárulni az elhangzottakhoz. A hatalmas témát szerencsémre leszűkíti ez a megjegyzés: „Püspök szemével” — így azt emelhetem ki, amit most szolgálatom szempontjából fontosnak tartok.

Az Egyházi Törvénykönyv többek között ezt írja a püspök feladatáról:

394. kán. — 1. §. *Egyházmegyéjében a megyéspüspök mozdítsa elő az apostoli munka különféle módszereit, s gondja legyen arra is, hogy az egész egyházmegyében vagy annak egyes kerületeiben folyó összes apostoli tevékenységeket, sajátos jellegük megtartásával, a saját irányítása alatt összehangolja.*

2. §. *Sürgesse azt is, hogy a hívők teljesítsék az apostoli tevékenység gyakorlásában helyzetüknek és alkalmasságuknak megfelelően rájuk háruló feladatokat, és buzdítsa őket, hogy a különféle apostoli tevékenységekben a hely és a kor szükségletei szerint vegyenek részt és támogassák azokat.*

A püspök feladata

Mindkét paragrafusban egy-egy kifejezést szeretnék aláhúzni, és erre figyelve fogalmazom meg gondolataimat. Egyik feladata a püspöknek, hogy (1) „összehangolja” a különböző tevékenységeket, a másik pedig, hogy (2) „buzdítsa” a hívőket, hogy a kor szükségletei szerint vegyenek részt az apostoli tevékenységben. Az „összehangolás” számomra többet jelent, mint a feladatok menedzselését — inkább jelenti a feladatok közös alapra helyezését. A „buzdítás” pedig több, mint a szó — inkább az irány megmutatását és a lehetőségek megteremtését értem alatta. Remélem, hogy a végén majd világossá válik, mit miért mondtam el.

2.

Amikor átvettem Debrecenben az új egyházmegye vezetését, meghívást kaptam a Református Kollégiumba, a Tiszántúli Református Egyházkerület ünnepélyes közgyűlésére. A vendégek között ültem az első sorban, a pódiumon pedig a református egyház fő vezetői, köztük Szabó Magda író, a református egyház tiszteletbeli főgondnoka. A vezetők sorban köszöntötték a megjelenteket és elmondták beszédjüket. Szabó Magda egy-két mondat után nagy

A kisebbségi
helyzetből fakadó
kegyelem

lelkesedéssel köszöntött, mint kuriózumot Debrecenben. Azt mondta: „Püspök Úr! Ne féljen Debrecenben, mert a kisebbségi helyzet nagy kegyelem.” Aztán szinte egész beszédében ezt a gondolatot fejtegette. (Azóta is jó barátságban vagyunk.)

Sokszor elgondolkozom ezen a mondaton, mert napról napra szembesülök ennek valóságával (ami nem számbeli arányokra utal elsősorban). Igyekszem a kisebbségi helyzetből adódó kegyelem megértésére. Megóv attól, hogy eltunyuljon az ember, rákényszerít egy fegyelmezettebb, öntudatosabb életre, segít a lényeges és lényegtelen dolgok megkülönböztetésben, és összébb szorít bennünket, akik egybe tartozunk.

Mindezt azért említettem, mert nemcsak Debrecenben vagyunk mi katolikusok „kisebbségben”, de az egész magyar társadalomban ez a helyzetünk. Sőt az egyházon belül is ezzel találkozunk. Hiszen még a hívők közösségén belül is kisebbségben vannak azok, akik elkötelezetten vállalnak feladatokat. Az ilyenekre van nagy szükség. Most nem is általánosságban a világi hívekről akarok beszélni, inkább azokat tartom szem előtt, akik konkrét feladatot vállalnak és végeznek az egyházi közösségben.

3.

Először is az egyház ismert struktúrájára utalok. Mint tudjuk, a *katolikus egyház hierarchikus* felépítésű. Ennek lényegét sokan félreértik, és többek között ebben látják az akadályát annak, hogy jó legyen a papság és a világi munkatársak között az együttműködés. Nagyon tévednénk, ha az egyház hierarchikus szervezetében egyszerűen egy vezetési szisztémát látnánk. A lényegét és igazi célját kell megérteni, bármelyik pontján állunk is ennek a szervezetnek. Püspökként ennek tudatában szeretném ellátni szolgálatomat, és erre „buzdítom” a papokat és híveimet is.

A Katolikus Egyház Katekizmusában ezt olvashatjuk:

A szolgálat
hierarchikus
természete

874 §: *Maga Krisztus a szolgálat forrása az Egyházban. A szolgálatot Ő alapította, tekintélyt és küldetést, irányítást és célt adott neki: „Az Úr Krisztus Isten népének lelkipásztori gondozására és szüntelen gyarapítására Egyházában különféle szolgálatokat alapított, melyek az egész test javát célozzák. A szent hatalommal fölruházott szolgák ugyanis testvéreiknek szolgálnak, hogy mindazok, akik Isten népéből valók, (...) eljussanak az üdvösségre” (LG 18).*

875 §: *Senki sem adhat önmagának fölhatalmazást és küldetést az Evangélium hirdetésére. Az Úr küldötte nem saját tekintélyével, hanem Krisztus tekintélyének erejével beszél; nem mint a közösség egy tagja szól a közösséghez, hanem Krisztus nevében. Senki sem adhatja önmagának a kegyelmet; másnak kell fölkinálnia számára, és mástól kell ajándékba kapnia. Ez föltételezi a kegyelem szolgálait, akiket tekintéllyel és alkalmassággal Krisztus ruházott föl. Tőle kapják a Püspökök és a papok a küldetést és a fölhatalmazást (a „szent hatalmat”), hogy Krisztusnak, a Főnek személyében cselekedjenek, a diakónusok az erőt, hogy*

Isten népét a liturgia, az igehirdetés és a szeretet „diakóniájában” tudják szolgálni közösségben a Püspökkel és annak presbitériumával.

Ide kíváncsnak a feltámadt Krisztusnak apostolaihoz intézett szavai, melyek mindennek forrását jelölik meg: „Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket. Vegyétek a Szentlelket...” (Jn 20,21–22). A világi hívek lelkipásztori tevékenységét is ebbe a láncolatba kell beleállítani és értelmezni. Megérteni, hogy Krisztus küldetésének leszek a részese a „missio apostolica” (a püspöktől kapott megbízás) révén. Valamit rám bízna, hogy azt tovább adjam. A „csúcson” tehát Krisztus áll, Ő a forrás, és mi mindnyájan — püspökök, papok és a megbízott munkatársak — az ő küldetéséből részesedünk. Ő az igazodási pontunk. Ez *öntudatot* ad és *felelősséget* ébreszt. Ez az egyházban végzett szolgálat belső motívumait érinti: „Miért csinálom? Miért így csinálom?”

Hogy csak egy példát említsek: Valaki megbízást kap a püspöktől a hitoktatás vagy igeliturgia végzésére. Ez nemcsak azt jelenti, hogy van egy állása, odaállhat a gyerekek elé, szólhat az összegyülekezett hívekhez, mert nagyon ért hozzá (jó, ha ért hozzá), de jelenti azt elsősorban, hogy a hierarchikus láncolatban végső soron Krisztus áll mögötte, illetve általa Krisztus szól a hallgatóihoz.

Az egyházi szolgálat alapvető személyes kelléke a *hivatástudat*. Az tölti be jól a feladatát, legyen az püspök, pap vagy világi munkatárs, aki ezt megérti, és végső soron ez motiválja a munkáját. (Ezért készül fel a lehető legjobban.)

**A hivatástudat
jelentősége**

A lelkipásztori munka „összehangolása” nem egyszerűen vezetéstechnikai kérdés. Nélkülözhetetlen a szolgálat „hierarchikus” (vagy „szentségi”) természetének megértése. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem kell figyelni a feladatok jó szervezésére, a szakértelemre, anyagi természetű tényezőkre stb. De mindez nem lesz elég, ha a feladatok vállalásából, végzéséből kimarad a *hivatástudat*. Annak tudata, hogy Isten munkatársa vagyok, Ő áll mögöttem, Ő szólított meg, valamit rám bízott, és neki tartozom számadással. Aki erre a szolgálatra vállalkozik, annak ezzel a kérdéssel szembe kell néznie, és saját magában tisztáznia kell indítékait.

4.

Ismét visszatérek a kisebbségi helyzet gondolatára. Ma az egyes hívő embert, a keresztény szellemű családokat és az egyházi közösségeket közömbös vagy egyenesen ellenséges légkör veszi körül. Ilyen környezetben kell megélni hitünket, teljesíteni feladatainkat. Ez próbára tesz bennünket, és arra készítet, hogy legyünk egymás segítségére. Ezért ma különösen fontos, hogy *egyházi közösségeink* (plébániai közösségeink) jól működjenek. Egyrészt azért, hogy védelmet és támaszt kapjunk, másrészt azért, hogy missziós feladatunk se csorbuljon. Hogy aki látja közösségeinket, kedvet

kapjon a csatlakozásra. Egyedül a pap, mint a közösség vezetője, ennek az elvárásnak nem tud megfelelni, munkatársakra van szükség, olyan emberekre, akik a közösségért készek valami többet vállalni.

Az egyházközségek megújítása

Egyházmegyében most lekipásztori programként az egyházközségek megújítását jelöltem meg. Előző évben átszerveztük a plébániai beosztást, hogy jobban kifejeződjön: az egy papra bízott hívők — még ha különböző településen élnek is — egy közösséget alkotnak. Most azon munkálkodunk, hogy a közösségi tudatot és felelősséget elmélyítsük, azok között a keretek között, amelyek az egyházközségekben adva vannak. Fő irányításként azt kértem a plébánosoktól, hogy keressék meg minden egyházközségben azokat az embereket, akik alkalmasak arra, hogy segítsenek a közösségi feladatokban. Ezeknek igyekszünk megfelelő képzést biztosítani, és elmélyíteni elkötelezettségüket. Így szeretnénk gyarapítani azok táborát, akik aktív szerepre képesek és készek az egyházközségekben.

Három területet jelölhetünk meg, ahol az egyházközség hívei (papjuk vezetésével) a közösséghez való tartozásukat kifejezhetik, megvalósíthatják. Ahol ki-ki megtalálhatja a neki megfelelő feladatot. Az egyházközség egyszerre liturgikus közösség, szolgáló közösség és javakkal gazdálkodó közösség.

Liturgikus közösség

Liturgikus közösség: azt foglalja össze, ami a templomhoz kapcsolódik. A liturgikus cselekményeket, az igehirdetést, az imádságos életet. Ebben éli meg a hívő ember az Istennel való kapcsolatát, és ebből merít táplálékot életéhez. A legtöbb ember számára ez jelenti a kapcsolódást a templomhoz, a templomi közösséghez, az egyházközséghez. Gondoskodni kell arról, hogy ennek gazdagságát minél teljesebben fölkinálhassuk a híveknek. Ebbe beletartozik a liturgia szép végzése, a tartalmas igehirdetés, de a templom tisztasága, rendje, ízléses berendezése is. A mi helyzetünkben, ahol egy papnak több kis közösségben kell ellátnia a liturgikus szolgálatot, különös gondot kell fordítani arra, hogy megfelelő munkatársak legyenek minden közösségben, hogy a hívek — pap jelenléte nélkül is — tudjanak közösen imádkozni, vagy megfelelően előkészítsék azokat a szertartásokat, amelyeket a pap végez. Ezért szorgalmazom, hogy lehetőleg minden egyházközségben legyenek felavatott *lektorok* és *akolitusok*, vagy olyanok, akik ezt a szolgálatot megbízás alapján ellátják. Segítségére vannak a papnak az Ige és az Eucharisztia szolgálatában (hitoktatás, áldoztatás, imaközösségek vezetése). A felavatás szertartásával a közösség előtt hitelesítjük a szolgálattelvőt, és kegyelmi segítséget kérünk számára.

Szolgáló és gazdálkodó közösség

Szolgáló közösségen azt értjük, hogy az egyházközség tagjai tördnek egymással. A rászorulók kapnak segítséget a többiektől. Minden egyházközségben jelen kell lenni a karitatív gondolkodásnak, és ennek valamilyen konkrét formájának. Ez az egyik

leghatékonyabb közösségformáló tényező. Ennek szervezéséhez is rátermett és elkötelezett emberekre van szükség.

A harmadik közösségi megnyilvánulás így írható le: az *egyházköztség javakkal gazdálkodó közösség*. Van az egyházköztségnek temploma, vannak alkalmazottai, vannak bevételei és kiadásai stb. Ahogyan az anyagiakat kezelik, felhasználják vagy előteremtik, ahogyan ezek szükségességét tudatosítják a tagokban, vagy tájékoztatják őket, egyfajta megvalósulása az összetartozásnak. Például ha rendezett egy egyházközségnek az anyagi helyzete, az anyagiakat megfelelően kezelik, akkor ez a közös felelősséget és az összetartozást erősíti; ha pedig problémák vannak ezen a téren, akkor az széthúzás forrása lesz. Egy közösségen belül nagyon fontos, hogy az anyagiak kezelése átlátható legyen, a közös céloknak megnyerjék az embereket, és a hozott áldozatot megbecsüljék, megköszönjék. Az adminisztratív vagy gazdasági feladatok ellátói fontos feladatot végeznek a közösségben.

5.

„Buzdítom” papjaimat és híveimet, hogy próbálják egyre jobban megérteni a keresztény hivatás lényegét, sajátítsák el a közösségi gondolkodást, és összefogva bátran vállaljanak feladatot, munkát és áldozatot Isten ügyéért, az egyház (a konkrét egyházi közösség) építésében. És természetesen erre buzdítom itteni hallgatóimat is.

ÚJ KIADVÁNYAINK

John Powell: Feltétel nélküli szeretet

Ára: 1.200,- Ft

John Powell: Egészen ember, egészen élő

Ára: 1.200,- Ft

John Powell: A tartós szeretet titka

Ára: 1.200,- Ft

**Elisabeth-Kübler Ross – David Kessler:
Élet – leckék**

Ára: 1.600,- Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444
Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

BÁTHORI CSABA

Két láthatatlan

*Ha nem hallanál, a csendben
még ugyanaz vagyok —
a felhők mögött, fedetlen
égnek a csillagok.*

*Ha szólítanál, és hangod
venné a végtelen —
úgy figyelnek a harangok,
hogy a hangjuk pihen.*

*Lemérem azon a léted,
hogy nem vagy itt közel —
jelen vagy szenvedésed
szünetjeivel.*

*Én most ott vagyok, te itt vagy:
két látható hiány —
s közben a Seol-seholnak
mélyén és magasán.*

*Egyik lenn nem lát, a mélyben,
másik a magasban —
s osztozik a szenvedélyen
mindkét láthatatlan.*

Vulkánsír

*Hogyan zárhatom be a sorba,
aki kint van széles szelekben?
Hogyan lehetne besorolva,
míg szabadsága telhetetlen?*

*Hogyan bonthatom ki a sorból,
akit örökre szívbe zártam?
Szívem a szabadságra gondol
a szerelemben, a halálban.*

Életfogytiglan tagadásban
megelevenednek a holtak.
Halálfogytiglan hallgatásban
megőrződnek a tagadottak.

Hullás már nem érlel gyümölcsöt.
Érés: a rettegés az ágon.
Csak ami időt függve töltött,
teljesíthet is a világon.

Este

*Az este füstje gomolyodva terjed
dőlt tetőkre, korlátra, házfalakra:
az örölt, földre omló szürke permet
megkapaszkodik, mintha meg akarna*

*vakítani mindent, a félig éber
tárgyakon. Aprót rokkannak az arcok:
semminek nincs szeme többé, s ha körbe
nézel, látod a dolgok nyers, kioltott*

*tekintetét, de a vakság sebe
nélkül, — mert attól rögtön megijednél.
Lávacsend. Mintha most teremtene
hosszú magányt valaki, aki nem fél,*

*a földforgás e ritka szegletében,
ahol összes árulásunkon átlát
a sarkcsillag, s minden értelmes, étlen
teremtmény meghallja némaságát.*

Remake

1964-ben született Budapestén. Író, kritikus.

Késő délután, elcsigázva lépett be a vendéglőbe.

A kávéillat, a csontból kicuppanó velő, pörköltbe forduló galuskahalmok, gyöngyöző fröccs a fény felé tartva, lepedőnyi újságok zörrenése, sakkfigurák halk koppanásai a tábla foltjain — minden úgy volt, ahogyan lenni kellett. Az üvegablakok mögül nézve a változó utcaképek, a vonulásnak, a rugdosásnak, vergődésnek bele kellett férniük két korty közötti pillanatba.

Ahogy az ételére várt, lebegő pipadohány és szivarfüst turkált a zsebében, megmotozta, kiterjesztette rá a hely hatalmát. A zsi-bongás ettől hangokra hullott — mintha hirtelen megértett volna egy ismeretlen nyelvet. Egy hajtásra kiitta poharát, villájára tűzött kenyérral itatta fel a szaftot, a világ tengelyei itt metszik egymást, benne ül a történesek sűrűjében, rendel még egy pohárral, a pincérek rábólintanak, felvételt nyert a titkos társaságba.

Himbálta magát a széken, rágta a fogpiszkálót, belemártotta arcát a füstbe, sóhajtva papírt tett maga elé, s töltőtollával, ahogy azt egyszer látta, keresztet vetett felette.

Csak vágyódás volt benne.

Sóvárgás, aminek emlékművei: a semmiből jövő betűk, meredt a papírra, s ezek a parányi sírkamrák még mindig nem okádják ki méhük, ajtajuk nyitva áll. Könyökét combjára támasztotta, homlokát tenyerébe temette, a szomszéd asztaloknál összenéztek, itt-ott sercegett a toll, tinta csöppent kőre, papírra, írni kezdett:

„Parancsot kapunk: támadjunk a harckocsikkal, hajnalban kezdhetjük meg a visszavonulást.

Jelentem, hogy a lövegtoronyok befagytak, a csövek dermedt merevedése az elmúlás képzetét kelti — mindegy, mindenképpen meg kell félemlíteni az ellenséget. Mintha a másvilág üzenetét hoznám.

Délután a gyalogság a teherautókkal megkezdi a menekülést.

Ahogy botorkálok a délutáni fényben, összeszorul a szívem — a romok, az otthagyt téli felszerelés a pazarlás és összeomlás festményeként tudatosul bennem.

Közel az ég, véresre súrol mindent.

Pálinkát, vodkát, rumot vedelnek a hóban; megfagynak, belefeledkezve az utolsó kortyba. Este kérjük, induljunk, még az éjjel, mert reggelre itt lesznek.

A parancs a hajnali órákat mondja, suttogja az ezredes, maradnunk kell.

Kiosonunk, a sötétben felmálházunk, felzúgnak a motorok, előttünk és utánunk két-két harckocsi, a lelkiismeret ránk zuhanó pecsétjeként

beáll a sorba a parancsnoki kocsi. Néhány kilométert mehetünk, amikor szürkülni kezd.

Mintha hatalmas színpadon lennénk, ahol lassan felgördül a függöny, és minden szem ránk tekint odaatról.

A völgyben araszolunk, amikor a hegygerincről tüzet kapunk — kiugrálunk az autókból, és az árokba vetődünk. Egy teherautó ég, a ládával, feljegyzéseimmel — legyen minden emlék, legyen felejtés, a fájdalom kövült alakzataival a szemben.

A közeli város lángokban áll, a menekülésvágy rángásai az arcokon, végtágokban, de nem lehet, parancs nélkül nem lehet.

Aztán megjön az is, mint valami lassú, bizonytalan beismerés, egy el nem követett bűn felejthetetlen szégyene.

Mindent megsemmisítünk, ne emlékeztessünk többé semmire: levelek, könyvek, olvadt lemezek szikráznak a felsejlő éjszakában.

Német hadnagy visz a harckocsi tetején, hárman kapaszkodunk a fagyott fémhez. A hadsereg-parancsnoksághoz közeledve hallani, ahogy a tömeg zajongása keveredik az erősödő morajlással. Gyűrűben vagyunk, s a gyűrű itt zárul össze.

Néhányunkat beosztanak a hírmondónak megmaradt fegyveres árkászszázad szakaszai közé. A harckocsi a folyópartról tüzelnek, mi pedig háztól-házig osonunk, s lövünk a semmibe. A portól és félelemtől vakon tapogatózom a törmelékek fedezékébe bújva, mikor az utca másik oldaláról valaki a nevemen szólít.

Aztán már látom is, az úttesten egy ismeretlen jön felém, nem tudom miért.

Félúton lelővik.

Meghal a nevemmel — azt hiszem, ilyen a megváltás: valaki helyettem hal meg.

Egész éjszaka tartjuk az utat és a hidat. Sötétedés után megszűnik a lövöldözés. Menekülők áradnak a hídon át.

Reggel hallom, hogy a hadnagy a jégen akart átkelni, de a folyó közepén a jég beszakadt, s a toronyban lévőket szinte lefejezte.

Mindannyinkat láthatatlan mágnesek vonznak.

Egy orvossal és két honvéddal vánszorgunk a hóban. A harmadik napon olyan fáradt vagyok, alig tudom emelni a lábam. A harmadik éjszaka könyörgök, engedjenek leülni, nem bírom tovább. Az orvos meg-
ráz és ordít: nem láttam útközben a reménytelenség útjelzőit, az út szélén ülő megfagyott katonákat?

Tovább, tovább, a zúduló emlékképek mind járhatatlanabb torlaszain át.

Talán hajnal, talán éjszaka, jég tükre fölött, dermedt káprázatként nyomorúságos ház.

A padlón alvó katonák. A sarokban, tyúkok, kecske mellett kuporgó, a füledt, ölelő melegben sosemvolt öregasszony hámoz burgonyát, süt krumplit.

Világvégi örökkévalóság."

Kedvetlenül gyúrte össze a papírt, hajította szemétkosárba. Eltette a tollát, a kudarc érzése zavarral vegyült, felfoghatatlan volt, miért így és ezek a betűk sorakoztak, fonódtak össze. Gyorsan fizetett.

Mire hazaért, a cselédlány már aludt, s a szobákat szilvalekvár illata töltötte be.

A szomszédos asztaltól felállt egy férfi, s a szemetes kosárhoz lépve óvatosan kiemelte az összegyűrt lapot. Tenyerével kisimította, elolvasta, majd összehajtogatva zakója zsebébe tette.

Fehér kuvasz csaholt a közelben, a tűzfalak tetején még égett egy lángocska.

OLÁH ANDRÁS

hiány

*— és megint mint akkor
abban a furcsa télben
várok kiszolgáltatottan:
sorsom magára hagyva
vágyaim pusztulóban
szívre szív alig dobban
fogoly vagyok hiányodban*

törvénytelenül

*bérházak botladoznak
lehajtott fejjel
sehovase vezető lépcsőkön
elázott télikabát: velünk együtt
bérletet váltottak a gyászra...
te visszahúzódsz
a törvényes törvénytelenbe
én belédfalazva élek
s mindketten tudjuk:
köröttünk már sohasem
nőnek égig a fák —*

Saját emlékeimből

(I. rész) *Ad notam: Kafka éhezőművésze*

1938-ban született Budapestén. Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2002. 12. számunkban közzöltük.

Mondhatom-e boldogtalannak magam, mikor oly intenzív vágyaim valósultak meg? Tizenvalahány évesen Kafka rövid írásait szerettem volna fordítani, valóra vált a dolog. Bécsben, bár a magam utazásvágyának messze-csillapulta okán egyre ritkábban, a Pázmáneumban lakom mindig, Doderer Strudlhof-lépcsője mellett, igen, az írónak ilyen című könyvét fordíthattam, és Heimito von Dodererről író-kutyakölyök koromban Ottlik Gézától hallottam először. Milyen sokat járkáltam fel s alá, csendes és magányos estéken — másféle estéim Bécsben már egyáltalán nincsenek! —, kicsit elcigarettaztatva, holott egyáltalán nem vagyok „nikotinfüggő”, a cigaretta is bármikor elmaradhat, tudtam, s el is maradt. Sorolhatnék vagy indáztathatnék.

Szabad-e ilyesmiről beszélni, szabad-e így? Arról, hogy cselekedeteink megállító-rugója, jól értted, Olvasóm, nem nagyon lehet a belátás, a józan ész, a rút vagy nem rút praktikum, a szeszély, a szélsőséges lélekállapot, és sorolhatnám még, csakis a vágy elhalása lehet bármiben megállítónk. Így én, hogy tovább fecsejtek — látszatra? valóján? —, a cigarettahoz például sosem szoktam hozzá, a dolgot meg nem szerettem, nagyjából úgynevezett pótcselekvés volt csupán, mégis vágytam rá sokszor. S még meg is válogattam, milyet vásárolok. Amikor még londoni „utaimra” ezt a kis mechanikus írógépet cipeltem magammal mindannyiszor — félek, szeptember 11-e óta repülön ekkora vasdarabot nem túrnének meg; de hát vágyam Londonra: elhalt; vágyam, hogy írógépet vigyek magammal akár Bécsbe is, üres óráimban dolgozzam: nincs ez már, munka sincs annyi, de belső sietés, ekkora késztetés sincs... és mégis szép volt pár dolog, amit ott írtam, fordítottam a mindig szép, de mind szebben felújított ódon szobákban, vagy a kertre, ekképpen a bécsi háztetőkra (Ottlik), vagy a gyönyörű, masszív barokk épület belső udvarára nézve (még mindig a Pázmáneumról beszéllek), változunk mindannyian, változik minden az azonosságban —, vittem tehát Londonba jó „vad” piros Szimpit, sokszor megírtam, miféle nyomorult, mégis (nekem) csudás szobákban hajnal tájt felébredve mohón szívtam, szívtam lánokban az erős cigarettát, de aztán úgy reggel nyolctól (ott is négykor ébredtem) már nem is vittem magammal sehova efféle „hazait”, jó, nem is ittam szeszt csaknem három évig, abban az időben London kis éttermeit sem fedeztem fel magamnak, később is alig, este, magányos este gyűjtöttem rá megint, jól tudhattam, nem vagyok a rabja.

A Strudlhofgasse szép gesztenyefákkal ékes, különös kis és nagyobb palotákkal, egyiknek valami hajdani gazdája az I. világháború kirobbantásában is tettes volt, ha igaz, nem tudom. Járkáltam fel s alá, jobbat nem tehetvén, vártam, menjen le a nap, „legyen szívem” visszamenni szobámba, kihajolni az ablakon, nézni... Bécs háztetőit.

Kafka éhezőművészből kihalt a vágy bármi földi ételre, itálra; hogy égi ételre, itálra vágya támadott volna, hogy filozofált volna, nem hallunk róla a rövidke remekműben. Kafka éhezőművésze nyilván éhezett volna valamire, amit azonban nem talált meg. Ezért is választottam a „Kopplaloművész” helyett az „Éhezőművész” szót. Persze, nehéz olyasmit mondani, hogy a megbiztosabb, ha a vágy kihál.

Nehéz mondani bármit is. Egy barátom Maupassant-t idézte, már csak úgy — „csak úgy”? egyáltalán, teljes értékkel idézte — egy emlékirásból, magyar szerzőtől, s olyasmi volt ebben az idézetben, hogy Maupassant szerint a legcsekélyebb rákopoágás, rácsengetés stb. kiköckenti már igazabbik valójából, nyilván az írásból, nem is tudom, azt hiszem, s vele ezt ne tegyék. De ha levelet ír neki bárki, olyat írjon, amire válaszolnia nem kell. Nehéz aforizmatikusan írni, nehéz beléfoglalni ilyesmikbe „az igazságot”. De hát mi is az igazság?

Talán nagyobb nekifutást követően, egy kicsit tágasabb terepen, sokféleségünkben kell a magunk igazságát elfogadnunk. Korántsem, messze nem „a magunk igazát”. Viszont az se mondható, hogy „zsoldosvezéri” tulajdonság lenne az ily abszolutizálódó törekvés. Nagyon különbözőek is, nem csupán változva változnak, életeink.

Hiába volt szépséges, hiába volt nehezen bírható egy-egy ilyen kényszer-cigarettás este a Strudlhof-lépcső utcácskájában, azért a szépségesnek is megvolt az ellenjátéka a Nagyobb Élet részéről, és a nehezen bírhatónak is. Nem tudok dönteni a kettő között.

Cselekedeteink döntenének? Életünk gyakorlatának egzisztencializmusa? Mert kétségtelen, ha sokkal nehezebben, ha már-már alig tudom magam utazásra elszánni, valami választ mindenképp adtam. Holott hát lehetetlenség, hogy Bécs háztetői, Doderer lépcsőfokai, a bóklászások, s ha akár csak ugyanarra is mindig — a külvárosokról, a kertes dombvidékről rég leszoktam; miért? miért? —, hogy mindez engem többé ne vonzana! Vonz, csak az ára nagy. Nos, nem az anyagi árra gondolok, Bécsbe utazni a Magyar Államvasutak egyik legszebb kedvezményezése, és pár lakhely roppant jutányos, tulajdonképpen minden kellemes és „finom”. Szellemi, gyakorlati, gesztenyefás, piacos, pályaudvaros, ódon-utcás, minden. Ennyire lemondó sem vagyok. Oly rettenetes volna kibírni a vonatozást, azt, hogy nem vagyok „magam”, mint idehaza... hogy annyi „elszánást”

érzek az egész helyváltoztatásban, és a többi? Hogy minden kel-
leke, velejárója rossz... és nincs az, hogy hipp és hopp, egy dél-
előtt ott ébrednek Strudlhof-lépcsőm közelében, vagy a magas ab-
lakon nézek le a háztetőkre... aztán három nap múlva (nekem
már kész örökkévalóság!) itt rezzenek fel, ágyamban... Azért
ennyire nem kell menni! Annyira, hogy mindig csak helyben
kellene maradni.

Holott legutóbb is, a Kelenföldi pályaudvaron kiszállva, ezt
mondtam magamnak: „Jól nézd meg, életed 99 százalékát, talán
99,9 százalékát itt fogod tölteni már.” Itt? Mikor a kapun kilépni
oly keserves, Észak nem jó, Dél nem vonz, Keletet meguntam,
Nyugat... nem folytatom. Nem, nem az idei nyár hősege teszi.
Nem, dehogya akarnék jobbat, különbet. Nem is tudom. Hogy
jártomban-keltemben föl ne hajtsak, rossz szokásom erős eltúlzá-
sával, egy-egy pohár bort, kicsit túl sokat is, hát tegnap, s mert
a bor sem ízlett, föl is szedtem felesleges súlyt, az ételtől is
visszariadtam az utcán, tegnap, igen, másfél év szünet után...
nem is... egy év, annyi volt, de bárhogy kínáltak, egy szál után
tudhattam, nem gyújtok rá egyhamar, végképp nem vásárolok
egy dobozzal sem... igen tegnap, úgy döntöttem, veszek cigaret-
tát. Elszívok napi négyet-ötöt, annyit se. Már történik valami,
amíg céломhoz elérek, onnét haza.

Egy napig ez bevált. Aztán ma nekiveselkedtem valami fordí-
tásnak megint, ki se mentem az utcára. Nehéz mit írni. Hogyan
elmondani. Talán a legnagyobb veszély, én ismerem, az, ha sze-
retnék valamit töviről-hegyire. Nem. Talán csak annyit kell,
hogy aki olvassa, pár percig arrafelé terelődhessenek gondolatai.

Talán ennem-innom is azért kell, elmenni mégis valahová egy
egész kicsit, hogy a világ ezt megtehesse velem. Éhezőművésze
ne legyenek, vagy a Kafka idős rokona se, aki ámult-bámult csak,
hogyan vághatnak neki a legények a szomszéd faluba vezető út-
nak, lovon akár, amikor az odajutáshoz egy szerencsésnek
mondható élet is kevés.

Ezek akkora igazságok, hogy már-már megint közhelyek, jó-
pofaságok. Csak épp a gyakorlati, a mindennapi élet jópofaságai
és közhelyei is igazságok-e?

*Tudni-való-e minden? Kérdezte Klee. És kis versében így rímelt
rá rögtön erre: Félek, nem.*

Megnyugtasson-e most, hogy ezt „akármeddig” folytathat-
nám? Vagy hogy akárhol abbahagyhatom? Ez utóbbi inkább
vonz, mondanám, ha bármi szellemesség a vágyam volna.

Nem az már. (Csak hagyjuk meg a világnak ezt az esélyt is.)
„Akármeddig” már folytattam, kihalt a vágy? De az igazi „akár-
meddig”, hogy filozofikusak legyünk, nem épp az-e, hogy véget ér?

Amíg „akármeddig” és „itt-abbahagyni” közt ingadozunk, ak-
kor is, nagyon is *ezt az életet éljük*. Legföljebb nehézkesebbek let-
tünk. Hogy nekilóduljunk „át a szomszéd faluba”. S végül...?

Kondor Béla

A szerző művészettörténész. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK-n végezte. 1963-tól a székesfehérvári István Király Múzeum munkatársa, majd osztályvezetője. Az MTA Művészettörténeti Bizottságának tagja. Legutóbbi írását 2002. 10. számunkban közzeltük.

Az esszé Kondor Béla halálának harmincadik évfordulója alkalmából született.

Ironikus-groteszk látásmód

Kondor Béláról a legtöbbet és a legszebben Németh Lajos írt, olyan művészettörténész, aki nemcsak ugyanannak a korszaknak gyermeke volt, de a festő barátja, harcostársa is, annak a baráti és tágabb szellemi körnek tagja, amely Kondor személye és művészete körül kialakult. Az ő írása nyomán, de sokak személyes tapasztalatából is plasztikus kép bontakozik ki arról a művésztől, aki a 20. század hatvanas éveinek egyik legfontosabb képzőművészeti jelensége volt. Németh Lajos értette meg velünk, hogy Kondor művészete azoknak a nagy teljesítményeknek sorába tartozik, amelyek meghatározták az évtized magyar kultúráját. Noha magányos volt, s nem volt „se utódja, se boldog őse”, a magyar művészet sokat köszönhet neki: az ő nyomán bontakozott ki grafikánk sokszínű áramlata és ő válaszolt műveiben a legszenvedélyesebben a hagyományhoz való viszony kérdésére.

Mindössze negyvenkét éves volt, amikor 1972 decemberében meghalt, rövid pályája mégis teljes. Súlyos, egyszerre groteszk és komor alkotásainak világa egy nehéz korszak történelmének felhős ege alatt született meg, annak gondolkodását, képzeletét, látomásait őrzi. Ha ma bizonyos távolságból és más perspektívából, másképpen látjuk is olykor Kondor jelentőségét, mint Németh Lajos, azt is látnunk kell, hogy legszebb munkáinak ereje, értéke és ikonos ragyogása vagy pasztelles gomolygásuk varázsa nem változott. Az a fanyar, kínosan kacagtató, egyszersmind hátborzongató küzdelem, amely figuráinak kalimpálását, gesztusait, mimikáját áthatotta, az elmúlt évtizedekben már csak ritkán vált az ábrázolás tárgyává, de a beszédmód, a látásmód különös, érdes és groteszk hangsúlyai és nézőpontjai váratlanul felbukkannak, méghozzá ott, ahol senki nem várná. A nyolcvanas évek közepe táján művészetünkben felerősödő ironikus-groteszk vonulat képviselői többnyire Kondorhoz hasonlóan szemlélik a világot, és nagyjából ugyanazt mondják róla, mint ő: nevetséges és véres forgatag az, jól-rosszul összetákolt építmény, amelyben bábjátékosként, ismeretlen erőknél kiszolgáltatva ugrál a test, a lélek, a gondolat. Eszközeik persze nagyon is különböznek Kondoréitól, világlátásukban azonban van valami közös. És noha Kondor megvetette a jelent és munkáiban mindig a múltra hivatkozott, a húsz év múlva fellépők meg egyenesen a jelent kívánták provokálni, a maguk módján valamennyien „a jelenidő vitrinében égtek” (Pilinszky János).

Kondor ideje valójában az 1956-os forradalmat követő másfél évtized volt. Ez határozta meg gondolkodásmódját, kifejezésmódjának természetét. Ennek a korszaknak borús atmoszférájá-

**Tradíció és korszerűség
problematikája**

ban találkozott össze az a baráti-szellemi társaság (Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János, Sarkadi Imre, Németh Lajos, Bodnár György és sokan még), amelynek egyik, szinte mitológiai középpontja Kondor Bécsi utcai műterme volt. E társaság tagjai egy olyan generációhoz tartoztak, amelynek nem könnyű feladat jutott, de amely vállalta azt: szembe kellett néznie a múlttal és utol kellett érnie az időt; ha keserű felismerések árán is, meg kellett teremtenie azt a világot, amely — visszanyúlva a tradícióhoz és ugyanakkor a korszerűség parancsát követve — természetes összekötő híd lehetett múlt és jövő között. A fiatal festő különös módon vállalt részt e feladatból: szenvedélyesen érdekelte a tradíció és mit sem törődött a korszerűség igényével. Visszafelé lépegetett az időben, a művészettörténeti folyamatoságban, túl a magyar művészet határain, hogy azután az egyetemes hagyományban, Dürer, Rembrandt, Blake, Picasso világában találjon folytatható utakat. Prófétaikat, apostolokat festett, bibliai, mitológiai történeteket idézett fel festményein és grafikáin, de minden kompozícióját áthatotta valami profán szellem, vagy legalább is valami az apokrif iratok „szabálytalanságából”. Egyszerre volt hívó és kételkedő — művészeti értelemben mindenképpen; jól érzékelhető ez már diplomamunkáján, a Dózsa-felkelés témáját feldolgozó rézkarc-sorozatán, és az egyes kompozíciókhoz készült tanulmányokon. Ahogyan ez utóbbiakon az ezüstvessző körülrajzolja a formákat a kékes-szürke papíron, abban a Dürer-rajzok mesterkéletlen emelkedettségére ismerhetünk, ugyanaz a csendes áhítat lebeg az alakok fölött, mint a német mesternél. Maguk a rézkarcok elárulják Kondor izgatott érdeklődését a múlt, a történelem iránt. Gyors, szentségtörő mozdulattal rántotta félre a függönyt, amely az elmúlt időket takarja jótékonyan a kutató szemek elől, hogy megpillantsa az alakok, események, összefüggések valódi tartományát. „Érdekel a forradalom, az egyetlen és hatalmas cél leple alatt meghúzó óriási fejvesztettség gépezete. Ekkor ugyanis képet ölt az emberiség egyetlen élőlény mivolta” — fogalmazta meg ő maga. Ekkor fedezte fel először az emberi létezésnek azt a színjátékát, a történéseknek azt a mechanizmusát, amelyet azután mindvégig ámulva figyelt és műveiben ábrázolt. A világot, akár a régi mesterek, „egyetlen élőlény”-ként, organikus egészként fogta fel, amelynek tagjai, részecskéi apró ember-alakok, elemei a nagy struktúrának. Lázis tevékenységük, sürgés-forgásuk folytonos emelkedés-süllyedés az idő, a történelem színpadán, igyekezetük áhítatos és profán, tragikus és groteszk egyszerre. Tragikum és groteszk, menny és pokol között a feszültség tartja állandó mozgásban az egész mechanizmust, az emberi-isteni univerzumot. Kondor számára ez a világot mozgató mechanizmus jelentette a felszín alatt, a jelenségek mögött rejtőző lényegét, azért tudta olyan könnyedén félretolni az időt. A trójai faló meséjének kora, a középkori szentek

**A világ mint
„egyetlen élőlény”**

ideje, Auschwitz ideje, a Dózsa-felkelés éve, vagy 1919, 1956, múlt vagy jelen ebből a szempontból neki egyre ment. Az idő a dolgoknak csak a formáját szabta meg valamennyire, a lényegen nem változtatott.

**Művészetének
korszakai**

Kondor művészete természetesen változott az évek folyamán. Kezdeti képei némileg ortodox, kötöttebb, ikonos stílusban készültek, a formák aranyban fürdöttek, zománcosan ragyogtak. Nemcsak alakjai, de színhasználata is, sőt, gyakran a festmény formája is a középkori szárnyas oltárok és ikonok formáját követte. A korai grafikák többnyire kicsiny méretűek, rajtuk a vonalak szigorúan és szikáran formálják meg a felszín mögött meghúzódó szerkezetet. A hatvanas évek közepén készült litográfiák formanyelve azonban már oldottabb, a rajz felszabadultan kalandozik a papíron, bátran követi a képi fantázia nekiiramodó lendületét. A képek mérete is megnő, néha — egy-egy megbízásnak köszönhetően — átlépi a táblakép mérethatárait (*A Margitszigeti Nagyszálló pannója*, 1968; *Szentek bevonulása*, 1972). Szabaddá válik maga a kompozíció is, az alakokat nem nyugózi a belső rajz gondosan megkonstruált vonalhálója, mintegy szabadjára engedve mozognak a festmény terében, a történések koreográfiája szerint. És fellazulnak a színmezők, olykor felhőgomolyként, kócos füstfellegként, a szétporzó pasztell sziporkázó tűzijátékként barangolnak a képfelületen, kitörve az alakok, a tárgyak súlyos körvonalai közül. Egyik utolsó, befejezetlenül maradt nagy kompozícióján (*II. Lajos halála*, 1972) hihetetlen erővel sugárzik a gomolygó vörös szín, melynek sűrű kódén át — borzongató röntgenképként — kirajzolódik egy lováról alázuhanó ember alakja. Nem tudhatjuk, vajon hová vezette volna Kondor ecsetjét, festői gondolkodását ez a műveiben fel-feltűnő újfajta lehetőség, be nem váltott ígéret maradt-e volna, vagy egy új korszak beteljesülése. Kritikusainak egy része bizonyos értelemben hanyatlásnak látta, a művészi szigorúság feladásának, festői engedékenységnek; mások szerint — ahogyan Németh Lajos írta — Kondor festészete végül „egyéni hangú fény-költésszé szublimálódott”. Mindkét ítélet egyformán lehetséges és érvényes. Ami azonban mindvégig változatlanul és vitathatatlanul Kondor művészetének legmeghatározóbb és legmélyebben ható alakító ereje volt, az elszánt és következetes magatartása a hagyomány és az avantgárd viszonyának megítélésében.

**„Szerencsére nem
vagyok modern”**

„Szerencsére nem vagyok modern.” Ez a sokszor idézett kijelentése kellemetlen, csípős füstként bántotta a kortársak szemét, érzékenységét. Ő maga bizonyára szándékosan provokálta a világot, kihívó mosolya mögött azonban igazság rejtett. Nem volt modern, és ezt hirdette olyan években, amikor a hazai művészetben a tradíció folytatása vagy a vele való szakítás ugyancsak élet-halál ügye volt. Az 1960-as évek elejének lassan olvadó hűvösében kirajzolódhattak azok a szemléletmódok, művészi ma-

gatartásformák, amelyek megkíséreltek meggyőző feleletet adni erre az aktuális és megkerülhetetlen kérdésre. Az úgynevezett vásárhelyi iskola a jellegzetesen magyar, alföldi festészeti hagyományok folytatását tűzte ki céljául, a szürnaturalisták éppen a Gresham-festészet ideáljainak túlfokozásával kívánták meghaladni a hagyományt, míg az évtized második felében fellépő neo-avantgárd fiataljai a hagyománytól való radikális elszakadás révén akarták a magyar művészetet az egyetemeshez kötni. A korszak nem egy jelentős művésze (Schaár Erzsébet, Vilt Tibor, Ország Lili, Veszelszky Béla stb.) egyik vonulathoz sem csatlakozott. Teljesítményük ugyan sokaknak adott művészi-erkölcsi bátorítást, útjuk magányos és közvetlenül folytathatatlan maradt. Kortársai között Kondor sajátos helyet foglalt el ebből a szempontból. Mint egy folyóban, benne állt, fürdött a hagyomány sodrában, követője és részese akart lenni a nagy művészettörténeti folyamatosságnak. De vezérsillagai nem a magyar, hanem az európai művészet alakjai voltak, az ő áhítatos tanítványuk és méltó folytatójuk kívánt lenni. Művei meggyőzően bizonyítják, hogy ez sikerült is neki: az emberiség jelentős korszakai, a történelem hatalmas hullámverése, az elmúlt korok művészete magával ragadta és ő ráhagyatkozott ezekre az áramlatokra. Ez azért sem esett nehezebbre, mert egész gondolkodása, látása, képzelete és vizuális fantáziája a hagyományban gyökerezett, a gondolkodás és művészet európai tradíciója jelentette számára azt a biztosságot, szellemi és etikai hajlékot, ahol lábát megvethette, hogy e biztos hátteret tudva maga mögött, megkísérelte a csaknem lehetetlent. Volt bátorsága a hagyomány folytatását vállalni egy olyan időszakban, amikor kortársai éppenséggel a hagyomány meghaladásának, a vele való szakításnak és az újrakezdésnek feladataival küzdöttek. Ez azt is jelenti, hogy volt bátorsága felismerni önnön tehetségének karakterét, s ezzel együtt útjának magányosságát. Pasztellkrétájának vonalai, színeinek zománcos ragyogása fölött a régi mesterektől örökölt áhítat lebeg; kompozícióinak tagolását, a belső léptékváltást a középkori táblaképek példáján tanulta meg. Stílusát azonban nem tanulta senkitől, sőt, a rajz szálkás jellege, izgatott, kócos gubancjai, a színek ünneplés fanyarsága, a harmóniát ígérő összkép kaján „elhangolása” elárulja, hogy ő is korának szülötte volt. Halála után három évtizeddel világosabban látjuk, mint annak idején, mennyire átitatta alkotásait a kor, amelyben élt és dolgozott. Képeinek „hősei” viGYorgó ördögök, szelíd angyalok, görcsös Krisztusok, szentségtörő szentek, a sorsnak kiszolgáltatott emberek, rettenetes gépezetek; archaikus forgataguk mélyén fenyegetően lapul az elkerülhetetlen sors, a történelem és a konkrét idő. Kovács Péter „az utolsó ikonfestőnek” nevezte, joggal: egy korszak ikonjait festette meg, és valóban az utolsó pillanatban, sejtve vagy tudva is talán, hogy ez így már soha többé nem lesz lehetséges.

Világképek és motívumok

SULYOK BERNADETT

Kodolányi János tatárjárás kori trilógiájában

1976-ban született Salgótarjánban. A Debreceni Egyetem magyar nyelv és irodalom, valamint művelődési menedzser szakán szerzett bölcsészdiplomát. 2000 októberétől a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. 2002-től az ELTE PhD modern magyar irodalom alprogram keretében folytatja tanulmányait. Kutatási témája Kodolányi János mítoszregényei. Legutóbbi írását 2002. 9. számunkban közzöltük.

Kodolányi történelmi regényeit „szintetizáló és drámai műveknek” nevezi: a múltba fordulva akarja az egyén és a nemzet jelenbeli kérdéseire a választ megadni. Olyan emberi eszményeket keres, amelyeket példaként állíthat a magyarság elé. A jelen romlottságát kutatva a 13. századig, a tatárjárás koráig jut el.¹ Az 1930-as években két eszme foglalkoztatja különösen: a nemzethalál és az életosztón gondolata. „Egyfelől fenyegetettnek, kiszolgáltatottnak, pusztulásra ítéltnek látja a magyarságot, mely idegen érdekek malomkövei közt őrlődik. Másfelől a nép életosztónében bízik”, a parasztságban látja a társadalom legfontosabb osztályát, amelyben még van teremtő képesség és erő.² 1935 és 1938 között írja meg a tatárjárás korában játszódó trilógia darabjait. Leghamarabb *A vas fiaival* készül el, Budapesten 1936-ban. Folytatását, a *Boldog Margitot* 1937 tavaszán Finnországban és Budapesten írja. A sorozat tulajdonképpen első, bevezető részét, a *Julianus barátot* 1938 szeptemberében fejezi be Helsinkiben. E művekben jelentkezik először a monumentális regényépítkezésre való törekvése, a múlt eposzi méretű ábrázolására vállalkozik. Magasra állítja a mércét önmaga előtt: „a magyar Háború és békét szeretném megírni”.³ *A vas fia*i megjelenése után 1937-ben Baumgarten-díjat kap. A magyar történelmi tárgyú regények az író máig legolvasottabb könyvei.

A regények műfaji alapú elkülönítése

¹Tüskés Tibor: *Kodolányi János*. Pécs, 1999. 2. kiad. 159.

²Uo., 160.

³Uo., 163.

A trilógia mindegyik darabját a történelmi regény kategóriájába sorolhatjuk témaválasztásuk miatt: a 13. századi magyar és európai élet elevenedik meg bennük. Az akkori társadalmi és politikai helyzet párhuzamba állítható a megírás idejének légkörével, ám Kodolányi nem pusztán aktualizálni szerette volna a régmúltat — tehát nem kulcsregényt írt —, hanem a magyarság időtlen problémáit akarta bemutatni, a veszélyekre és a lehetőségekre kívánta felhívni a figyelmet. A *Boldog Margit* és a *Julianus barát* egy-egy személy élettörténete, tehát fejlődésregények abból a szempontból, hogy gyermekkoruktól végigkísérik a két címszereplő történetét. Margit esetében egészen haláláig követhetjük nyomon sorsát, míg Julianustól Magna Hungaria megtalálásakor búcsúzunk el. A *Boldog Margit* térbeli behatároltsága miatt a lélek analízisére nyújt le-

hetőséget, meghatározható lélektani regényként is. Julianus felcseperedése során egyre szélesebb spektrumát ismeri meg a világnak, jellemének alakulása összekapcsolódik a korabeli Magyarország, majd Európa, sőt az akkor ismert világ, Eurázsia lakóinak bemutatásával. A különböző vidékek, országok bejárása a pikareszk (más néven utazó) regény hagyományához köti.

A *vas fia*inak nincs személy szerinti főhőse, inkább különböző népeket, társadalmi rétegeket mutat be, ezeknek képviselői típusokként jelennek meg: viszontláthatjuk a tipikus magyar, kun, tatár és osztrák jellemet, találkozhatunk a parasztság, a királyi vitézek, a földesurak jellegzetes alakjaival. Csuka Zoltán úgy véli, Kodolányi új műfajt teremtett a tanulmány és a regény között,⁴ felhasználva minden lehetséges forrást, a néprajz, a lélektan, az összehasonlító monda- és mítoszkutatás eredményeit.

⁴Csuka Zoltán:
Kodolányi János:
A vas fia. Kalangya,
1936. 452–454.

A narráció struktúrája, a magyar identitás keresése, értékrendek konfliktusai

A regényekben történeten kívüli narrátor beszéli el az eseményeket, aki tetszés szerint helyezkedik bele az egyes szereplők tudatába, mindenki érzéseibe beelát. Gyakran a szereplők szemszöge, az ő korlátozott tudásuk érvényesül, így bizonytalan atmoszféra teremődik. A hősök életmódját, gondolkodását alapvetően a kereszténység világképe határozza meg, ám nem képes hegemon uralomra jutni, mivel a magyarság régi, a pogány hitvilághoz kapcsolódó szokásai is továbbélnek. Ebben Kodolányi nemzetkarakterológiai koncepciójának kettőssége mutatkozik meg: az eurázsiai jelleg (minden olyan népet eurázsiaiának tekint, amely a németiség tömbjétől keletre foglal helyet, vagyis a szlávokat, a finnugorokat és a különféle török etnikai csoportokat) és a keresztény szellem (ami idegen hittérítők révén terjedt el az államalapítás idején) a trilógiában nem fordul egymás ellen, hanem szerves egységet alkot, ezáltal a középkori magyarság kultúrájában Kelet és Nyugat találkozik. Ám ez az egység nem valósul meg maradéktalanul, sok szereplő a kettős meghatározottság malomkerekei közt őrlik. Az elérendő cél a keleti örökség és a Nyugat-Európától kapott új szokások, társadalmi és erkölcsi értékek összhangba hozása.

**Kelet és Nyugat
találkozása**

Az eltérő értékrendeknek való megfelelés az egyes embereknél és a különféle népek között konfliktusokat idéz elő, ami *A vas fia*iban érzékelhető legerőteljesebben a keresztény magyarok és az éppen megtérített, pogány kunok együttélésében, illetve a tatárok természetvallása teljesen szemben áll az európai katolicizmussal. Julianus alakjában a gyermekkorában megtapasztalt pogány hitvilág és a bencés, majd pálos rendben megismert keresztény miszticizmus nem kerül ellentétbe, a táltos és a Zengő titokban látogatott bálványa elhalványul emlékeiben, míg a Fehérlófia motívum mint a kalandvagy kifejezője, és a testvérke-

resés iránti igény a hittérítés munkájával kapcsolódik össze. Árpádházi Szent Margit teljességgel a keresztény értékrend szerint él, mindazt, ami ettől eltér, ami ettől el szeretné tántorítani, az ördög mesterkedésének tekinti, s állhatatosan küzd ellene.

Az idő szerepe, időérzékelés a regényekben

A *Julianus barát* nagyszabású epikus portré, szerkezete Julianus életének egymást követő eseményeiből következik, vagyis az elbeszélés lineárisan halad előre, sem retrospekció, sem prospekció (elkövetkező dolgokra utalás) nem szakítja meg. A cselekmény 1212–1213-ban indul, amire Gertrudis királyné megöletése utal (1213-ban történt), és 1235-ben zárul Julianus Magna Hungariába való megérkezésével (ennek hiteles történelmi forrása Riccardus domonkos rendi fráter 1237-ben keltezett jelentése IX. Gergely pápához), vagyis negyedszázadot ölel fel. A kronologikus rendben haladás a regényvilág és ezzel együtt Julianus világgképének fokozatos bővülésével párosul: Julianus a Zengő lábánál megbúvó faluból a pécsváradi kolostorba kerül, ahol megtanul írni-olvasni, a barátok megismertetik a klasszikus stúdiumokkal, majd a székesfehérvári kolostor következik, később eljut Esztergomba és a budai várba is, míg felsőbb tanulmányait a bolognai egyetemen végzi. Érett férfiként IV. Béla megbízásából útra kel a magyarok őshazáját felkutatni, s Konstantinápolyon, Matrikán, Torgikánon, Bundán és Bulgarin keresztül végül eljut az Ural vidéki Baskíriába.

Julianus világgképének alakulása

Felcseperedésével párhuzamosan megismerkedik különféle hi-edelmekkel és szokásokkal, összes végleteiben feltárul Magyarország és Európa. Először a parasztság keresztény és pogány elemeket keverő életmódjával, majd a kolostorok homogén kato-licizmusával találkozik. Egyetemi évei alatt a nyugat-európai értékrenddel is kapcsolatba kerül, az itáliai mentalitás harsánysága, a nagyvárosok nyüzsgése mellett felbukkan Szent Ferenc és Szent Domonkos, akik a világiassá és bűnös életűvé váló egyházi előjárókkal szemben az őskeresztényekhez, a krisztusi tanítá- sok hiteles megéléséhez térnek vissza. Julianus egyik diáktársa Paulus fráter, a domonkos rend magyarországi megszervezője, s tanúi lehetünk a szerzet hazai megalapításának.

A vas fiai időbeli struktúrája

A vas fiai szintén időrendben halad, ám a lineáris előrehala- dást térbeli ugrások kísérik, a narrátor bizonyos eseményekről beszámol, majd hónapokat, esetleg egy-egy évet is kihagy. Az epikus anyag egyik szervező elve társadalmi keresztmetszet adá- sa: bepillantást kíván nyújtani minden magyar társadalmi réteg életébe, sőt a kunok, a tatárok, valamint az itt élő böszörmények (vagyis muzulmán hitűek) és zsidók életmódjába is. Másik kohé- zióis módszere az atmoszférateremtés, a valóságosban a démoni és a tündéri érzékeltetése, egyfajta mágikus realizmus kialakítá- sa. Julianus barát ebben a regényben egyszer bukkan fel, amikor

Bene alakja

felidézi a budai várban IV. Béla királynak második, 1237-es utazásának eseményeit, s beszámol a tatár hadak készülődéséről Magyarország ellen. A cselekmény így valószínűleg 1238-ban kezdődik, s az „udvari” szál 1242-ben zárul Béla király kényszerű elmenekülésével az országból. Az elbeszélő kedve szerint veszi kézbe és ejti el az elbeszélés fonalait, nehéz középponti figurát talál. Leginkább Benét, az ormánsági parasztleányt tekinthetjük „főszereplőnek”, mivel az ő sorsának alakulását végigkíséri a sikertelen leányrablástól a kun táborban töltött évein át a tatár fogságból való szabadulásáig, míg nem a történet végén visszatér szülőfalujába. Ez a kört leíró mozgás keretbe foglalja a művet, a kiinduló és a végpont helyszínének egybeesése szimbolikus jelentőséget kap. A magyar falu az állandóság jelképévé válik, Bene rokonai, szomszédai nem is találkoztak a tatár hordákkal, csak hírből ismerik a „kutyafejűeket”. Az élet megszozott ritmusa, az évszakokhoz kapcsolódó munkavégzés és a nagycsalád megszabta kötelességek kitöltik mindennapjaikat, olyan ciklikusságot biztosítanak, amelyből ugyan nem tudnak kitörni, ám mindez biztonságot, védettséget is nyújt számukra.

A *Boldog Margit* időbeli struktúrája szintén kronologikus szerkezetű, alig van benne idősíkváltás néhány kivételtől eltekintve. A bevezető és a befejező jelenet keretbe foglalja a történetet, hangsúlyosak, szimbolikus jelentőségűek. Kezdőállapot a kislány Margit nyűgös ébredése, míg környezete, illetve Katerina soror mosolyog. A regény végállapota: most a sororok sírnak, míg Margit eltávozása e világból boldog, a beteljesedést jelenti. Az ellentét szövegszervező ereje a szerkezet egészére kiterjed.⁵ A külső, világi élet, valamint a gyarló emberi természet szemben áll a keresztény önfeláldozás és erkölcs eszméjével.

A *Boldog Margit* szerkezete

A regény három részből áll, ami utalhat a Szentháromságra; Margit egész életében az Istennel való misztikus eggyéválásra törekszik. Az első rész Veszprémben játszódik a Szent Katerina-klostromban, Margit ekkor kilenc év körüli kislány, s ez az egység az első áldozáshoz járulásával zárul. Ebben a részben található néhány retrospekció a főhős gyerekkorára vonatkozóan, amikor még a zárda falain kívül élt. Margit emlékképeiben egy nagyúri lakóház elevenedik meg. Prospekciónak, előrevetített végkifejletnek tekinthető a történetet keretező álom motívum, amely az élet, a halál és az álom kapcsolatát különös megvilágításba helyezi. A második és a harmadik rész története a boldogasszony-szigeti kolostorban zajlik, végigkíséri Margitot kamaszkorától egészen a haláláig, ami huszonkilenc éves korában következik be. Az első két részben a narrátor a gyermekéveit és serdülését beszéli el, amikor is a királylány-apáca folyton konfliktusba kerül környezetével és próbatételeket kell kiállnia. Ezek az egységek dinamikusabbak és mozgalmasabbak, mint a harmadik rész, ami sok állóképet vonultat fel, az apácák életének lezártságát érzékelteti.

⁵Csapó Julianna:
A Krúdy-effektus
Kodolányi János *Boldog Margit című regényében*. Híd, 1997.
6. sz. 448–472.

A motívumok mint történetsszervező elemek

⁶Odorics Ferenc: *A strukturalizmus és a konstruktivizmus között. A szegedi szemiotikai iskóláról.* In: Odorics Ferenc – Dobos István: *Beszédhelyzetben: irodalomelméletek között.* Budapest, 1993, 108–121.

A motívumok ismétlődő „szövegdarabok” egy adott szöveg egészen belül,⁶ tehát minden olyan esemény, történés, gondolat motívummá válhat, amely többször előfordul egy adott műben. Funkciójuk egyrészt a folyamatosság fenntartása, másrészt bizonyos momentumok hangsúlyossá tétele, a regénystruktúra konstruáló tényezői.

A keretes szerkezet tulajdonképpen a trilógia mindhárom darabjánál megfigyelhető. *A vas fiaiban* az ormánsági falu mint kezdő és befejező szintér, a leányrablás éjszakáján elpusztuló fa, amibe belecsap a villám, s amikor Bene visszatér, a helyén új fa áll; ez a motívum az élet körforgását, a halált és a születést, a folytonos megújulást jelképezi. *Boldog Margit* történetében az álom motívum, a *Julianus barát* esetében pedig a táj hasonlósága: a Mecsek-vidéki domborzathoz nagyon hasonlít a Volga menti magyar vidék leírása.

A tatárveszedelem motívuma szintén mindvégig hangsúlyos szerepet játszik. Magyarország közeli veszének lehetősége a bolognai egyetemi évek alatt merül fel először a szász Hilbertus — aki diáktársa a magyar frátereknek — egy baljós horoszkópjában. A tényleges összecsapásra *A vas fiaiban* kerül sor, a *Boldog Margit* lapjain pedig a tatárjárás nyomasztó trauma az idősebb apácák emlékezetében, Margit és társnői csak hallomásból ismerik.

Magna Hungaria,
Fehérlófia

A 13. századi magyar szerzetes életútján végigvonuló motívum Magna Hungaria ideája, amely a régi mondák kódéből sejlik fel, a gyermek Györki a falubeli öregek elbeszéléseiben hall róla. A pécsváradi kolostorba kerülve régi könyvek feljegyzéseiben is találkozunk vele. Ifjúkorában szerzetestársaival terveket sző, hogy felkutatja, végül élete delén maga a király, IV. Béla bízza meg az Urálon túli magyarok felkutatásával, így valósággá válik régóta dédelgetett ábrándja. Fehérlófia története gyermekkorában szöveget üt a fejében, ő is megpróbálja a fák kergét lehántani (mikor Fehérlófiának ez sikerült, akkor indulhatott útjára kiállni a próbákat). A küldetését betölteni törekvő Julianus sorsának a mesehős mitikus megpróbáltatásai és küzdelmei népmesei-mitologikus előképévé válnak. Julianus lélektani rajza a tehetség örök ingadozása, a remény és a csüggedés stádiumai közt változik a különböző akadályozó és küldetéséhez közelebb vivő események szerint. Fut is hivatása után, menekül is előle, a sors játéka és az akarat céltudatossága vezérli.

A régi források tanúsága szerint az ősök, mikor a Duna-Tisza felé indultak, két részre szakadtak, mert a besenyők rájuk csaptak. A veszély elmúltával sem egyesültek, mivel Jenő, Kurt és Jermatu törzse keletnek kívánt menni, hét törzs pedig idejött Nyugat bástyájának.⁷ A magyar lélekben szükségszerűen tör fel a vágy az európai testvértelenség tengerében testvér-keresés

⁷Dénes Tibor: *Julianus barát.* Vigilia, 1938. 825–829.

⁸Vita Zsigmond: *Julianus barát*. Erdélyi Helikon, 1939. 366–368.

után, a barátot ez is motiválja Magna Hungaria felkutatásában. „Julianus a testvért kereső és önmaga igazi valóságát felfedező magyarságnak lesz a képe.”⁸

⁹Rajnai László: *Julianus barát, A vas fiai*. Jelenkor, 1963. 4. sz. 373–376.

A fehérvári kolostorban két motivikus, szerencsésen sarkított típuson, Georgius és Ottó fráteren keresztül mutatkozik meg az ellentétes vérmérsékletek és népi indulatok összecsapása. „Ők ketten harcolnak Julianus lelkéért: Georgius a nyugati germán világ hívének szeretné megnyerni a fiút, Ottó pedig keleti rokonainkra, Magna Hungariában maradt testvéreinkre figyelmezteti.”⁹ Esméik kialakulásában származásuk is meghatározó: Georgius magyarországi német család sarja, amely a térítőkkal érkezett, Ottó kun ivadék, akiben a tudományok iránti vonzódás a fáradtságoktól sem visszarettenő kutatókedvvel társul, mintegy a nomád életmód örökségeként. Ő vezeti az első expedíciót a magyar őshaza felkutatására, ám betegsége miatt kénytelen visszafordulni, s itthon meg is hal. Julianus benső hajlandóságára hallgat, és Ottó fráter nyomdokaiba lép.

Vallási különbségek

A *vas fiaiban* a világképek ütköztetése a legszembetűnőbb, ezeket a 20. századi irodalomelmélet a természettudományok fogalmát kölcsönvéve paradigmáknak nevezte el. A paradigma az adott korszakban elfogadott általános tudományos tételek együttese, a kor tudományos világképe. Történetünk idején a magyarok immár több mint kétszáz éve keresztények, a kunok életében éppen paradigmaváltás következik be, áttérítik őket a krisztusi hitre pogány természetvallásukról, míg a tatárok és az általuk meghódított népek sokféle pogány vallást követnek. Magyarországon azonban zsidók és muzulmán hitű böszörmények is élnek, ők főleg a pénzügyekkel foglalkoznak, vagy polgári mesterségeket űznek.

Szociális differenciáltság

Az egyes népeken belül a vallási különbségeken túl a szociális differenciáltság további feszültségeket, ellentéteket szít, például a magyar főurak és jobbágyaik között. Kovács György szerint a nemzeti tragédia — vagyis a tatár veszedelemmel szembeni védtelenség — leggyökeresebb magyarázója a nemzet kétarcúsága, „a nyugati keresztény műveltség s a keletről hozott erkölcs egymással viaskodó tűzében izzó magyar lelkiség”.¹⁰ A legalsó társadalmi osztálynál, a földtűró népnél veszélytelenül, mint öntudatlan jelenség mutatkozik ez a kettősség, ám a nemesség esetében, például kürtösi Thúz úr, vagy akár Béla király viselkedésében disszonanciákat idéz elő. Úgy vélem, az összefogás hiánya, az önös érdekek előtérbe helyezése a közösség érdekeivel szemben, a széthúzás még súlyosabb probléma.

¹⁰Kovács György: *A vas fiai*. Erdélyi Helikon, 1936. 722–724.

A narrátor a magyar, a kun és a tatár jellemet tipikus vonásokkal jellemzi, de ezen belül csupa egyénített alakot látunk. „Mint a jó drámában: igaza van mindegyiknek.”¹¹ Ez a megállapítás a Bahtyin által bevezetett polifónia fogalmát juttatja eszembe, aki Dosztojevszkij regényeit nevezte polifon szerkezetűeknek. A *vas fiaiban* is érvényesül a „párhuzamos igazságok” elve. Batu

¹¹Benedek Marcell: *Kodolányi János, A vas fiai*. Századunk, 1937. 2. sz. 91–92.

**A „párhuzamos
igazságok” elve**

kán magasabb erkölcsi szinten áll, mint az a nyugati világ, amely a magyarságot a kereszténység védőbástyájául állítja, s közben a velenceiek szövetségi ajánlatokat tesznek a Mongol Birodalomnak, hogy az ázsiai kereskedelmi útvonalakat használhassák. A mongol táborban a különféle népek erőit a világhódítás céljának szolgálatába állítja a despotikus hatalmi szervezet, viszont mindenki szabadon gyakorolhatja vallását s szokásait. A negatív tulajdonságokkal ábrázolt szereplők költői igazságszolgáltatásban részesülnek: a tatárhoz pártoló Sámuel kamaraispánt a kán nem tartja arra méltónak, hogy sátrában fogadja, később megöleti; az osztrák Fridericus katonái csak a védtelen magyar lakosság sanyargatásában vitézkednek, majd Fridericus a menedéket kérő Béla királyt kifosztja, aki felindulásában arcul vágja a hitvány herceget.

**Bonyolult
elbeszélésmód**

A bonyolult, kusza elbeszélésmódot sokan kárhoztatták, mert nehezen követhetővé teszi a cselekményt, és bizonyos szálakat elvarratlanul hagy; de ebből számos előny származik: enciklopédikus teljességgel bemutathatja a különböző népeket és társadalmi rétegeket, ezáltal megközelíti eszményét, Tolsztoj *Háború és béke* című regényét. A kusza elbeszélésmód, az elvarratlan szálak a kompozíció szerves részét alkotják, az egyes szereplők eltevéődését, elveszését, a célba nem érést érzékeltetik; ilyen a történelem, az emberi sorsok menete.

A történet kiindulópontja: három ormánsági legény egy balul sikerült leányszöktetési kísérlet után (a lány egyik családtagja és Gál nevű barátjuk meghal) menekülni kénytelen hazulról. „Ők hárman a magyar népi ethosz megtestesítői, a paraszti életerő, találékonyság, humor jeles figurái”¹²; ennek keretében ágyazódik a regény nagy, középponti eseménye, a világhódító mongol hadak s a harcban szükségképpen elbukó magyar seregek tragikus küzdelme. Döme története a Balaton mellett Ukkon bálványánál, a baksával való találkozással elvész még az első kötet végén, Ernye sok hányattatás után királyi vitéz lesz, de sorsa a második kötetben jelentéktelenné válik. A főág Benée, aki a kun táborba sodródik, megházasodik, majd a kunok törzsének megtámadása és széthullása után tatárfogságba kerül, végül onnan vissza a falujába. Egy másik meseszál a királyi udvarba vezet, ahol Béla király kontúros alakja mellett a fő tisztségviselők csak elnagyoltan jelennek meg. A királyt hűségesen szolgáló öreg Illye a nemzet politikumának megtestesítője, ideális magatartásként állítódik elének az uralkodó és az ország jövője szempontjából egyaránt.

¹²Rajnai László: *Julianus barát, A vas fia*. Jelenkor, 1963. 4. sz. 373–376.

**Közösségi
ideáltípusok**

Az elbeszélői szándék szerint a legtisztább szociális közösség a középkori falu, s még inkább a szerzetesrend, közösségi együttélési formájukat illetően. Ezek ideáltípusait jeleníti meg, ugyanakkor megmutatja ellenpéldájukat is, a *Julianus barátban* a züllött életvitelű pécsi kolostor fráterreit, *A vas fiaiban* a földesúrnak kiszolgáltatott falvakat.

¹³Vatai László:
*Naturalizmus és
prófétaság, Kodolányi
János. Magyar Élet,*
1944. 6. sz. 5–12.

A néphagyomány nem tárgyi vagy szellemi néprajzként jelenik meg, hanem mint mitológia. Vatai László *Naturalizmus és profétaság* című írásában Kodolányit így jellemzi: „Ő sámán vagy táltos... történeti távlatban összegezőjük, szintetizálójuk is.”¹³ Ha ezzel a véleménnyel egyetértünk, akkor szembetűnőnek tarthatjuk, hogy *A vas fiaiban* a különféle vallások „papjai” hangsúlyosan jelennek meg. A vándor, hírvivő és bájoló igéket ismerő baksa, a kunokat megtérítő, szintén folyton úton levő ferences barát, valamint a kun tábor „orosembere”, a kám mind-mind szoros kapcsolatban állnak a transzcendenciával. Ugyanilyen kitüntetett szerepe van Batu kán táborában a kataj bölcsnek, Mongnak, aki nemcsak szellemi tanácsokkal látja el a vezért, hanem a gyógyfűvek hatásait is ismeri.

Keve baksa

Keve baksával először Ernye találkozik Csepel szigeténél, akitől viselkedése miatt megijed, a halak istenkéjének, esetleg a mezők egyik kisistenének gondolja, csak később nyugszik meg, hogy egyszerű útonjáró. Együtt jutnak el a király udvarába, ahol a baksát őrülnék, bolondnak nézik, ezért nem kell dolgoznia a többi legénnyel, és az igazságot is kimondhatja, beolvashat a dőzsölő, dorbézoló főuraknak, a széthúzó nemeseknek. Alakjában a vaskos közönségesség és a profétai átkozódás hangvétele keveredik.

A kun kám

Köcsmeg kun vezér törzsében két mellőzött fivér felkeresi a kámot, hogy rontást küldjön a jövevényre, Benére. A regény szuggesztív epizódja, amint a kám megidézi Kajár keremetet, a legfélelmetesebb rontó lelket: fekete bárányt áldoznak, a kám kitépi a szívét, húsát megfőzi egy üstben, s az igéző éneket kántálva transzba esik. A fekete mágia hatására a sátor megtelik állati hangzavarral, a báránytetem felemelkedik a sátor tetejéig, s a kám habzó szájjal fetreng. Ám a szertartás végeztével azt mondja a két testvérnek, az idegenen nem fog a rontás, Kajár ereje megtört, mert a férfi nyakában keresztet visel, amit el kellett volna lopniuk.

Iréneusz atya

Iréneusz atya, a ferences fráter hosszú, csontos férfi, aki az alázatosság, jámborság megtestesítője, egyik kun táborból a másikba vándorol hű szamara hátán s terjeszti Jézus tanait. Bene neki gyónja meg bűnét, hogy el akart rabolni egy lányt, mert a szülei nem adták hozzá. Újabb találkozásukkor családi boldogságáról számol be neki, Jopár, a kun vezér leánya jó felesége, s gyermekük is született, Virágot pedig elfeledte. Az egyik kun aggastyánt, Altabarszt keresztény és pogány temetésben is részéssítik. Megfigyelhető a két szemlélet közti különbség: az orosemberek a lélek nyugalmaért, kiengeszteléséért fohászknak, paradicsomi boldogságot kívánnak neki, míg Iréneusz a bűnök megbánására, megtérésre buzdít, s irgalmat kér a gyarló lélek számára. Bár a ferences barát tudatában van, hogy milyen nehezen változtathatja meg a kunok gondolkodásmódját, mégis rendületlenül jár-kei „nyájai” között, és dorgálja a régi hitről meg-

térni nem akarókat, a bűnös életbe folyton visszaesőket. Munkálkodását a hit, remény, szeretet hármassága erénye hatja át.

Mong, a kataj bölcse

Mong, a kataj származású mandzi szintén kiváltságos helyzetben van, akárcsak a baksa. Egyedül ő mondhat ellent Batu kánnak, aki haragjában sokszor kalodába záratta, sőt már halállal is fenyegette, de mindig megenyhült iránta, s elgondolkodott véleményén, gyakran megfogadta tanácsait. A mongol tábor tavasz-ünnepén Mong nem hajlandó részt venni, s az új élet sarjadtát dicsőíteni, hanem arra emlékezteti a kánt, hogy ez egyben az új halál kezdete sok-sok ártatlan számára.

A baksa és a kám a túlvilág, a transzcendencia sötét, rontó pólusaival is kapcsolatban vannak, az ő tudatukban a gonosz erővel lehet egyezkedni, befolyásolhatóak, nekik is jár hódolat. Iréneusz atya és a mandzi az isteni szférával áll összeköttetésben, az ördög, a gonosz számukra a legfőbb ellenség, akit el kell űzni, kísértéseit le kell győzni. Ezek a markáns figurák közvetítenek a természetfölötti és a földi világ közt, kivételes képességeiknek köszönhetően megbecsülés, tisztelet övezi őket, ugyanakkor sok irigyük is akad. Rajtuk keresztül válik meghatározóvá a regény történetében a nemzetek harca mellett az egyes népcsoportok és a transzcendencia sokrétű kapcsolata.

A Boldog Margit álom-kerete

A *Boldog Margit* egyik legfőbb motívuma az álom-keret. Katearina soror megfejtése szerint a hegyen álló, fényes vár az uralkodóval a mennyek országát jelenti, ahol Isten székel. A tenger az evilági kavargások jelképe, a benne hánykolódó holtak és szörnyetegek a bűnösök és a bűnök. Margit elfárad a vár felé vezető úton, hiába kiáltozik, nem jut előbbre — a nehéz út a temérdek szenvedést vetíti előre, amiken keresztül kell mennie annak, aki az Úr székehez akar járulni. A befejezésben egy légiessé soványult alakot, egy aszketikus lélek életének eredményét látjuk, aki vágyik a halálra. Visszatér a kezdet álma, de módosulva: kék a tenger, nincsenek rémek, az út sima és egyenes. A lány sikongó-kacagó extázisban érzi, megérkezett. Kovács Kálmán interpretációjában a két állapot közti távolságot így értékeli: a mű jellemfejlődése az önnevelés mindent lebíró hatalmát bizonyítja.¹⁴

¹⁴Kovács Kálmán:
A lélek regénye. In: K.
K.: *Eszméék és irodalom*.
Tanulmányok. Budapest,
1976, 241–274.

Számomra az élet és a halál felcserélhetőségét sugallja a befejezés. Életünkben egy-egy álomot hajlamosak vagyunk egy másik világból való üzenetként fogadni. Margitnak halála pillanatában önként vállalt keserves élete tűnik rossz álomnak. Ez a feltételezés, hogy az élet csupán álom, amelyből a halállal ébredünk fel, szintén ősi keletű. Az álom tehát közvetítő élet és halál közt, ám azt nem lehet eldönteni, mi a valóság és mi a képzelet szülötte, melyik világ az igazi. Margit két világban él egyszerre: a zárda közegében és abban, melybe víziói révén jut el.

Az álom motívum visszatér, amikor egyik étkezésnél a legkisebb, legrosszabb húst követeli, a sororok ezt nem teljesítik, mert a király leányát látják benne. Környezete úgy veszi körül, mint

álmában a tenger. Először részesülvén az Úr testéből újra felbukannak a karok, amelyeket valahonnan már ismer. Ezek az ismétlődések arra a következtetésre készítetnek, hogy a főhős abból a másik világból jött a Földre, s oda tér majd vissza mint igazi hazájába. A gyermekkori álm akkor is eszébe jut, amikor öccse halálhírért megkapva elmegy atyját megvigasztalni Budára egy fráter kíséretében. Buda az ismeretlen külvilágot jelenti neki, ami tele van kísértéssel, s amelynek szövevényében ő nem ismeri ki magát.

Margit emléke

Az előző Margit szintén ismétlődő motívum. Az apácajelöltet erősen befolyásolja meghalt néniének az emléke. Úgy érzi, benne nénije jött vissza, Isten azért küldte, hogy szülei teljesíthessék fogadalmukat. Margit nővérét a fekete halál, vagyis a pestis ragadta el, amit gyermeki képzelete szó szerint elevenít meg. Az egyik esti felolvasáson az élet és a halál párbeszédét hallgatják. Margit hirtelen zokogásban tör ki, mert maga előtt látja nővérét a koporsóban és mellette a „Fekete Halált”. Így válik a feketének képzelt halál is motívummá a másik Margit alakjához kapcsolódva.

A harmadik részben is felbukkan a másik Margit motívuma. A vérhasban kiszenvedett soror ágyánál virrasztva újra felöltik benne, hátha ő ugyanaz a Margit, de ezúttal elutasítja ezt a gondolatot. Megtalálja saját sorsát, élete értelmét: „öt Isten magára hagyta a világban, hogy bukdácsoljon, küzdjön, vállaljon és szolgáljon, s Jézushoz hűnek maradván, magára vegye a magyar népet minden bűnét, szabadon, a maga akaratából.”¹⁵ Vagyis életútját nem határozta meg előre Isten, neki kellett a próbatételeket kiállnia, felismernie küldetését és megvalósítani azt.

¹⁵Kodolányi János:

Boldog Margit. Budapest, 1976, 5. kiad. 361.

A testiség kísértő álmai

A testiség kísértő álmai különféle variációkban ismétlődnek a második szerkezeti egységben, motívumhálót alkotva. Margit egy éjjel arra riad fel, hogy vadul csókolja valaki az ajkát. Kétségbeesetten mormolja egymás után imádságait, hogy elmúljon a kellemesen bizsergető érzés. Másnap egy pávaszemű pillangót talál cellájában, amit az ördög megtestesítőjének vél. Egyik társnője azt javasolja Margitnak, azonnal gyónjon meg s tartson penitenciát. A leány másnap így is tesz, s megnyugszik lelkiismerete. Néhány hónap múlva újabb csábító álmok zaklatja, ismét Benedic-ta novícia kísérti, ezúttal el tudja űzni a buja gondolatokat. Ezen az éjszakán érik nagylánnyá, tehát az álmok összefüggésben van fiziológiai változásával. Egyik húsvét előtt a kolostor fekete macskája megkölykezik. Azon az éjszakán álmában megjelenik a macska, hozzá törleszkedik, majd férfivá változik. Margit válasza az újabb kísértésre, hogy egy horgas korbáccsal megfenyíti magát.

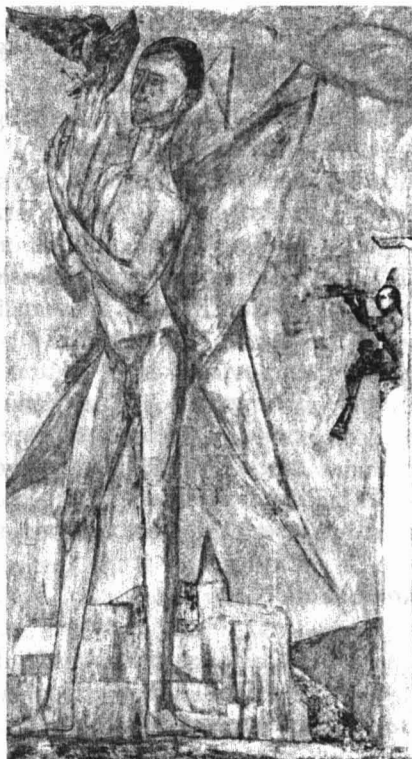
Konklúziók

Ha a mítoszt rehabilitáljuk, és a természettudományos gondolkodás által lefokozott pozíciójából visszahelyezzük önnön immanens és koherens rendszerébe, saját magának és semmi másnak meg

nem feleltethető helyzetébe, akkor a mítosz értelmezhető a valóság szimbolikus kifejeződéséeként. Egy-egy mitológia szimbolikus világképe a valóság sajátos summázata, az ember létértelmezése és történelemfelfogása. Az irodalom mindig is merített a különböző mitológiákból, koronként újraértelmezte, megidézte, parafrázálta őket. Ebből a szemszögből tekintve Kodolányi középkori trilógiája a mítosz ősi erejével az útmutatás reménységét adja. Julianus és Szent Margit nevezhető nemzeti hősnek, akik eszméikért a mártíromságot is vállalják. Nem olyan hőszok, akik tökéletes képességekkel vágnak neki a próbatételeknek, hanem sok vívódás és kétség legyőzése árán jutnak a megszenvedett igazság birtokába.

**Enciklopédikus
igényű mű**

A szerző arra törekedett, hogy a középkori világszínpad egészét megjelenítse a magyar falu mikroközösségétől az eurázsiai mongol birodalom táboráinak bemutatásáig. Enciklopédikus tárháza a különféle népek szokásainak, vallások rituáléinak, ábrázolja az egymással szembenálló világképek konfliktusait, így az Európában hegemoniára jutott katolicizmust és az ázsiai nomád népek természetvallásait. Megismerhetjük mindkét mentalitás pozitív és negatív tulajdonságait. Pogányság és kereszténység harca, égi és pokoli szféra ellentéte behálózza mindegyik regényt. A történelmi események összekapcsolása a transzcendens világ jelképrendszerével, azaz a kultúrával az emberlét örök folyamába helyezi a trilógia történeteit.

Kondor Béla:
Őrangyal (1957)

JUHOS-KISS JÁNOS

Pataki Lászlóval

Dr. Pataki László orvos, gyógypedagógus, az orvostudomány kandidátusa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karának tanszékvezető főiskolai tanára, a Heim Pál Gyermekkórház Foniátriai osztályvezető főorvosa. A gyermekkori hangképzési és beszédzavarok gyógyításával foglalkozik. A Magyar Fonetikai, Foniátriai és Logopédiai Társaság elnöke.

Boldog, vidám embernek ismerem Önt...

Boldog és roppant szerencsés ember vagyok, csupa jóról tudok beszámolni. Kitűnő gyerekkorom volt, nagyszerű szülőkkel. Édesapám és édesanyám gyógypedagógusok, nem is akármilyenek, és hála Istennek mai napig is élnek. Van négy pompás gyermekem. Tanár akartam lenni, az lettem. Orvos akartam lenni, az lettem. Fül-orr-gégész akartam lenni, az lettem..., gyógyítok és tanítok az ország első Foniátriai Tanszékén, s ez is lehetőség, hogy a szakma ismeretét át tudjam adni lelkes és csillogó szemű fiataloknak.

Mint gyógyító orvosnak talán a legnagyobb élményiem azok, amikor a két-három éves gyermek, aki már többször járt nálam, önként leül a székre s tartja a fejét, nem kell lefogni. Az éjjel arra ébredt, hogy fáj a füle, s szólt, hogy menjünk el a Laci bácsihoz, de gyorsan. Ezt a hozzáállást a szüleimtől örököltem: a kisgyerekekkel rövid időn belül jó kapcsolatot tudok kialakítani. Legfeljebb annyi az én érdemem, hogy amikor már fáradok, mert aznap már a huszadik vagy a harmincadik gyereknél tartok, akkor eszembe jut, hogy a gyerek nem szenvedhet hátrányt azért, mert az orvosa már hullafáradt. Legfeljebb ez a személyes érdemem ebben a kapcsolatrendszerben, hogy így igyekszem... De ez valójában mégsem érdem, mint ahogyan általában a jó tulajdonságaink sem azok, hanem valahonnan fentről jönnek. Tényleg boldog ember vagyok, ezt nyugodtan állíthatom...

A családra mennyi ideje jut?

Mindenképpen kevés, mert azokkal, akikkel az ember jól érzi magát, minden idő kevésnek tűnik. Egyszer volt egy rádióriport, utána valaki felhívott, hogy milyen sokat segített neki az a mondat — életről-halálról s minden csudáról esett szó —, ami hirtelen kifakadt belőlem, hogy az élménynek a nagysága nem feltétlen függ annak időtartalmától: ha adott esetben nekem tíz percem van arra, hogy Flórával és Pankával boldogan játsszak, az lehet, hogy nagyobb élmény, mintha öt óra hosszat lennék x-szel vagy y-nal, akikkel nem szívesen vagyok. Persze hogy kevés, mert jó velük lenni, de igyekszem úgy megélni annak minden pillanatát, mintha

örökké tartana. Így hatvanéves korában az ember kezdi értékelni a perceket. Egy kicsit korábban is sikerült már rájönni arra, hogy minden perce fontos az életnek, tehát minden perc egy döntés, hogy most mit csinálok. A nap legnagyobb részében az ember kényszerpályán mozog, hisz a feladata meghatározza, hogy éppen mit kell csinálnia, de amennyi döntési lehetőségem csak van, igyekszem igencsak komolyan megfontolni, hogy olvasás, tévézés vagy séta lesz-e a gyerekekkel. Igyekszem az Isten által adott időt úgy tölteni el, hogy a végén ne mondhassam, kár volt...

Az optimista emberek tudnak élni...

Szerencsés vagyok, mert a legnehezebb pillanatban is, mindig találtam valami örömforrást, s utána könnyebb volt elviselni a nehezebb órákat. Olyan apró élményekre gondolok, mint például egy téli estén különös megvilágításban lógó jégcsapok látványa, amikor szikrázott az egész erdőrészet... Néhány percig gyönyörködtem, s utána kisimultan tovább léptem, pedig tudtam, hogy nehezebb órák szakadnak rám. Ilyen, látszólag semmiből is tud az ember töltekezni, meg tud erősödni, néha egy pillantástól, néha egy simogatástól, nagyon sokszor egy gyereknek a mosolyától. A legnagyobb erőt valószínűleg az adta, hogy döntő pillanatokban a védőangyalok vigyáztak reám, tovább lökdösték az életemet, és ezért optimistává váltam. Amikor valami nem úgy történt, ahogyan én akartam, olyankor a sok jó tapasztalat segített azt mondatni velem, még ha nehezemre is esett, hogy valószínűleg ennek pont így kellett lennie, s előbb-utóbb az is ki fog derülni, hogy miért. Ez nagy lelki nyugalmat ad.

Kung Fu-ce, az ókori Kína híres filozófusa ezt tanította: „Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság; gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelem.” Valahol pedig azt olvastam, hogy az agy annál inkább frissebb marad, minél inkább használja az ember. Másrészt önmagában nem elég az IQ, hanem az érzelmi telítettségnek is meg kell lennie. Akár egy finomra csiszolt drágakő: olyan kell legyen a személyiség...

Mindenesetre az agynak komoly tartalékai vannak, sokszor nagy csodákra képes... Én valahogy úgy képzelem el, hogy valahol van az én, aki valahogy a lényeg, a felelős személy, és ez valamilyen feladat teljesítése érdekében megjelenik egy anyagi burokban, de ez az anyagi burok is fontos, mert csak ezen keresztül tud érvényesülni mindaz, ami az én lényem. Hogy a kettő mennyire összefügg egymással, azt én mint gyakorló orvos minden nap látom, amikor például az iszonyatos kényszermozgású és mindenféle szörnyűséges organikus diagnózissal ellátott dadogós beteg megjelenik, s én megtanítom őt egy-két trükkre, aztán egy óra múlva már nem dadog, abbahagyja a kényszermozgásait, pedig nem kapott semmi gyógyszert. Valószínűleg a lélek hatott a lélekre, a test pedig volt szíves neki engedelmeskedni. Nem mindig engedelmeskedik a csirkefogó! Maradjunk a foniátriánál: ha egy szorongó gyermek — és sok ilyen van mai világunkban — szorongását abban jeleníti meg, hogy elkezd egy préseles hangtechnikát hallatni, iszonyú rekedten beszél, de ha megnézed a gégejét, nem látsz rajta semmi elváltozást, hibátlanul mozog. Világos, hogy volt egy lelki problémája, a szorongás nála pont itt jelenik meg, de máshol is megjelenhetett volna. Igen ám, de ha elég sokáig csinálja — ezt az

analógiát számos betegségnél fel lehet fedezni — akkor már nem fogja bírni a gégeje, és megjelennek a hangszalagcsomók. Beindul a boszorkánykör, mert már nem is tud másként beszélni, csakis préselve-feszítve és hangosan. Akkor még jobban bántják, mert csak kiabálni vagy suttonni tud, ettől még nagyobbak lesznek a hangszalagcsomói, még szorongóbb lesz... Ha idejében beavatkozik és sikerül a lelki hátteret rendezni, ha megtanítod a megfelelő technikára, akkor még nem kell késhez nyúlni — habár nagyon szeretek, mert nagy élmény szépen mikroszkóp alatt operálni, de ha nem muszáj, nem teszem! —, magyarul: ha rendbe hozom a lelkét, megtanítom a laza, kényelmes, megfelelő hangmagasságban képzett beszédtechnikákra, akkor a hangszalagcsomók még elmúlhatnak. Azt hiszem, a test és a lélek kölcsönhatásával kapcsolatban ez egy eléggé nyilvánvaló példa; s feltehetőleg az összes többi szerveinkkel is ilyen kölcsönhatás van. Ha lelki bajaink vannak, akkor azok általában megjelennek testi manifesztációkban is. Tehát ha az alapokat meg tudod gyógyítani, akkor egy határig a testi is meggyógyul, ám egy határon túl már csak a gyógyszer és a kés segíthet... Visszatérve az IQ-ra: a magas IQ-val rendelkező egyének még nem okvetlenül boldogok. Legalább annyira fontos az EQ (emocionális mutató) is, és egyre többet lehet olvasni az SQ-ról (spirituális intelligencia) — ez utóbbi helyett nekem Istenem van.

Hogyan tovább a harmadik évezredben, amikor egyre több a diszkóba járó fiatal között a halláskárosult? Ön is beszélt erről egy rádióműsorban...

Nem csak én, valamennyi fül-orr-gégész, aki csak publicitást kap vagy akar... Nincs olyan kongresszus, ahol el ne hangzanának halláskárosodással kapcsolatos objektív tények... Egy rövid távú hanghatás azért még nem minden esetben teszi tönkre a fület, kap egy kis fülzúgást, és egy óra múlva már működik, de ha ez rendszeresen megismétlődik, akkor maradandó lesz a hallóideg károsodása. Nem éri el azt a szintet jó sokáig, ami őt a mindennapi életben zavarná, és amire eljut a tudatáig, akkor már nem tudunk semmit sem kezdeni vele, legfeljebb kap egy hallókészüléket. Itt az értékrend a kérdés...

Nagy Lászlótól egyszer megkérdezték, mit üzen az utókornak? Ő így válaszolt: „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket. Emberi szellemük, ha lesz, tudatom velük, üzenem: csak ennyit tehettem értük.” Milyen is lesz az az emberi arc, fül — fizikai elszőlásban — „farok”...?

Én először is nemcsak üzeni szeretnék a 21. század emberének, hanem szeretnék egy darabig benne lakozni is, bár ki tudja, hogy ez meddig sikerül. Nézd, én egyfelől azt látom, hogy a helyzet iszonyatos, mert az értékrend fölborult, másfelől viszont azt látom, hogy nem igaz, hogy a helyzet iszonyatos, mert sok jóemberrel találkozom lépten-nyomon. Szomorú pillanataimban azt szoktam mondani, hogy mindig azzal a harminccal itt is, ott is, de azért ez sem igaz, mert vannak emberek, akik túl tudtak lépni ezen a harsány, csak a külsőségeknek élő, mindent gyorsan megszerző amerikai stílusú világon, s úgymond boldogan tudnak élni. Vasárnap találkoztam egy családdal, hat gyermekük van, mindenki zenél, egy átlagos család jövedelméhez képest holt szegények, de kiegyensúlyozottak, ezer dolgot csinálnak boldogan, le a kalappal előttük.

Az ember rossz pillanataiban föllázad és ordít, perlekedik Istennel, hogy miért érdemelte a rosszat! Hát ez nem ilyen egyszerű. Érdemeinkkel s bűneinkkel el kell számolnunk, nem biztos, hogy öt perc múlva, itt a földön, de tudni kell, hogy valahol minden kiegyenlítődik, ez tiszta logika kérdése. Ha minden dolognak szükségképpen megvan a maga elegendő oka, akkor egészen biztos, hogy szükségképpen minden tettünknek is meglesz a maga következménye. Ez időben nem mindig esik egybe, sem a jutalom, sem a büntetés. Nyilvánvalóan nem büntetésből kap egy kisgyermek leukémiát, hisz mi az ördögöt vétett volna... Ne így mérjük, hiszen akkor pofonegyszerű lenne a világ... Ha valaki ki akarna rabolni egy pénzszállító autót, akkor jönne Gábiel arkangyal s villámalakban lecsapna rá, a következő pénzszállítót pedig már nem merné senki megállítani. Többnyire sajnós nem jön az angyal! Nekünk kell itt a földön rendet és békét teremteni!

Láttam egyszer egy vakot, akit ketten vezettek a Határ úti metrókijáratnál: csak nagyjából mondták neki, miközben ő a fehér pálcájával ütögette a padlócsempéket, hogy ez egy bankautomata, most pont két hajléktalan ember lábát kopogtatod... s mindez belevésődhet a tudatába?! Ő sohasem láthatja a napot és semmit, mégis megtanul közlekedni mindenféle torlászor át?!

Talán meg tudjuk határozni, hogy ki a fogyatékos... Az a fogyatékos, aki néz és nem lát!

Nézzé, ha a vakokról beszélünk, akkor én csodálatos dolgokat tudnék mesélni. Boldog, kiegyensúlyozott tudós embert is ismerek, akinél jobb személyiségű, épebb embert nemigen láttam. Mondja is, hogy ő vak, de nem világtalan. Tulajdonképpen nagyon nehéz lehet vaknak lenni, de a világ sokkal gazdagabb, mintsem hinnénk, és van, aki egy érzékszerv híján is többet fog fel belőle, mint száz úgynevezett ép ember. Hogy azért vannak-e fogyatékosak, hogy minket rádöbentsenek arra, hogy nekünk milyen jó? Először is azt kellene meghatározni, hogy ki a fogyatékos. Ez nem olyan egyszerű. Én azt gondolom, hogy az előbb említett barátom messze nem fogyatékos azokhoz képest, akiknek az összes létező érzékszervük, testük-lelkük s mindenféle porcikájuk hibátlanul működik, de életük folyamán egyszer sem gondolkoztak el azon, hogy te jó Isten, mi célból vagyunk e világon? Akinek az életét betölti a „tam-tam zene”, a jó evés és ivás, esetleg egy újabb autó — aki ettől boldog, az ezekhez az emberekhez képest oly mértékben fogyatékos, mint az én fizikatudásom Einsteinéhez képest!

Igen, ahogy az Ön édesanyja versében ott van: „Görnyedt testtel puhán jár, csak néz és mégse lát. Szeretjük az ilyen embereket!” Ezt az egész fogyatékosági kérdéskört inkább ott lehet tetten érni, hogy a lehetőségei mennyire szűkültek be, vagy hogy a lehetőségei megvannak, de nem használja ki. Ez a talentum kérdése, hogy mit kaptam, és ebből mennyit valósítottam meg. Ha egyszer isteni mérce lesz, a végén az nyilván úgy fog működni, hogy mondjuk kaptál tíz talentumot és ebből egyet használtál föl, akkor mehetsz tovább valahol kővé válni, ha éppen buddhista voltál, vagy mehetsz a pokolba, ha keresztény voltál... Lao-ce azt mondja, aki tudja, hogy mennyi az elég: az gazdag.

A harácsoló emberek boldogtalanok...

Pontosan. Én jó néhány gazdag emberrel találkoztam az életben: nem sugárzott róluk a boldogság. Időnként kénytelen vagyok bevásárlóközpontokba menni, mert ott viszonylag gyorsan s minden megvásárolható. Kétféle embertípussal találkozom: az egyiknél papír van, és igyekszik minél hamarabb megszabadulni, kipipálni mindent; a másik leveszi a kabátját, szépen elrakja, tolja a kocsit, néz, hogy mi a csudát lehetne még venni — szörnyű! — és megveszi, mert módjában áll. Nippeket és haszontalan dolgokat, amit haza kell vinni, valahová el kell helyezni... aztán kicsi lesz a lakás, gyűjthet egy nagyobb lakásra... Nálam Lao-ce termékeny talajra talált, én nem lépek túl az elégen, ami nem azt jelenti, hogy nincsenek vágyaim, de a szükséges anyagiakkal elégedett vagyok. Egy gazdag ember, kortársam mesélte, hogy még mit fog építtetni, abból mennyi haszna lesz, mit s hol vásárol. Mondom, várj, ha te most a vagyoned kilencven százalékát odaadod valamilyen jótékony célra, a tíz százalékát pedig elosztod, s optimális esetben mondjuk élsz még ötven évet, akkor is pazar anyagi körülmények között fogsz élni: mi az ördögnek kell neked még több pénz?! Akkor rám nézett és azt mondta, hogy nem lehet abbahagyni, mert ha egy üzlet nem megy fölfelé, az lefelé megy. Lehet, hogy van benne igazság, de a hátralévő életére akkor is bőven elegendő pénze marad, szemben velünk, akiknek a mindennapi létfenntartáshoz is gürölnünk kell. De nem, ő még többet s még többet akar. Amikor aztán mégis el fog menni valahová — tegyük fel, hogy a halálos ágyán még magánál lesz —, akkor el fogja rebegni, hogy szép gazdag életem volt, eladtam tízezer vagon Coca-Colát... Hát ez van. Én nem kérek ebből.

Walter Scott halálos ágyán kérte a feleségét, hogy adja oda azt a könyvet, mire a felesége kérdezte, hogy melyiket, mert sok könyvet írt. Csak egy könyv van számomra: a Biblia, válaszolta Scott... Mivel Ön tudós orvos, engem is kigyógyított a náthából, végül még az élet-halál problémái érdekelnének...

Az élet-halál kérdései? Mi orvosok fölragunk azzal, hogy megmentettük a beteg életét, meggyógyítottuk. De ha jól belegondolunk, adott esetben csak biztosítottuk a túlélését, viszont az életét nem mentettük meg, hiszen előbb-utóbb úgyis meg fog halni. Meggyógyítottam — csak meghosszabbítottam az életét, ennek kell tudatában lenni, hogy minden percet értékelni lehessen. Persze, hogy boldog vagyok, mert egy-két ilyen történet az én tarsolyomban is van. Ha nem akkor és nem úgy, nem azalatt a néhány másodperc alatt tettem volna, amit tettem, akkor vége a betegnek — hál' Istennek, ezek sikerültek. Igenis, tessék értékelni minden percet. A keresztény vallás nem egy aszketikus vallás; a test a lélek temploma, azt légy szíves tartsd karban, mert csak akkor leszel alkalmas arra a feladatra, amiért ide küldtek. Persze ez nem azt jelenti, hogy egyfolytában ezt a templomot kell cicomázni, mert az nem tartozik a templom lényegéhez, de azért szándékosan ne tedd tönkre. Ha hiszünk abban, hogy valamiért ide küldtek, akkor két leckénk van: egyrészt meg kell találnunk, hogy melyik az a téglá, amit nekünk kell tovább tennünk, mert van — lehet hogy csak egy, de azt meg kell találnunk, ez a talentum kérdése; másrészt pedig azt a téglát tényleg a helyére kell tennünk, mert különben helyrehozhatatlan hibát követünk el.

Monstrancia verbalis

VASADI PÉTER

1926-ban született Budapesten. Költő, író, esszéíró. Közgazdasági, majd bölcsészettudományi tanulmányokat folytatott. Legutóbbi írását 2002. 12. számunkban közöltük.

Várakoznak és ma is a láthatatlan csillagra függesztik tekintetüket a mindenkori pásztorok, akiknek már rég nem a foglalkozásuk határozza meg karakterüket, hanem az, hogy irgalmasok, békesség-szerzők és tisztaszívűek. A hit elcsöndesítő mélységére várakozik a megvallás, arra, hogy ellenálljon minden külső, hatalmi kísértésnek, mely győzelmesnek akarja, nem bensőségesnek. Kitartóan várakoznak a barlangok, a fából készült tetőzetek, a szalmakötegek, a csillagos esték, a külvárosok, és az angyalok.

* * *

A rágalom mindig talál magának sóvár füleket, alkalomra váró emberi ragadozókat, kirakatper-rendezőket, s hírlapíróknak álcázott lélek-rongálókát. Jézus minden időn átsugárzó szentsége sem állíthatta meg őket. Ebből a fényből, mely életet, szót, tekintetet, mozdulatokat és szellemet teremt és áraszt szét, semmit sem látnak. Szegény vaksi sündörgők. Ők csak magukat, a magukéit, a megszerezhető tartják szem előtt, vagyis azt, ami a hatalom eszközeként elkülönít az örök „többiektől”. A többiek ezért a látó, bár szomorú, olykor nekikeseredett kisemmizettek, de századonként egyszer a fölriasztott s győzelmes többség is. Jézuson meg kellett esnie a gyalázatnak, kellett, hogy pallérozott gonosztevők mondják rá, ez közönséges gonosztevő. El kellett buknia — neki, az Illés szekereére isteni jogon méltó, legforróbb szívűnek —, hogy elérhetetlen magasban és mélyben egyszerre nyilvánuljon ki istensége.

Követőit előre figyelmeztette: ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak. Ez tágabb értelemben azt is jelenti, hogy sorsunk beteljesedésében van, s örökre lesz valami hasonlóság. Ami nem marad előttünk titokban. A krisztusi misztériumban részesedők észreveszik egymáson, egymás sorsában a jézusi vonásokat. S ez, a legmélyebb értelemben csak ez hitelesíti őket egymás szemében. Nem a rang. Nem a hírnév. Nem a tudás.

* * *

Az ítélet nem kiszámíthatatlan, de befolyásolhatatlan. Még a legjobbakat is érheti meglepetés, mert nem a külső látszatok, hanem a

föltáruzó szív titkai nyilvánulnak meg az Atya előtt. Ez mentheti meg az elsőket a halálos önhittségtől, s ez biztatja az utolsókat a nem remélt elfogadásra. A bukottak pedig mintegy előnyt ad, mint a Magdalainak, „mert nagyon szeretett”. Ez a nem földi mérlegelés mutatja, hogy Isten valóban a szívek és vesék tudója. A tékozló fiú körülsugárzott megtérése, térdeplő alakja igazolja, hogy Isten előtt az igazi szeretetnek az igazi szenvedés az ikercsillaga.

* * *

Megszületett. Ez azt jelenti, meg fog halni. De minthogy ő született meg, van Paradicsom. Eljött Isten Országá. Ha van Paradicsom, akkor bár meg fog halni, föl kell támadnia. Ebben áll a születés szépsége.

* * *

A Föltámadott — mint egy szépen faragott faszekerkezetet — ölébe vette a történelmet, és azt onnan többé senki nem képes kivenni.

* * *

A bölcsek eléggé értelmiségiek voltak ahhoz, hogy kételkedés nélkül adják át magukat annak, ami tudomásukra jutott. Hitük jutalma az, hogy megtalálták a világ kinyilvánult lényegét (mivel zörgettek...), a megtaláltban *fölsimerték*, akit kerestek, és *leborulhattak* az előtt, akit fölsimertek.

Vajon akkor tettek volna helyesen, ha belső nyugtalanságuknak teret engednek, és meggondolják, félúton visszafordulnak? Hátha nem az, kérdezzék egymástól? Ha külső erőszaktól megrettenve, a heródesi fegyverek árnyékában letagadják jövetelük célját? Vajon reszketniük kellett volna a testi épségükért? Félniük attól, hogy a szellemileg-lelkileg mindig hervadt fejedelmi udvarok egyikében az előkelők a hasukat fogják nevettükben: ezek tudósok? Akik egy porontytól térdre esnek?

Ez nem tegnapi történet, nem valahai; *mai*. Csak jól oda kell figyelniük a földi receptre: megérkezik az igazság, a maga ártatlanságának fényében, és az éppen fönnálló világ azonnal el akarja pusztítani. Mert idegesíti a némasága. Mit fog mondani, ha majd beszél az, aki most néma? A tisztasága zavarja a hatalmat épp ügyeletes gyalázataiban. Mert van valami végítéleti a csendes megérkezésében. Mert többé senki nem áltathatja magát. Vele érkezett el a szembesülés ideje. Ez a mindenkori idő az ő mindenkori csillaga.

* * *

Jézus nem a százezres nagyközönséget óhajtja meghódítani, hanem azokat, akik *senkiéi*. Akiknek a kitartó rajongáshoz nincs erejük, az üdvívalgáshoz pedig nincs kedvük; „az elfáradtakat és a megterhelteket hívja”. Nem azért, hogy hódoljanak neki. Ellenkezőleg, ő „üdíti fel” őket. Ez alighanem egyedülálló a nagy emberek történetében... S van csapata neki is. De ezt a csapatot még a halála után is biztatnia, helyesbíteni, bátorítania kell.

Ha nem szeretné ezt a csapatot annyira, amennyire szereti, vagyis az élete árán, még azt is lehetne mondani, a nyűgére vannak. De Jézus, úgy látszik, ha el is szenved, igazán nem ismeri a nyűgöt. Nem igaz, hogy betemeti, fölszívja, megemésztíti őt a mérhetetlen emberi szenvedés, ahogy a J. K. Szupersztár sugallja, nem igaz. Épp az ellenkezője igaz: ő szívja föl, ő emésztíti meg, ő temeti be, ő „veszi el” a mérhetetlen emberi nyomorúságot, mert Isten Fia. A szó szoros értelmében *leigázza* a szenvedést, amikor ilyen szavakkal fejezi be hálaadását: „Vegyétek magatokra igámat”, mert az „édes”.

* * *

„Ahova én megyek, oda ti nem jöhettek. Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást. Amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást” (Jn 13,34).

Valóban új ez a parancs? Hisz azelőtt is szerettek az emberek, és azután se szerettek jobban. De nem is arról van szó ebben a parancsban, hogy az emberszeretet forróbb legyen, kitartóbb, nettán elragadóbb. Arról van szó, hogy *örök legyen*, azaz megszakíthatatlan, és azért legyen örök, mert nem emberi, hanem isteni példa szerint él a szeretet az emberek között. *Úgy kell* — hiszen parancs —, úgy kell szeretnünk egymást Krisztus után, ahogy Krisztus szeretett minket. Tehát az élete, az érdekei, az előnyei, a biztonsága árán, vagyis nem-evilági módon. Ezért ebben a szeretetünkben az örökéletünk dől el, nem pedig földi életünknek egy-egy szakasza. Úgy néz ki a dolog, mintha az ember szeretetében *magá az Isten lenne érdekelt*. Mintha a mi szeretetünkön múlna az Ő léte. S nem is állunk messze a valóságtól, hiszen olyan Istent imádunk, aki tiszta szeretet.

Ez a szeretet bontotta föl az Úr sírját. Ez emelte Őt ki halotti lepleiből. Ez világította át föltámadt testét. Ez őrizte meg ezen a testen a sebhelyeket. Ez a szeretet vitte az apostolokat a Föltámadott útjába. Ez bizonyította magát Tamásnak, és ez a szeretet sóhajtotta Tamás ajkán a kételkedő ember imádságát, amelynél szebbet ember soha nem fog mondani: „Én Uram, én Istenem!” Ez a szeretet szólalt meg Jézusban, mint az Ő szent Lelke, amikor fölbukkant a zárt ajtó mögött tanácskozó apostolok közt: „Békesség nektek!” Ez küldte el a Szentlelket, aki a mai napig megtanít minket mindenre, átjárja a lelkeket és szellemeket, és

aki az emberi élet hosszán annyiszor támaszt föl, míg el nem érkezik az egyetemes föltámadásig. És ez a szeretet osztatja papjaival a Testet és a Vért, hogy életünk legyen, és minél bőségebb életünk, mint a forrásnak, az őskútnak, az ősfuvalatnak, Istennek.

* * *

Krisztus azért nem a világ Megigazítója, hanem a Megváltója, mert a világot nem lehet megigazítani, csak megváltani. A világ nemcsak olyan enyhén elviselhetetlen, hanem radikálisan romlott. Mégsem ezért, hanem Isten akaratából fog elégni mindenestül, bármennyire is sikerül a megigazítása. Most a tevékeny, rafinált, szorgalmas, fölényes, ötletdús hazugság ül benne tort, s a jónak minden rezzenésére fölüti a fejét; éber s azonnal intézkedik. Milliók szövik szünet nélkül a hazugság mintás leplét, s ha nem vigyázol, betakarják veled a szemedet, a szádát, a füledet, a tekintetedet, a világot. Jézussal azért nem bír, mert ő az ember érzékszerveit figyelmen kívül hagyva, a világtörténet archimedesi pontjában, az emberi szívben húzza meg magát. Onnan kiverhetetlen. Ezért ott zajlik az igazi, a szeretet története.

* * *

Nem igaz, hogy a tiltott határátlépő, a nagy Persona Non Grata kihúzza alólunk a talajt. Alánk teremtette, miért húzná ki? Nem igaz, hogy a rabszolgájává tesz. Ő a Rabszolga. Nem igaz, hogy elbambult hódolókká alacsonyít le minket. Fölemel. Hogy kiveszi vagy belegyömöszöli szánkba a szavakat, a szavait. Nem igaz, hogy öröme telnék abban: lenyesege a szárnyakat, amelyeket Ő növesztett mindkét lapockánk árkából. Nem igaz, hogy elítél és bebörtönöz minket, mert ha csakugyan Ő a bizonyosság, akkor Ő a szabadság is. Mi ítéljük el és börtönözzük be magunkat. Mi nem vagyunk szabadok. Van-e ártatlanabb mondat annál, amelyet az Isten-Fia elsóhajtott?: „Ok nélkül gyűlölnék engem.” Végül keresztre került. „A semmi ágán ült szíve”, majd szétaradt a Mindenüttbe, az Igékbe, a Kenyérbe.

Nincs számunkra több s másféle bizonyosság.

Minden egyéb, mi annak mondja magát, szellemi huncutság s mitikus öklendezés. Ő átjár, birtokba vesz. Biztat minket zendülésre. Nincs igazi akarat nélküle. Nincs igazi arc, veséből áradó emberi világosság, észfény, szó, szemhunyas. A hit Isten bent közelítő ujjahegye.

* * *

Aki *hűséges*, okos.

PILINSZKY JÁNOS BIBLIOGRÁFIA

Új típusú kézikönyvek első képviselőit vehették kezükbe az érdeklődők a közelmúltban, s evvel jelentős feltáró és összefoglaló művekkel gazdagodott a hazai könyvtári referenzirodalom. Az 1998-ban megjelent Babits bibliográfia után három évvel ugyanis elkészült az annak eredményeit és szerkesztési tapasztalatait felhasználó, továbbfejlesztő Pilinszky bibliográfia is (összeállította Bende József és Hafner Zoltán). Mindez a nagy múltú, jeles szerzőkkel és művekkel rendelkező hazai könyvészeti irodalom örvendetes fejleményeként értékelhető, s egyben reménykeltő a hasonló felépítésű és szerkezetű irodalomjegyzékek jövőbeli elkészültére gondolva. Alany ugyanis bőven akad még Szabó Lőrincről Márai Sándorig, Weöres Sándortól Rónay Györgyig, akiknek személyi bibliográfiáját már régóta össze kellett volna állítani, nem beszélve a korábbi regiszterek folyamatos gondozásáról.

Pilinszky János bibliográfiájának legfontosabb újdonságai már az anyaggyűjtés elveinek tanulmányozásakor megmutatkoznak, s mind az egyes tételek felépítésében, mind a szerkezetben tetten érhetők. Az csak természetes ugyanis, hogy egy szerzői bibliográfia a tárgyalat alkotó összes írását, s a vele kapcsolatos, műveire vonatkozó irodalmat igyekszik regisztrálni. De az már új jelenség, s nem független az irodalomtudományban az utóbbi évek során tapasztalt tematikai bővüléstől, hogy a kultusz megnyilvánulásait, az utóélet sok esetben szétfolyó, bizonytalan tényeit, megnyilvánulásait is összegyűjti, sőt — mint azt éppen a Pilinszky bibliográfia mutatja —, tágan értelmezte a dokumentum fogalmát, az információhordozók körének kitégítésével gyűjtése körébe vonja a rádió- és televízió-beszélgetéseket, interjúkat, hanglemezeket, portré- és videofilmeket, valamint az optikai adathordozókat is.

A külön fejezetekbe sorolt tételek kereséssel kombinált elemzése rávilágít arra, hogy azok a lehető legnagyobb pontosságra törekedve és minden adatra vonatkozó körülményekkel készültek. Például az önálló művek leírása három nagyobb részből (egységéből) áll. Az elsőbe a cím, az adott kötet műfaja, a kiadási adatok, az egyéb közreműködők neve(i), a terjedelem, a melléklet adatai kerültek; — melyik kötetben mi található ezekből. Ezután szükség esetén annotáció következik, amely a tartalomra, vagy a

leírásból ki nem derülő egyéb körülményre mutat. Ha lehet tudni, a szerkesztők mindenhol feltüntették a példányszámokat, s amennyiben kell, az első egységet más tételekre vonatkozó utalások zárják. A második rész a tartalmat foglalja magában, műcímeikkel és oldalszámokkal. A harmadik pedig az ismertetéseket, bírálatokat, ám leírásuk itt rövidített, mert teljes kifejtésük a recepciót tartalmazó fejezetben található. Ugyanilyen informatívak a periodikumokban megjelent Pilinszky-műveket, vagy a szakirodalmat regisztráló tételek is, emellett könnyen átláthatók, s szükség esetén ugyancsak annotációval és utalásokkal ellátottak. A felhasználót segítő külön udvariasság, hogy Pilinszky János folyóiratokban megjelent műveinek az egyes évek szerint rendezett sorozatában, rövidített címmel és utalással a kötetközlések is megtalálhatók.

Ennek a bibliográfiatípusnak láthatóan célja olyan elsődleges struktúra kialakítása, amelyben elől állnak az összegző, hangsúlyos kiadványok, s ezektől halad, mintegy ezeket részletezi, egészíti és bontja ki a többi fejezet a fő tematikai csomópontokon (anyanyelvű művek, idegen nyelveken megjelent művek, recepció) belül. Minden tartalmi egységben az időrend a második számú rendező elv, olyan részletességgel, ahogyan azt az egyes közlések, dokumentumok alapján meg lehet állapítani. S ezt a szerkezetet egészítik ki azok a már említett utalások, amelyek mintegy behálózják az egész bibliográfiát, egymáshoz fűzve a nyomtatás kényszere miatt távol kerülő tételeket, jelentősen megkönnyítve így a kutatók munkáját. De ezt szolgálja a kötet végén található regiszter is, amelyek a rövidítések, az analitikusan átvizsgált gyűjtemények, az oldalról oldalra átnézett periodikumok listája mellett igen részletes mutatórendszert is magában foglal, utóbbi a címekre (műfajonként), a levelekre, a hasonmásokra és természetesen a nevekre vonatkozóan ad alapos felvilágosítást. Mindez a gyors áttekintést, a pontos azonosítást, az egyértelmű visszakeresést teszi lehetővé.

A gyűjtőkör az 1937 és 2000 közötti évekre terjed, s felöleli Pilinszky János nyomtatásban (és más írás- és beszédhordozón) megjelent műveit, azok fordításait s az igen tágan értelmezett szakirodalmat, valamint az utóéletet. Itt azonban érdemes megállni egy pillanatra. Már a Babits bibliográfia ismertetése során felmerült ugyanis, hogy vajon egy szerző recepciójának részét alkotják-e a róla írt (magyar és idegen

nyelvű) lexikoncikkék és könyvészeti áttekintések? Beletartoznak-e az összefoglaló, de nem önálló kézikönyvrészek, enciklopédiafejezetek egy személyi bibliográfia gyűjtőkörébe? Hiszen bármely szerző elfogad(tat)ásának igen fontos jellemzője, hogy mikor jelenik meg először róla szócikk, értékelő vagy csak ismertető összefoglalás az egyes lexikonokban, kézikönyvekben, s annak milyenek a műre tekintő szempontjai. Másfelől éppen a kiadványtípusok normatívatása fontos állomása az idővel változó (hat)ó befogadói népszerűségnek. Ebben a vonatkozásban a Pilinszky bibliográfia tartalmaz ugyan tételeket, hiszen megtalálható az akadémiai irodalomtörténet (2119), vagy a *Pannon enciklopédia* (2660) életrajzi összegzése, de hiányoznak az ugyancsak fontos lexikoncikkék (pl. *Kindlers Neues Literatur Lexikon*, 1988, 13. köt., 264–265.). Mindez természetesen a szerkesztők gyűjtőköri felfogásának, s nyilván a kiadói hajlandóságnak is függvénye, nem kifogás, csupán megjegyzés; de azért, a jelenleg készülő személyi bibliográfiákra gondolva, érdemesnek tűnik e hosszabb-rövidebb anyag teljes feltárása, még akkor is, ha az valamelyest terjedelmi növekedéssel jár, éppen az adott kor és a tudomány pillanatnyi állását jellemző tulajdonsága miatt. S van még egy kiadványfajta, amire az előbbieken említettekkel való hasonlatosságok miatt érdemes nagyobb figyelmet fordítani, ez pedig a különböző szintű tankönyvek halmaza.

Pilinszky önálló műveit számbavéve látható, hogy első kötete 1946-os megjelenése után hosszabb szünet következett, majd 1957-ben is csupán verses meséi jelentek meg, noha korábban „komoly” művei is születtek, de azok csak 1959-es, tulajdonképpen gyűjteményes kötetében láttak napvilágot. Egy idealista világnézetű szerző, elidegenedést sugalló verseinek állami kiadónál való megjelenése ebben az időben feltehetően elsősorban a politikailag releváns tematikának volt köszönhető, ahogyan ez a *Magyar irodalmi lexikon* szócikkében olvasható is: „Világképében a katolikus dogmatikától távolodó dualizmus vegyül, szigorú, egyértelmű antifaszizmusával.” Negyedik, 1963 végén megjelent kötete válogatás volt — ez nyomban a mondánivaló és a forma kanonizációjának irányába mutat. Hét évvel később pedig összegyűjtött verseit tartalmazó kötetét adták ki, ami az ekkorra megszilárdult Pilinszky-hagyományt erősíti meg. Nagy felfutást számára egyébként a hetvenes évek eleje hozott, s mindegyik kötetének jelentős visszhangja volt, sőt publicisztikája mellett beszélgetéseiből is megjelent egy válogatás. Műveinek összegyűjtése és sorozatos megjelentetése Jelenits István és Hafner Zoltán

érdeme, ők alakították ki a folyamatosan bővülő szerzői tradíciót, amely jelentős műfaji változatosságot tanúsít. Pilinszky halála után persze a recenziók száma csökkent, hiszen nem kellett már sem elismertetni, sem megvédeni; baráti értelmezői pedig már korábban megírtak róla mindent. Ettől függetlenül a nyolcvanas és kilencvenes években is kötetivel folyamatosan jelen volt a magyar könyvkiadásban.

Ami a periodikumokban megjelent műveit illeti, első versét 1938-ban fogadta el az Élet. 1949–1950-ig publikációi egy kezdő pálya lenyomatait őrzik, 1942–43-ban látható felíveléssel, amit a katonaság és a hadifogság szakított meg, ezt 1946 és 1950 között stagnáló számú közlések követték. 1951 és 1956 között osztályrésze a teljes hallgatás lett. 1958-tól viszont egyenletesen nagyszámú írással volt jelent az irodalmi életben, s ez némiképp ellentétben áll a keveset alkotó és publikáló költőről kialakult képpel, bár igaz, hogy inkább prózai műveket jelentetett meg, s versei az 1970-es évek elejétől szaporodtak ismét. Ez a nagy fellendülés ennek az évtizednek az utolsó harmadáig tartott. 1976-tól haláláig folyóiratban csak két verse jelent meg, mindkettő utánközlésként. A halálát követő évben kezdődött meg a hagyatékban maradt művek közreadása, versek és prózai művek: esszék, jegyzetek, interjúk, kiállítás-megnyitók, naplók, levelek. A hagyaték számbavételének s a kéziratban maradt írárok közlésének üteme 1991-től kapott nagyobb lendületet, majd megkezdődött a rendszeres feldolgozás is. 1996-ban pedig megjelent az első két Pilinszkyre emlékező folyóiratszám is, az Emberhalász és a Tiszatáj szerkesztőségének gondozásában.

Az egyes fejezetek figyelmes átnézése azonban más következtetéseket is lehetővé tesz. Szembetűnő például, hogy az egyes antológiákba bekerült versei közül a következők szinte mindegyikben konvencionálisan ismétlődnek: *Harbach 1944*, *Francia fogoly*, *Apokrif*, *Négy soros*, *Ravensbrücki passió*. E versek gyakori közlése megerősíti a *Magyar irodalmi lexikon* korábban idézett megállapítását, és a szerző ismertségének egyik összetevőjére mutat rá. Viszont Pilinszky itthoni felemás helyzetét mutatja, hogy a vele készített interjúk, nyilatkozatok a hatvanas évek közepén külföldi készítésre keletkeztek, s határon túli lapokban jelentek meg; e műfajból az első hazaiakra csak később került sor. Más érdekességet rejtenek a műfordítások. Az ötvenes években ugyanis, amikor Pilinszky nem jutott (többbedmagával) létfenntartó munkához és megjelenéshez, s emiatt nagy szegénységben élt, barátai, az ő neve alatt közölték saját műfordításaikat, hogy a nyomorgó költőt evvel

is segítsék. Résen kellett lenniük tehát a szerkesztőknek, s a fordított műveket össze kellett vetniük például későbbi emlékezésekkel, vallo-másokkal. Szerepel is az érintett tételek megjegyzésében, ahol szükséges az eredetre vonatkozó megjegyzés; talán a forrásra is lehetett volna ezekben a tételekre utalni.

Figyelemreméltó Pilinszky műveinek nagy idegen nyelvű bősége. A nem magyarul megjelent kötetek, válogatások száma pontosan harminc, ez, a többes kiadásokat is számítva éppen a duplája az életében magyarul kiadott köteteknek. Verseit fordítani korán kezdték, már 1960-ban olvasható volt *Harbach 1944* című verse az egyik lengyel folyóiratban, s ezt követően minden évben több műve látott napvilágot az európai és a tengerentúli lapokban, valamint antológiákban és egyéb alkalmi kiadványokban.

A Pilinszky-recepció önálló köteteit leíró tételek felépítése megegyezik a saját műveket regisztráló tételekével, s ugyanígy az időszaki nyomdatermekben megjelent írások fejezete; a megjelenés szerint beillesztett kötetek rövidített címével, s az utalásokkal együtt. A költő népszerűségét mutatja, hogy a róla szóló monográfiák egy része második kiadásban is megjelent, ami nem nagyon gyakori ebben a műfajban. Szerkesztésbeli újdonság, hogy a gyűjteményes kötetek ciklusait az 1491. és 1492. számú tétel elkülöníti, címmel vagy cím nélkül, ahogy az az adott kiadványban előfordul, s ezzel igen pontosan reprodukálja az eredeti felépítést. A periodikumokban, gyűjteményes kötetekben megjelent írásokat egy 1937-es gimnazista-kori hír vezeti be. Pilinszky megismertetésében fontos állomás volt 1943, amikor Halász Gábornak az Ezüstkort kritizáló írása jelent meg a Nyugaton, s 1946, amikor Rónay György közölt bírálatot a *Trapéz és korlát* című kötetéről. Azután 1950 és 1957 között semmi sem jelen(het) meg Pilinszkyről, de ezekben az években saját műveivel is hallgatott, bár e korszak kezdetén még a Vigilia, végén pedig már a Csillag és a Kisdobos is közölte verseit. Korfestő tünet az is, hogy a hatvanas évek elején szinte többet írtak róla Nyugaton, mint idehaza. Később azonban inkább az jellemezte a hazai értékelést, hogy a recepció meg többszöröződött, azaz, ha például elhangzott egy Pilinszky-interjú, akkor mások még arra is reagáltak. S a halálát követő években, az ideológiai előítéletek fokozatos megszűnése után, még a korábnál is gazdagabb és sokszínűbb lett a vonatkozó és kapcsolatos irodalom, különösen dús volt az 1996-os és 1997-es év termése. Mindezt alátámasztja a *Függelék* három alfejezete, amely a nyomtatáson túli műveket (hanglemez, hangosfilm, videó, CD-ROM,

rádiófelvétel) és a kultuszt (neki ajánlott, róla szóló művek) tartalmazza.

Bármely bibliográfia, habár értő olvasója előtt nem tudja titokban tartani azt a lelkiismeretes szerkesztői munkát, amit elsősorban a választott szerző(k)re, valamint az igen tágan értelmezett felhasználó(k)ra tekintő újszerű motívál, természete szerint mutathat néha olyan jelenségeket is, amelyek ugyan magának a bibliográfiának a minőségét nem érintik, csupán annak valamely másodlagos jellemzője mellé tesznek kérdőjelet. Nincs különben ez ebben az esetben sem. Talán érdemes lett volna ezért a szerkesztés lezárása előtt még egyszer végiggondolni, hogy vajon az életművel tartalmilag és/vagy művészileg nem érintkező kötetek hová kerüljenek? Kérdéses ugyanis, hogy a 36. (*Pilinszky fényképei*), a 43. (*Pilinszky Rómában*), és a 46. (*Pilinszky képeskönyv*) tételek mennyire jogosan tartoznak az önálló művek közé? Ebből a szempontból tulajdonképpen még a levelezés elhelyezése is megkérdőjelezhető. Hiszen azon túl, hogy ez is, az is ugyanazon alkotó írása, vagy képe, mégsem hozhatók közös nevezőre az egészen más eredetű, indítékú, megfogalmazású, tartalmú stb. műalkotásokkal. Ugyanígy esetlegesnek tűnik a 2710. számú tétel, mint fotó a recepció tételei között, s talán a 2773. számú tétel is inkább máshová kívánczozik. Igaz, ennyi tétel önálló fejezethez kevés, de máshol talán több jogosultsággal szerepelhetek volna. Valószínű sajtóhiba miatt hiányos az 1540. számú tétel, s a 2069a, 2145, 2147, 2157, 2159 stb. tételek pedig nyilván lapkivágatban kerültek a szerkesztők kezébe, eredetijük ugyanis Magyarországon egész biztosan beszerezhetetlen. És sajnos, nincs az a szerzői bibliográfia, amit ne lehetne bővíteni még néhány címmel. Álljon itt csupán kiegészítésként kettő: (1) Szathmári István: *Fordítás és stílisztika*. Pilinszky János Apokrif című versének első soráról. = *Folia Hungarica* 4. *Esitelmi unkarin kielest*. (Toim.: Márta Csepregi.) Helsinki, 1989. [7]–15. Közli a vers teljes szövegét, a Szathmári-tanulmány finn kiadatát, végül Anna-Maija Raittila fordítását is. (2) Ambrus Attila: *Pilinszky Apokrifjének képi felépítéséről*. = *BÁR*, 1998/1–4. 174–178.

Mindezek azonban legfeljebb csak szépséghibák. A Pilinszky bibliográfia méltó folytatása a néhány évvel ezelőtt kiadott Babits bibliográfiának; mindkettő a szerkesztői elkötelezettséget, szolgálatot és anyagismeretet példázza, a költővel vagy korával foglalkozó szakembert pedig egyfelől segíti, másfelől további kutatásra inspirál(hat)ja. (*Osiris*, Budapest, 2001)

BUDA ATTILA

DOLHAI LAJOS: A LITURGIA TEOLÓGIÁJA

Az olvasó mélyebb és igényesebb művet tart a kezében, mintsem a szertartások ismertetését, vagy akár eredetük történeti feltárását. Ezzel foglalkozik a liturgika teológiai tárgya. Az ilyen hagyományos leíró, értelmező liturgikus szemléletben sokszor elsikkad azonban az egyház élő istentiszteletének a lelke, Guardinivel és Ratzinger bíborossal szólva „a liturgia szelleme”. Manapság egyre több írás törekszik a „palackból kieresztett” szellem, a rítusok, szertartások bensejének, lelkületének feltárására, helyreállítására, továbbépítésére. Dolhai Lajos könyve is ezt a célt szolgálja.

A liturgia széleskörű meghatározása után a misztériumot mutatja be, a történelemben testet öltött és az egyházban tovább élő Krisztust, valamint a Szentháromság liturgikus vonatkozásait. A liturgia az egyház műve, ezért mindig is közel marad az ekkleziológiához, főként az egyház szentségekről vallott teológiájához. Az utolsó két nagy fejezetben a szerző konkrét liturgikus kérdések hátterét világítja meg, elhelyezve ezeket a II. Vatikáni zsinat idejétől fogva a latin (római) rítusú, állandóan megújuló liturgiánk egészébe. Igen érdekes és hasznos, magyar nyelven eddig páratlan vállalkozás a liturgikus imádságok elemzése így, a liturgikus teológia részeként bemutatva. Egészen konkrét liturgikus jelenségeket magyaráz a legutolsó fejezet: csend, gesztusok, miseruha, kézbe áldozás, zarándoklat, búcsú és májusi litánia.

A könyv bibliográfiája és a lábjegyzetek tanúsítják, mennyire pontos, precíz, tudományos kutatás és dokumentáció áll mögötte. A liturgia iránt érdeklődők, a teológusok, annak művelői, papok és világi keresztények egyaránt elmélyedt tanulmányokat tehetnek e könyv segítségével, amely gazdagítja egy zsinati szellemű, szélsőségekől mentes, kiegyensúlyozott, hittel és szelíd ünnepléssel átitatott liturgikus lelkület kialakulását hazánkban. (Jel Kiadó, Budapest, 2002)

PÁKOZDI ISTVÁN

CZIGÁNY GYÖRGY: MÉZET ONT AZ ÉG

Egy bensőséges áhítatú egyházi ének szép költőiségű és áhítatú refrénjét választotta Czigány György verseskötete címéül: Mézet ont az ég, az ismétlés elhagyásával. A cím a zenében is

egyszerre vágy és akarat, hit és erőfeszítés, remény és bizalom.

A huszadik század embere két oly háborút s két oly rémuralmat élt át, minőre alig van példa a történelemben. Az egyik pusztán származása alapján, a másik vállalt világnézete jegyében nemcsak a társadalomból, de az életből is kirekesztett két csoportot. Mégpedig anélkül, hogy tetteikkel, meggyőződésükkel törődött volna. Ezeket származásuk alapján eleve az illető fajra, rétegre jellemzőnek s a társadalomra biológiailag és gazdaságilag veszélyesnek tartotta, s így jogot, sőt kötelességet formált abból, hogy ellenőrizze, s engedélyezze vagy tiltsa a vallások egyes képviselőivel való érintkezést. Így a müncheni bíboros-érsekkel, Faulhaberral a náci, vagy a kijevi patriarchával a bolsevikok.

Czigány zeneakadémiai tanulmányai után a két testvérművészetnek nemcsak kitűnő ismerője, de művelője is lett. Azaz nemcsak tanulta, hanem tudta és vallotta is, mennyire összetartoznak. S hozzá az ország egyik leginkább zeneszerető vidékéről, városából jött. Ezekben a nyugat-dunántúli városokban valódi zenei életet teremtettek. Az én iskolavárosomban, Kőszegen is bőven volt alkalom ének- és zenehallgatásra: három nagy énekkar, két zenekar elégitette ki ezt az érzelmi-lelki vágyat, szükségletet. S vendégként Mikes szombathelyi püspök a bajor városok zenészeit is szívesen hívta, fogadta vendégül. Például a regensburgi Domspatzen énekkarát végig vitte egyházmegyéje valamennyi gimnáziumán, így az enyémén is, Kőszeg bencés templomába. Az egyes zenekari számok között egy-egy Weöres-, Harsányi- vagy Babits-vers hangzott el, s ezt ha nem templomi volt a koncert, a közönség is szívesen, értőn hallgatta. Egyszóval a kultúrába, a mindannapokba is beléilleszkedett a kor lírája, költészete, zenéje. Társaink között sok volt a poétának készülő verselő, s önképzőkörön, városi ünnepségen fellépő. A vers hozzátartozott az emeltebb napok rendjéhez.

Czigány érzelmvilága, átélt élményvilága kötete első felében, hosszabb verseiben, helyenként emlékidéző, leíró verseiben mutatkozik meg. Itt több az életmozzanat, az emlékezés, a múltba nézés. A második, a kisebbik fél viszont a válaszok keresése a föltett kérdésekre. S igazában, bármily szép is az első csoportja, ez utóbbi a mélyebben megragadó. Idézzünk hármát innét: „Ki eshet távolabbra, / mint Isten önmagától? / Vele vagy. Övé bárhol. // Visz vígan,

ölbekapva. / Kezedben egy szál barka — / el-
vérzel. Így virágzol." (*Medália*) „Meghalunk és
feltámadunk / pillanatról pillanatra — / képze-
letünk vak szemeit / meregetjük végtelenbe.”
(*Antik felirat*) „Hogy együtt leszünk a Paradi-
csomban? / A színpadi fák szélcsöndjét feled-
ve? / A szájhoz kapott kéz rémületét is? // S
végre: hogy mi az emberi méltóság? // Hogy
bármely élet mindünkével ér fel?” (*Öt kérdés*).
(*Szent István Társulat, Budapest, 2002*)

NÉMETH G. BÉLA

TARJÁN TAMÁS: SZABADISKOLA

A kötet szerzője az egyik legkövetkezetesebb
kritikus-esszéíró. Ízlését és hajlamait követve
újra meg újra összegzi színházi tapasztalatait,
illetve többnyire azokról a könyvekről ír, ame-
lyek hősei valamiképp a színházhoz is kapcsol-
ódnak. Másrészt igazi bíráló: nem elégszik meg
a művek, szerzők, rendezők, előadók méltatásá-
val, hanem szóvateszi ízléscsücsöket, esetleges
hibáikat is. Manapság, amikor a kritika nem a
művészi minőség és értékek szempontjaira for-
dítja figyelmét, hanem csoportérdekek, netán vi-
lágnézeti szempontok megjelenítője, ez a követ-
kezetes magatartás csak méltánylást érdemel.

Leginkább arról a három tanulmányról érde-
mes szólnunk, amelyek *Az ember tragédiája* kü-
lönöző előadásairól szólnak. Az első a Madách
Színház Kerényi Imre rendezésében tartott elő-
adásáról ad leújtó képet. Egyben arra is rávilá-
gít, hogy Tarján Tamás nem a műalkotások modern
felfogása ellen berzenkedik, a logika hiá-
nya, az eklektikusság és a giccs taszítja. „...azért
éri sérelem a drámaalkotót, mert nem ésszerűen,
nem következetesen, nem koncipiálós nagyvona-
lúsággal hajolnak el tőle és textusától... A gondol-
lati szokásosság, sokszálúság folytonosan átper-
dül a színpadi zsbivásár foragatába.” Hát...

A másik rendkívül alapos kritika — most a
harmadikról nem szólnék — az új Nemzeti
Színház nyitó előadásával és Szikora János ren-
dezésével foglalkozik. Igen nehéz feladat lehet-
ett elfogulatlan, csak a teljesítményre összp-
ontósító méltatást írni egy olyan mű színpadi
megjelenítéséről, amely nem egyszerűen szín-
háznívó volt, hanem egy a politika központjába
került intézmény legitimálásának kísérlete is, rá-
adásul rendezőjét bizonyos mértékben a televízi-
ós közvetítés bonyodalmai is zavarhatták. Tarján
Tamás azonban rávezetett a pontos fogalomra:
az organikus hiányzott a remek ötletekkel fű-
szerezett felvonások egészéből, s abban is igazat
adtam neki, hogy a színészgárda kiválasztása
sem volt a legszerencsésebb. Írói bravúr, ahogy

elmagyarázza, miért nem szólalt meg a Tragédia
befejező mondata, amely az embert bizalomra
ösztönzi, s az isteni kegyelem jótékony közre-
működését ígéri számára. (Ezt Madách gondolta
így!) Megvallom, enélkül hiányosnak éreztem az
egész vállalkozást, s még talányosabbnak a dar-
bot, amelyben így is van talány bőven.

Ha már Tarján Tamás stílusát említettem,
hadd mondjam el mindegyik írása dicséretéül:
remekül fogalmaz, szellemes, elegáns, ha úgy
kívánja a bírált alkotás, emelkedett. Nem tudok
ennél nagyobb pozitívumot mondani, hiszen
manapság gyakran vagyunk tanúi az emelke-
detté válás félreértelmezésének: a kritikus oly ma-
gaslatokra emelkedik olvasója fölé, hogy ennek
csak halvány sejtelmek vannak arról, mit is akar
mondani a bíráló, s zavarát csak fokozza, hogy
megfelelő felvilágosítás híján arról sincs fogal-
ma, miről szól a mű. Tarján Tamás megmutatja:
másként is lehet... (*Pont Kiadó, Budapest, 2002*)

RÓNAY LÁSZLÓ

VISKY ANDRÁS: ÍRNI ÉS (NEM) RENDEZNI

A kötet Esterházy Pétertől vett címe két vonat-
kozásban értendő: utal a szöveg és az előadás
kettősségére, s utal a dramaturg munkájára,
szerepére. A kettő természetesen igen szoro-
san összefügg, amint tanúsítják Visky András
ide sorolt írásai, melyekben a gyakorló és a
színház lényegéről gondolkodó, a szakmában
joggal megbecsült dramaturg szólal meg, hogy,
mint Prospero a *viharban*, miután — ha nem is
minden, de kétségtelenül — több oldalról meg-
vizsgálta a (színházi) létezés értelmét, ő is eltör-
je „palcáját” s így vonja le a tanulságot, amire őt
nem a könyvek és a fóliánsok tanították, mint a
Shakespeare-dráma hőseit, hanem írói életmű-
vek drámáiról szegmensei, elsősorban Tamási
Ároné, a maiak közül pedig Esterházyé, Tolna-
ié, Garaczié, Kornisé, rendezői opusok (Gro-
towskié, Brooké, Haragé, Muguré), illetve szín-
házi (dráma-, kritika-, elméleti) könyvek. Róluk
ír esszéiben, drámai opusoktól, rendezőktől
szóval választ kapni a színház lényegét jelen-
tő textus és előadás viszonyának kérdésére.

Nagy tudatossággal felépített, az írásokat
egymástól elkülönített, de egymásra épülő, egy-
séges tömbökbe rendezett kötetét Visky a dra-
maturgi szerepről, gondolkodásról szóló ön-
meghatározónak mondható írással kezdi, illetve
tapasztalatait összegező írással zárja. Az első-
ben a szemléleti kiindulópontot nevezi meg,
misperint irodalom és színház magyar viszony-
nyok között „mindmáig lezáratlan” vitájában a

dramaturg feladata nemcsak az, hogy „az írásművészetet kapcsolja össze a színházművészettel”, hanem — fordítva — „a színházművészet összekapcsolása az írásművészettel”. Magyarán, hogy mindkét, elválaszthatatlanul összetartozó s mégis szüntelenül vitában álló oldalt képviselje, de inkább az előadást részesítve előnyben, az író képviselőjeként ugyan, de a „rendező barátja”-ként (Radnóti Zsuzsa). Az utolsóban pedig, miután bejárta a művészet (irodalom/színház) és a tudomány tartományait, megbizonyosodott, a dramaturg igazi feladata, hogy kérdéseket tegyen fel, értelmiségiként viszonyuljon a talányhoz, amit nem megfejtenie kell, hanem minél alaposabban megismerni — belülről. S ez a belül a színház esetében nem a Betű, hanem a Lélek világa. Amit könyvében az útitárs Hermészként, ki hírvívó is és az ékesszólás mestere is, elkezdett és végigcsinált, azt bölcs Prosperóként fejezi be: tudja, hogy a „*sensus litteralis* és *sensus spiritualis* közötti oppozíciót” meg nem szüntetheti, nem jut(hat) el a vágyott egyezség földjére, de szerzett ismeretei, tudása feljogosítja, hogy kérdéseket tegyen fel a rendező(k)nek (és munkatársai/k/nak) és az író(k)nak egyaránt.

Visky számára érthetően a kiindulópont a leginkább meg nem értett erdélyi hagyomány, Tamási Áron drámai opusa, amint erről többek között a születés centenáriuma alkalmából készült néhány dolgozat (*Színház és rítus*, 1997), köztük Visky András itt újra között Tamási színházeszményét, illetve az egyik legtalányosabb Tamási-mű, az *Ósvigasztalás* előadhatóságának lehetőségeit vizsgáló szövege tanúskodik. Függetlenül megtoldva Szóts István sikeres vállalkozásának felidézésével, miszerint a rendező „az igen fiatalnak számító filmművészet médiumában (...) megvalósította azt, amit a Tamási-dráma a gazdagabb hagyománnyal, de meglehetősen merev kánonokkal bíró színházban csak részben tudott keresztülvinni”. S ezzel mintegy utalunk is rá, hogy Visky, amint Harag Györgyről szóló írásában is olvassuk, elsősorban a magyar színjátszás merevségében, fantáziánélküliségében, művészi „bénaságában” látja az okot, hogy a hagyományos irodalmi formától eltérő drámákat vagy mellőzi/mellőzte a színház, vagy képtelen volt megfelelő, hiteles formában színre vinni ezeket. Igaz, olykor felerősödött a „színház textus ellen vívott szabadságharca”, de ez kiteljesedés helyett „bársnyos forradalomná szelődött”. Ahogy a könyv szerzője Esterházy Péter *Búcsúszimfóniája* kapcsán látja abban az ötven címszóból felépített esszében, amely a nem hagyományos drámákat írók közül mindenekelőtt Tolnai Ottó és Garaczi László opusát vallató blokkban található. (Sajnálhatjuk, hogy Parti

Nagy Lajos drámaírájáról nem készült hasonló írás.) Míg az európai rendezői mezőnyből azok közül, akik számára a „színházi szöveg egy *térbe írt textus*”, melyet csak a színjátszás szuverén eszközeivel lehet/szabad „életre kelteni”, Harag és a magyar színházakban is otthonos Vlad Mugur mellett a talán két legnyughatatlanabb alkotóról, Peter Brookról és Jerzy Grotowskiról tartalmaz írást a könyv. De Visky a kritikusok közül is azt érzi rokonának, aki — mint Koltai Tamás — „azokat az előadásokat tartja a maga számára (nem utolsósorban pedig a magyar színházi viszonyokra) paradigmaticusnak, amelyek fölszámolják a színházban uralkodó, architekturálisan rögzített, a nézői részesülést (meg)akadályozó hierarchiákat”.

Visky András nagy tapasztalaton alapuló, szenvedélyes gondolkodásról tanúskodó esszé-kötetének minden írása jelentős adalék a színház szellemi/formai önállóságért folytatott harca érdekében, és bizonyíték ennek jogosságáról és szükségességéről. (*Koinóia*, Kolozsvár, 2002)

GEROLD LÁSZLÓ

KAZIMIERZ BRANDYS: RONDÓ Szerelem, színház, háború

A közelmúltban került a könyvesboltokba Sándor Iván *Drága Liv* című regénye, amely akár a Brandys-regény alcímét is viselhethetné: *Szerelem, színház, háború*. S nem tud nem eszünkbe jutni Spiró György *Ikszekje* sem akkor, amikor Kazimierz Brandys *Rondóját* olvassuk, mely utóbbinak a második világháborút megelőző, majd át-szelő időtengelye az ötvenes éveken keresztül végül egészen a hetvenes évek közepéig húzódik. Addig a pontig tehát, amikor a regény beszélője elkezd kiigazító olvasói levélnek indulni, majd személyes-történelmi emlékezéssé fajuló írásgyakorlatát, amelyben eleinte folyton mentegetőzik, majd egyre inkább belehevül, vagyis modoroskodó mesélőként egyre meggyőzőbben azonosul a mese tárgyával: önmagával. Levetkezi tehát modorát, csak hogy egyre magával ragadóbb fordulatokban és reflexiókban tegye érdekessé — saját magát.

A lángvörös hajú elbeszélő főhős egyébként — úgy hírlík, majd csendesen megcáfoltatik — a két leánygyermekkel rendelkező Pilsudski marsall törvénytelen fia, mely fiktív információ ironikusan fűszerezi a nemzeti ellenállás, azon belül a *Rondó* nevű szervezet történetét. Ami maga is fikció, de nemcsak azért, mert regényben olvasható, hanem azért is, mert a szervezet ötlete a főhős fejéből pattant ki. De nem azért, hogy meg is valósítsa, hanem hogy a fikció ré-

vén rafináltan megóvja tettvagyótól égő szerelmét a valódi ellenállási harcok veszélyétől. Ám a *Rondó* végül mégiscsak, részben tőle függetlenül, a regényvilág valóságává, azaz véres harcok terepévé, végső soron pedig a valóság és a fikció közötti szeszélyes cserebomlás fölötti meditáció tárgyává válik: „...a *Rondó* pedig továbbra is létezett... Létezett! Hogyhogy? (...) Mert lehet, hogy így van, így és nem másként keletkezik a valóság, amelyet mi csak később értelmezünk, fölruházva gondolatvilágunk formáival, visszafelé haladva rekonstruáljuk, az ésszerűség szükségletével, az értelem iránti mohó vággyal és képzeletünk ábrándjaival összhangban?” (306.) Persze a dolog nem pusztán elmejáték, hiszen vérre megy: „...a baj, amit meg akartam előzni, létrehozva a *Rondót*, most a *Rondó* létének köszönhetően következik be és a *Rondó* által hajtják végre.” (310.)

„Tegnap átnéztem a gépelt szöveget, és rájöttem, hogy a saját *vie romancée*-mat írom, és természetesen a magam számára. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy lemondok Önről mint címzettről.” (109.) — mentegetőzik a regényszerű beszámolóvá duzzadó olvasói levél szerzője a folyóirat szerkesztőjének. S a fikciót hitelesítő, kissé mesterkéltn kommunikációs helyzet valóban meg is termi ízletes gyümölcsét: Kazimierz Brandys *Rondó* című munkáját. S benne egyáltalán nem hosszúra nyúló önmagyarázatokkal vagy öncélú önelemzésekkel olvashatunk, hanem olyan magával ragadó történetet, amelyben egy fiktív-valós katonai szervezet előzményei, története és utóélete kapcsán figurák és sorsok gazdag variációs játékaival (magával a személyekre, érzésekre és családásokra szabott történelemmel) ismerkedhetünk meg, egyfajta lendületes körtáncformával, rondóval, amelynek hívószavai tehát, még egyszer — engedjenek a csábításnak! —: *Szerelem, színház, háború.* (Ford. Pálfalvi Lajos, *Jelenkor*, Pécs, 2002)

BAZSÁNYI SÁNDOR

TÖRÖK JÓZSEF: A TIZENEGYEDIK SZÁZAD MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETE

„Az egyház, mint egyszerre természetfölötti alapítású és rendeltetésű, ugyanakkor a történelem országútján egymást követő társadalmakban jelenlévő, egyszerre lelki-szellemi és intézményes valóság (...) nehezen tárja föl a legszakavatottabb kutatók előtt is igazi történelmét” — írja Török József professzor legújabb könyve előszavában. Nem kisebb akadállyal kell azonban a történésznek megküzdenie, ha egy olyan forrászegény kor bemutatására vállalkozik, mint ami-

lyen Szent István és Szent László százada. Ami az első problémát, vagyis az egyházi élet összetettségét illeti, a szerző erre a kihívásra úgy válaszol, hogy egyrészt a történettudomány követelményének megfelelően számot vet a kutatás jelenlegi állásával, értékeli a legfrissebb publikációk szempontjait, másrészt mindezt a teológustól elvárható egyházas érzülettel teszi. A másik nehézséget, a 11. századra vonatkozó források gyér voltát csak növeli, hogy a rendelkezésre álló forrásanyag gyakran egymásnak ellentmondó, más forrással nem igazolható vagy nehezen értelmezhető közléseket tartalmaz, amelyeket józan kritikának kell alávetni. Ezért nem lényegtelen kérdés, hogy a források megbízhatóságát mérlegelő történész mit tekint bázisnak a múlt feltárásához, s mi az, amit ehhez viszonyítva értékeli. Török professzor a hagyományos utat választja, hiszen a magyar egyházszervezet létrejöttét és megszilárdulását elsődlegesen a legendák alapján mutatja be, s ezek adatait egészíti ki későbbi szerzők műveinek, illetve a fennmaradt évkönyveknek gyakran mozaikszerű közléseivel, továbbá a régészet, nyelvészet és történeti földrajz eredményeivel. A Szent István által alapított püspökségek tízes számának kérdésében például a Nagy legenda közlését tekinti mérvadónak, s nem az okleveles említés hiányát Vác és Bihar esetében. Hasonló szellemben jár el, amikor a magyarság tömeges keresztény hitre térését a pozitív képet sugalló Gellért-legenda felől közelíti meg, s innen nézve elemzi az önkéntesség vagy erőszak problémáját.

A könyv fejezetei közül ki kell emelnünk a kalocsai érsekség alapításával, az István-kori Székesfehérvárral és az istentiszteleti étellel foglalkozókat, nemcsak azért, mert ezek a szerző kedves, többször feldolgozott témái, hanem azért is, mert ezekben a kérdésekben saját kutatási eredményekkel járult hozzá a hazai történettudományhoz. Végül hadd hívjuk fel a figyelmet a mű hiánypótló jellegére. Az egyházi felsőoktatásban ugyanis máig Hermann Egyed klasszikus munkája iránymutató a magyar egyháztörténetre vonatkozóan. Ez a munka azonban 1948-ban került lezárásra (bár csak 1973-ban jelent meg Münchenben), így sem az újabb kutatási eredményeket, sem a II. Vatikáni zsinat utáni, apologetikus célzatosságtól mentes egyháztörténeti szemléletmódot nem tükrözi. Ezért a Magyar Katolikus Egyháznak feltétlenül szüksége van a mai igényeknek megfelelő egyháztörténeti kézikönyv-sorozatra. A most megjelent, 11. századot bemutató kötet remélhetőleg ígéretes kezdete a Mikes Kiadó majdan kiteljesedő „Magyar századok” sorozatának. (Mikes Kiadó, Budapest, 2002)

GÁRDONYI MÁTÉ

SOMMAIRE

FRANÇOIS FEJTŐ: La Hongrie et les valeurs européennes

Le rôle des laïcs dans l'action pastorale de l'Église

- VIKTÓRIA HEDVIG DEÁK: Le rôle des laïcs dans l'Église du moyen âge
 JAKAB VÁRNAI: Services des laïcs dans l'Église — points de vue ecclésiologiques
 LORÁNT OROSZ: Points de vue du droit canon
 FERENC TOMKA: Le rôle des laïcs dans l'Église — vu par le pasteur
 NÁNDOR BOSÁK: L'action des laïcs — vue par le pontife
 ■ Essais de Dezső Tandori et Péter Vasadi

INHALT

FRANÇOIS FEJTŐ: Ungarn und die europäischen Werte

Die Rolle der Laien in der pastoralen Wirkung der Kirche

- VIKTÓRIA HEDVIG DEÁK: Die Rolle der Laien in der Kirche des Mittelalters
 JAKAB VÁRNAI: Laiendienste in der Kirche — ekklesiologische Gesichtspunkte
 LÓRÁNT OROSZ: Kirchenrechtliche Gesichtspunkte
 FERENC TOMKA: Die Rolle der Laien in der Kirche — mit dem Auge eines Seelsorgers
 NÁNDOR BOSÁK: Die Wirkung der Laien — mit dem Auge eines Oberhirten
 ■ Essays von Dezső Tandori und Péter Vasadi

CONTENTS

FRANÇOIS FEJTŐ: Hungary and the European Values

The Role of the Laity in the Pastoral Activity of the Church

- VIKTÓRIA HEDVIG DEÁK: The Role of Lay People in the Medieval Church
 JAKAB VÁRNAI: Lay Ministries in the Church. Ecclesiological Considerations
 LORÁNT OROSZ: The Points of Canon Law
 FERENC TOMKA: The Role of Lay People in the Church — the Views of a Priest
 NÁNDOR BOSÁK: The Role of Lay People in the Church — the Views of a Bishop
 ■ Essay by Dezső Tandori and Péter Vasadi

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BENDE JÓZSEF, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÖRENYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu>. E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 1 évre 2.040,- Ft, fél évre 1.020,- Ft, negyed évre 510,- Ft, egy szám ára 200,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 50,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 200 Ft

VIGILIA

SZEMLE

DOLHAI LAJOS	A liturgia teológiája
CZIGÁNY GYÖRGY	Mézet ont az ég
TARJÁN TAMÁS	Szabadiskola
VISKY ANDRÁS	Írni és (nem) rendezni
KAZIMIERZ BRANDYS	Rondó
TÖRÖK JÓZSEF	A tizenegyedik század magyar egyháztörténete

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bazsányi Sándor, Gárdonyi Máté, Gerold László,
Németh G. Béla, Pákozdi István és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A tékozló fiú
- „Isten Országa bennetek van”
- Európa – európai öntudat
- Az etikaoktatásról
- Fried István, Gömöri György, Gabriel Marcel, Mezei Balázs és Karl Rahner tanulmánya
- Paul Claudel, Határ Győző, Makkai Ádám, Pardi Anna, Tandori Dezső és Vörös István írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425